

Tartalom

KORPA Tamás: A tükör megverése. Self-portrait * Egy oltott fa kihallgatása * A terület megtisztítása Hradiskón (333 m) (versek) ..	3
ROGINER Oszkár: A tudattalan felfokozásán innen és túl (Korpa Tamás: <i>Insomnia</i>) (kritika)	5
BÍRÓ Tímea: Hosszú (versrészlet)	9
DERES Kornélia: Mániás mező (vers)	12
VÁRADY Tibor: Mi történt Écskán? (dokumentumpróza)	13
FERDINÁND Zoltán: A Gézák sírva nézik a hagymás vért * A Sári meg a Sári * A közért előtt folyik a vér (rövidprózák)	41
Boris DEŽULOVIC: Gloria Mundi * Dalmácia édes hazám * Hazám * Himnusz * Füst * A gödör * A német * Isten * Boraja * Horvát tragédia * Kereszt * Tábor * People Have the Power * Parancsnok * Harminc év * Theodornak (versek) (RAJSLI Emese fordítása)	44
RAJSLI Emese: Dekonstruált hazafias versek. Fordítói jegyzet Boris Dežulović költeményeihez	58
Bojan KRIVOKAPIC: Koktélpáradicsom és Bella ciao * Félelem a kötéstől * Egy marék cseresznye (rövidtörténetek) (LENKES László fordítása)	60
Enes HALILOVIC: Különös könyv (ERDŐS Lehel fordítása)	73
Amiről nem lehet beszélni – arról írni kell. Az egzisztenciális és lelki szegénységről (PATÓ Attila interjúja BARNÁS Ferenc íróval)	76
Marko ČUDIĆ: Bonyolult kérdések olvasóbarát megközelítésben (Deczki Sarolta: <i>Fordított világ</i>) (kritika)	83
BERÉNYI Emőke: Happy end a disznóólból (Vladislava Vojnović: <i>Kecskefűl</i>) (kritika)	88
SILLING István: Korszerű vajdasági nyelvjárási értéktár. <i>Nyelvjárási szöveggyűjtemény Vajdaságból</i> . Összeáll. és szerk.: Rajslí Ilona) (kritika)	93

*A fedőlapon TARKÓ János The Man by the Window című
festményének egy részlete található*

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődésügyi, Tájékoztatási és Vállásügyi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő
Patócs László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . –
Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2018. május.
Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és
kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd
honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi
és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. –
Szerkesztőségi fogadóóra kedden 15-től 16 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára
(broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor
kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2018-ra belföldön 1500 dinár. Egyes szám
ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR –
Készült a Grafoprodukt Nyomdában, Szabadkán. – YU ISSN 0350-9079

A tükör megverése. Self-portrait

az ajkak fehér csontjait megropogtatta. óva intette,
fenyegette, most pedig dulakodni kezd a tükörrel. törné, pedig
így csak masszírozza az üveget. s öklében a rezonanciaüreg
oly csekély, hangtalan ütlegel.
ha megnyugszik, egy szem földiepret, mint egy csikket, elnyom
a hamusban. visszatereli magába a verejtékcseppeket.
elvégre ő sült először fókahúst a völgyben, erre büszke lehet.
elrozsódott lakókocsi lekaszált rét szélén, áll. benne áll
a piszkozatban.
az összeeresztett ágakon a környék lelopott stoptáblái lógnak.
értett a szóból: állta a szavát.
a felhők egybegöngyölt héjai, akár egy jókora nevetőszerv,
ami hallgat.

Egy oltott fa kihallgatása

megismerem magamról, amikor hallottam rólad.
tudom magamról, amikor hallok rólad.
tudni fogod, hogy most többet
mondott el magáról?
alig várom, hogy hamarabb hallottam.
alig várom, hogy hallgassam
korábban.
jobban megismerem magamról,
ha hallok rólad.
jobban fogok tudni magamról, ha hallok rólad.
kérlek, tudni fogod, hogy most többet
magyaráz meg magáról?

alig várom, hogy hallgassam
korábban. alig várom, hogy hamarabb hallom.
magamról többet tudok, amikor hallok
rólad. tudod, hogy most többet mond
rólad? alig várom, hogy hallom.
magamról többet tudok, amikor hallok
rólad.
jobban megismerem magamról, ha hallok rólad.
tudná, hogy most többet mesél rólad?
nem mondtam, elmentem, nem mondtam,
elmentem. alig várom, hogy hallgassam
korábban. még ma elmentem.
nem többé, nem messze sokkal, sokat, nem
messze, amikor hallok rólad.
nem mondtam, hogy elmentem. magamról
többet tudok, amikor hallottam róla. nem messze, el.
alig várom, hogy hallgassam
korábban.
nem megyek tovább nem messze. nem túl sokat,
többet, alig várom, hogy hamarabb hallottam.
minden irányba hallgattam. egy
fa, Daniella Schumann, téged keres.

A terület megtisztítása Hradiskón (333 m)

honfoglalás kori csontokat húztak elő a föld
gyomrából. pillanatok alatt megkerültek a régi lábasok, kondérok,
lekvárfőző üstök. fedetlenül forrt a víz a szabad ég alatt,
só, bors hintette be a vizet.
felkészültek az ebottthon kutyái – és befalták mindenestül
az avar temetőt.
jó, akkor itt ültetni fogunk. de előbb még elhamvasztunk
néhány lágyszárú tanút. tántoroghatunk meggyőződéseinkkel
a gőzben, a füstben.
tántoroghatunk körforgalomban rekedt huzatként reggelig.
biccentéssel egyeztethetjük emlékeinket. bólogathatunk:
uniót a fenyvessel! simogathatjuk a raklapokon tornyosuló
agancskoronákat. mégis, mint az idült állatgondozónak, aki
egyetlen ketrecbe terelte össze az őrző táplálékláncot
a vadaspark utolsó napján, temetetlen félhomály
szemeinkben.

A tudattalan felfokozásán innen és túl

Korpa Tamás: *Insomnia*. Kalligram, Budapest, 2016

„szülés ez, melyet alattomosan vezet le
az elménk”

Korpa Tamás: (a herceg álma)

Mi történik akkor, amikor az álmatlanság részleges álomtagadásként nyilvánul meg? Amikor álom helyett a valóság torzulásai már egyrészt a szubjektum határain kívül állnak, de a tőle független objektivitást még mindig módosítani, kolonizálni képesek. Hol helyezkedik el pontosan az ébrenlét utáni, de az elalvás előtti pillanat határa, és arányaiban ezt meddig lehet, meddig szabad kiterjeszteni? Korpa Tamás *Insomnia* című kötete erre keresi a választ. Viszont nem a kényszerű ébrenlét patológiás kényszerképzeteit kísérli meg összefoglalni, hanem túlírni azokat a belső határokat, amelyek a racionális gondolatsorokon túl, de még az álom öntörvényű logikáján innen húzódnak.

A verspárokra épített kötet szerfelett intim tapasztalatokat dolgoz fel, miközben álom és éberség összemosódásának egymásra már nem redukálható nyelvi játékait olvashatjuk legalább két oldalról. A dip-tichonok olyan egymásra vetülését, amely így az egymással arányos alvásnak és ébrenmaradásnak, szubjektívnek és objektívnek tagadását egyaránt stilizálja. Tükörképek játékát, amelyek már nem a valóság referenciáira, hanem azok érzelmeken átszűrt jelölőire hagyatkoznak. A rendre két elemre oszló szövegterek így egy belső komplementer viszonyt építenek ki egymással, és ezt a szigorú kettős struktúrát követő konceptualitást a kötet elejétől a végéig következetesen be is tartják. Kivételt csak az utolsó, hazugsághoz címzett triptichon képez, amely ily módon le is zárja a kötetet. A verspárok által közrefogott álom határán Korpa Tamásnál viszont a privát nyelv egyfajta

belső kiterjedése is felsejlik. Egy mélységesen intraszubjektív világ, amely arra vonatkozik, amelyről kizárólag a lírai én tudhat, arra, amely annak közvetlen és magánjellegű tapasztalat- és érzésvilágából táplálkozik. Ebben a lírában nincsenek emberek és tárgyak közötti távolságok, nincs objektív valóság, nincs társadalom és közösség sem. Csupán az alanyiség és azok a szubjektív töréspontok az énen belül, amelyek egy realitást felülíró nyelvben oldódnak fel. Ez viszont nem egyezik meg az ébrenlét kényszerűen racionalizált követelményeivel, és nem feleltethető meg külső, az alanyon túlmutató kritériumoknak sem, csakis azoknak, amelyek a tudatalatti emlékeiből, azok túlgondolásából, túlírásából, a nyelv által láncszemekké szőtt gondolati síkokból kivetülnek. Mindezt viszont csak a lírai én próbálja értelmezni, feldolgozni és beépíteni abba, amit majdan tapasztalni fog.

A néma, szemlélődő szubjektum így fokozatosan feloldódik az álmokban, míg a távoli Mások alszanak. Átlényegül és eggyé válik a nyelvnek azon mélyebb rétegeivel, amely a líra gondolati linearitása helyett inkább az emlék-fragmentumok asszociációs láncát és a hálózatszerűséget részesíti előnyben. Elbontja a versekben gyakran felbukkanó narrativitást, cselekményszerűséget, miközben inkább az azokra csak részleteiben utaló emlékfoszlányok értelmezésén, affektív feldolgozásán van a hangsúly. A világosan körülhatárolható, teljesség igényével megfogalmazott gondolat sorok helyett ilyen értelemben a verspárok az asszociatív hozzárendelés, a továbbgondolás útján építkeznek, miközben már nem az ok-okozati kapcsolódási pontok, hanem a tudattalan, természetes környezetükből kiragadott folyamatok témaspecifikus feltérképezése, a hétköznapi tapasztalatok lebontása a lényeges. Táj és test összeolvad ebben a szándékosan felborított, kombinációs lehetőségeiben megsokszorozódó valóságértelmezésben, miközben szubjektív és objektív sem lesz már elválasztható egymástól.

A szubjektum mindeközben sokszor kihagyja önmagát mint szemlélődő alanyt, miközben a szövegvilág tárgyai is egymásba folynak, átalakulnak, átlényegülnek, és ezáltal megkérdőjeleződnek azon formai és tartalmi sajátásaik is, amelyek révén teljességükben azonosíthatók lennének. Kihátrálásával viszont rés nyílik a saját és tudatos cselekvés, valamint a megtapasztalt tárgyi valóság egyértelmű ismertetőjegyei között, amely egyébként nem jöhetne létre, és amely nélkül egy ilyen stilizálás sem lenne lehetséges. A reflektált valóságot így semmiképpen sem az állandóság, a folytonos és következetes

definiálhatóság jellemzi, hanem az egymással összefonódó, egymást át- és túlíró képlekeny asszociációk, amiket csak felerősítenek a verspárok egymásra vetülő, egymásra épülő, összeolvasható utalásai. Az álom határán mozgó szubjektum kiindulópontját mindazonáltal még mindig a valóság, pontosabban annak nyomai határozzák meg. Ezek ugyanakkor még nem rendelődnek az álom tudattalan logikájának teljesen alá, így a valóságértelmezés álmatlan pillanatában, vagyis a képzettársításnak a racionális rendből való kiemelésével a szokásos hétköznapi tárgyak anyaga is átfogalmazódik. A stílári munka lényegi vonzatai így az ettől a valóságtól való elrugaszkodásban, a realitás meghaladásában, az azon való felülkerekedésben ragadhatók meg leginkább. Ezt erősíti fel az az egyidejűség, amely ezeket a benyomásokat, érzéseket, emlékeket kitágítja a pillanaton belül. A magánmitológiában felboruló távol- és közelmúlt közötti összhang pedig így egy olyan többszörösen kibővített jelenné alakul, amely lehetővé teszi az emlékek más sorozatokba, más szerkezetekbe állítható elrendezését. Ezeket a szinkretizmusban létező párhuzamos, de egymást ki nem záró valóságnyomokat modellálják a szövegvilágok diptichonjai is, amikor annak eleinte csak két, egymással szemben álló változatára redukálják a képzeletet, majd ezeket megsokszorozzák. Ezek által sodródnak egymásra a hétköznapi hordaléka, a tér és idő mikro- és makroszintű heterogenitása, az évszakok, napszakok, városok, országok, tájak tárgyi referenciáit meghaladó kapcsolódási pontjai is. Az emlékek osztódó alakmásai ilyen értelemben az álomba szenderülés határán egymás tükörképeiként építik fel a lírai ént és annak világát, miközben a diptichonokban megtalálják azt a formát is, amely ezt lehetővé teszi. A szövegtérben így halmozódnak fel a személyes mitológia városai, utcái, tárgyai, személyiségjegyei, majd az ezekkel kiegészülő cselekvéssorok is annak érdekében, hogy azok értelmezése már a racionalitáson túl következze be. A feldolgozandó emlékekhez pedig érzelmi síkok és további emlékek társulnak. Az olvasás aktusa így – ahogy nagy valószínűséggel maga az írás is – szintén nem követhet (csupán) egy lineáris logikát, hiszen a diptichonokat felépítő szintagmák többszörös párhuzama, továbbá a verspárok egymás asszociációs mezőjét erősítő és lezáró dinamikája csakis egymásra vetülve képez egyetlen, végső értelmezési horizontként a cím által közrefogott teljes szövegvilágot.

A párhuzamban olvasott sorok a(z) (fél)álom és álmatlanság között íródtak. Az én így ki tud hátrálni az emberi kapcsolatokból, a

választás és válaszadás kényszeréből, a napi rutin ismétlődő, és csak a felszínen különböző sajátságaiból, miközben pontosan ez az a felszín, amelynek benyomásait egymásra vetíti. Egy választott, manapság szinte fényűző kivételnek számító egyedüllét bolyongásait látjuk, miközben lassan az álom felé haladunk anélkül, hogy az álom teljesen illogikus szövegvilágáig elérnénk. Ahogy a vers két eleme között megsokszorozódnak ezek a tükörképek, a gondolatsorok számai is pluralizálódnak. Ez a világ viszont nem kíván tartós egésszé állni, hanem tényekre hullik szét, és ezen tények két végpontját látjuk minden cím alatt. A végleteket. Azokat a benyomásokat, amelyeket az ébrenlét racionalizálni, az álom pedig lebontani kíván. Az ezeken a tényszerű megállapításokon eltűnődő szubjektum viszont mozdulatlan, néma és örök, nem mozdul a címbe jelölt szemlélődő perspektívából, hanem az általa létrehozott világ mozog körülötte. Az egymással kölcsönhatásban álló látványok, illatok – kitapintott, megízlelt szegmensei a világnak, amelyek folytonosan elrendeződnek, majd ismét szét is oszlanak körülötte, és utánuk pedig már csak a tartós és mély álom következik.

Hosszú

(Részlet)

ez a csípőd amit most megemelek mamám
hogy húzódik az idegszál a ledolgozott élet
könnyű testedet nehéz szívvel helyezem
egyik pontról a másikra és sose a fájdalommentesre
mert a húsig elkopott bőr mindenhogy fáj
saját magadnak vagy útban
és engem is bánt hogy ilyen magas vagyok
hogy muszáj lehajolnom hozzád
az ágy szintjén üvöltünk némán
a lepedők mint elfásult rabszolgák
alig győzik a sok ecetet mosást
alig győzi a torok a kiáltást befelé

meg kell mosnom a melleidet mamám
tudom hogy még sose láttam őket
lassan térdre ereszkedik a szégyen
eltörlünk minden eddigi rendszert
ebben a házban senki nem éhes
a füstölgő kéményünk is itthagya minket
egy ló néz be az ajtón önszántából jött ide
nagyokat fújtat királykék pokróccal takarom be
számolod a falatokat számolom a gyógyszert
hogy mikor kell menni a következő dobozért
porcelán ujjakkal cserélem a katétert
az aranyló tenger imbolyog a kezeim között
úgy félek hogy nagyon sokáig lesz magadban részed

ülök az iszapos sötétben
várom a két órát hogy beadjam a gyógyszer
elkeserítően egyhangúak benned az éjszakák
nem hoznak javulást változást
félelmetesen keveset alszol csak bámulod a mennyezetet
egyszer rajtakaptalak amikor meg akartam nézni
hogy élsz-e még csak néztél választ keresve
az idő lassan kihúzgálja a cérnaszálakat a ruhámból
eltűnik majd a sok apró virág
valaki krizantémot nyom a kezembe
készüljek a temetésre
már nem kell félnem hogy leesel az ágyról
alapos és kidolgozott a bénulás
csak a szív ver kötelességből és félre
nem tudom nélkülem elképzelni a tengert
nem tudom nélküled elhinni az ágyat
ha valakit gyakran emlegetünk megjelenik
ezért szólítgatod folyton a halált
mamám nekem nincs tiszta fekete ruhám
versenyt futok a téllal hogy ki hal meg előbb
isten a nyakamba akasztotta a stopperórát
halljam a percek az egyre erőtlenebb hörgéseket
a ló állva alszik a teraszon hátán a királykék takaróval
időnként belerúg az üvegbe rosszat álmodik
utána percekig remeg az átlátszó külvilág

oldalra fordulunk mamám hogy szellőzzön a seb
fáradhatatlanul beleragad a húsba a kötés
szinte teljesen beborít a tejút amit rád tekerek
de előtte belekiabálok a sebeidbe hogy
takarodjanak a burjánzó fehérvérsejtek
nincs bent a hallókészüléked a hangból semmi
nem jut el a kívánt helyre a rózsaszín negyedbe

80 km/h-val a kórház felé
ennyi a megengedett sebesség a hiányba
minden kátyúnál felsikoltanak a szerveid
egyre jobban szorítom a kezed
az egyenletesebb részeknél megitatlak
próbálom elkapni a tekinteted
ami szalad a fákkal a kanyarokkal
látom benned a kérdést hogy ez az
utolsó utad-e
ha tudnál integetnél a tájnak
ha tudnám hogy ezt nem láthatod többé
felültetnélek és egész úton tartanálak
zavaros a szemed kékje mintha
felkavarták volna a kávézaccot
fél deci tengerben
fojtogat a félelmed és nem is értem
ezért imádkoztál hogy vége legyen
a kezekben a kulcs és most befalaznád
a kaput felszántatnád a kertet
hogy ne tudjanak róla hogy létezel
hátha kapsz még néhány évet
de emlékezz csak vissza azt mondtad
nem akarsz megélni több telet
ősz van most kell meghalni
ha meg akarod úszni a decembert
a királykék pokróc lobogása a szélben
időnként feltűnik az ablak tisztább szegletében
megállíthatatlanul fut utánunk a ló
ha látnád milyen szépen száll a sörénye
ha látnád a bánatot a szemünkben
a szívizmon kívül mindegyik fejlett
csak ezt az egyet nem edzettük erőse
hónapok óta kanalazom belőled a rossz sejteket
de mint háborús övezetben a családok
kapaszkodnak össze a szövetek
áttörhetetlen berlini fal húzódik
a holnap és közötted
már nem kellemetlen a köd ami ránk telepedett
hogy legyen még valami emberi a mélységben
mindig megfőzöm másnapra a krumplifőzeléket

Mániás mező

Van valami hirtelen ezekben az erdei terekben.
Körkörös átgondolatlanság. Mégis a zöldbe
vezetnek legbékésebb álmképeim, hullámozó
semmiségek felé. Gyaloglok le,
macskalépcsőkön.

A tisztás idejétmúlt. Nem idézhető.
Mégis, van valami vonzó töltekezéseimben.
Mint egy benzinkúthoz, üzemanyagért
jövök. Hígított, lökött idő.

A doboló talajban vízér cikázik, ősök
morzejele. Mezőm része ez is. Hajszálaim
összekapaszkodnak a gyökérrendszerrel.

Az égen Holdak helyett az Agy ragyog,
sötét oldalát más bolygónak mutogatja.
Narancsvodka csorog a száján. Vagy eperhab.
Ájulásból tér most vissza.

Mi történt Écskán?

(Részlet)

ÉCSKA

Écska körülbelül tíz kilométerre van Becskerektől. Ez korábban is így volt. Volt úgy, hogy gyalog is elmentünk. Sőt olyan is volt, hogy úsztunk. Létezett egy úszómaraton, és ebbe beletartozott a becskerei Brankovan fürdő és Écska közötti szakasz. Tulajdonképpen egészen Titelig úsztunk valamilyen hazafias titói eseményt ünnepeelve, de aki elfáradt, az felkapaszkodhatott egy hajóra, mely mögöttünk haladt. Szóval, nem kellett végig úszni Titelig (ahol a Bega a Tiszába torkollik), de Écskáig mindenki úszott. Ez a természetes távolságok közé tartozott. Amikor Écskához értünk, valamennyit vártunk, hogy leengedjék a zsilipet. (Nem tudom, hogy vannak-e ott ma is zsilipek.) Arra is emlékszem, hogy az ötvenes években sok nádaszt láttam Écska környékén.

Az 1956-os forradalom után magyar menekülttábor is volt Écskán. A frissen faragott szabályok korlátokat szabtak, de megoldható volt a látogatás. Ügyvédi családban nőttem fel. Voltak néhányan a táborból, akiknek sikerült bejönni táncra a becskerei kereskedelmi középiskolába (a Kishíd mellett). A zenészek (ha jól emlékszem, Jakabfalvy Géza dobos kezdeményezésére) tust is húztak a tisztelettükre. Az egyik menekült (körülbelül kortársam volt) vízipólózott, és 1957 nyarán csatlakozott a Proleter klubhoz. Árpi lehetett a neve, de nem emlékszem pontosan. Csak tudom, hogy jól játszott. Aztán Svédországba került. Écskán nem maradt nyoma az 56-os magyar menekülteknek.

Écska a kastélyáról is ismert. Ma legtöbbször csak azt tudják róla, hogy „híres”. Mást nem. Életkorom jóvoltából én a mai átlagisme-

reteknel valamivel többel rendelkezem (bár nem sokkal többel). Az iratok jóval többet mutatnak. A kastélyt a Lázár család építtette. Örömeny származásúak voltak, valamikor Lazarian volt a családi nevük. A XVIII. században Temesvárra költöztek, ahol felvették a katolikus vallást is. Lázár Lukács jószágkereskedő volt, majd miután megvette az écskai birtokot, magyar nemes lett. Azzal is büszkélkedett, hogy ez akkora birtok, hogy tizenegyezer kutyával kell őriztetni a jószágot. Nem csak ezzel büszkélkedett. 1820 augusztusában, a kastély megnyitásakor, hangversenyt szerveztek Écskán. Egy kilencéves csodagyerek zongorázott. Liszt Ferencnek hívták. Mivel maga még nem tudott utazni, Esterházy hercegék hozták Écskára.

Aztán később egy Lázár-özvegy (Viktorina) férjhez ment egy német herceghez (Thurn-Taxis Egon Miksának hívták). Ez 1871-ben történt. De nem Lázár Viktorina ment vendégfeleségként Berlinbe, hanem a német herceg költözött Écskára, és megalapította a híres écskai ménest, majd a „vármegye fajtiszta lovait tenyésztő egyletet”, és vadászturizmust szervezett. Aztán a kialakult képlet folytatódott. Lázár Viktorina lánya (Marianna), a Lázár család utolsó sarja, egy luxemburgi származású grófhoz ment férjhez – és ezúttal sem az écskai hölgy költözött, hanem a gróf, aki már Bécsben született, de nemesi gyökerei Luxemburgba vezetnek. Igen bonyolult nemesi neve volt: De la Fontaine d’Harnoncourt-Unverzagt. A keresztnéve Félix volt, és a nemesi neve Harnoncourt-ra egyszerűsödött écskai használatban. Ez így rendjén is volt. Nemcsak azért, mert éppen a Harnoncourt hangzik a legarisztokratikusabban (mondjuk leggrófosabban), hanem azért is, mert ez volt a kiindulópont. A De la Fontaine eredetileg is csak hozzáadott dísz volt (és használatban lassan lemaradt), az Unverzagt pedig egy másik nemesi család neve volt, és ezt a nevet akkor csatolták a Harnoncourt-hoz, amikor utódok nélkül maradtak az Unverzagtok. Szóval, Harnoncourt Félix gróf volt az, aki Écskára költözött. Az ma is elképzelhető, hogy egy luxemburgi (vagy bécsi) nagyvállalkozó Écskára hoz befektetést. De hogy ide is költözzön? Ne csak a tőkét, hanem az életét is ide fektesse be? Egyébként Harnoncourt Félix 1887. december 28-án vette el Lázár Mariannát, és 1888 óta otthon volt az écskai uradalomban. Mondhatnánk, hogy tőkét inkább kapott (hozományként), mint hozott.

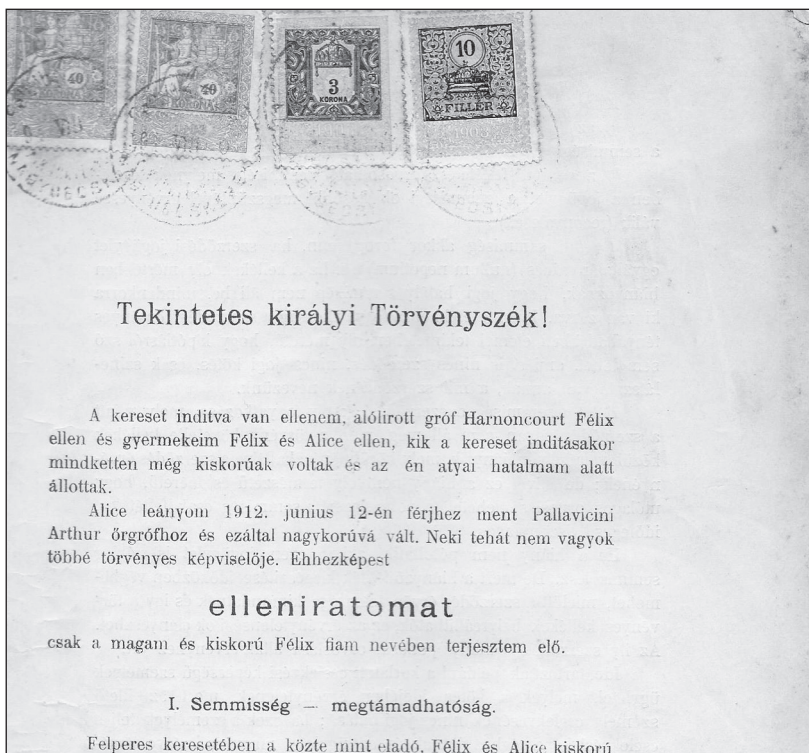
Mindenesetre 1888-tól Harnoncourt Félix és felesége, Marianna kezében volt a birtok. Félix bécsi barátai is járni kezdtek Écskára.

Leginkább vadászbarátai. Jelesül Ferenc Ferdinánd trónörökös. Ezt egy fényképpel is tudom bizonyítani, mely az 1900-as évek elején készült. Balról Ferenc Ferdinánd trónörökös, jobbról Harnoncourt gróf áll. (A fénykép azt is bizonyítja, hogy nemcsak az én gimnazis-takoromban, hanem korábban is lehettek nádasok Écskán.)

Az iratok között több mint ötven ügyet találtam, melyek az écskai uradalomhoz kötődnek. (Azért nem írom le, hogy pontosan mennyi, mert egyes ügyekből csak egy-két papírlap maradt meg, és nem vagyok biztos benne, hogy ezeket is beszámíthatom-e.) De vannak több száz oldalas ügyek is. 1895-ben indult az első, 1946-ban fejeződött be az utolsó.

Azt is látom, hogy egy igazán nagyon fontos ügyben a beadványokat nem írógéppel írták, hanem nyomdában készültek. Azzal, hogy a nyomtatványra okmánybélyeg is került. Így nézett ki például Harnoncourt Félix gróf 1912 augusztusában keltezett beadványának az első fél oldala:

A legtöbb écskai vonatkozású irat, mely kezembe került a családi ügyvédi irattárból, a Harnoncourt családhoz és az 1910-es évekhez kötődik. Vannak a Harnoncourt családon belüli perek is (ilyen perhez kötődik az a nyomdában készült beadvány is, melynek első fél oldalát illusztrációként tettem a szövegbe néhány sorral feljebb). Valamikor mindenki (legalábbis Becskerek környékén mindenki) tudta, hogy kik az écskai grófok (Harnoncourt, Pallavicini). Aztán a részletek elvesztek. (Melyik évszázadban élt? Melyik utcában vagy birtokon? Mit csinált?) Ami megmaradt – mint a kastéllyal kapcsolatban is – csak egy korábban alakult összesség: „Ezek híres nevek.”

Hogy megértsem a pereket, tájékozódnom kellett. Az iratok mutatják, hogy Harnoncourt Félix grófnak és feleségének, (Lázár) Mariannának két lánya és egy fia született. Mária-Lujza 1888-ban, Félix 1891-ben és Alice 1892-ben. Marianna nagyon korán hunyt el, 1893 januárjában, 26 éves korában – amikor a legidősebb gyermek (Mária-Lujza) még csak négyéves volt. Aztán valamennyi idő után – amint ez már megszokottá vált – az egyik lányt (Harnoncourt Alice-t) egy nemes vette el (Pallavicini Arthur ögróf), 1912-ben. Ő is Écskára

költözött. Az ifjabbik Harnoncourt Félix is Écskán élt. Csak az idősebbik Harnoncourt lány (Mária-Lujza) volt kivétel. Neki is nemes férje akadt (von Carstenn-Lichterfelde), de ő Svájcba követte férjét – sajátos okok folytán, melyekről a periratok tanúskodnak.

Becskereken azt is tudtuk, hogy tulajdonképpen már jóval a kastély és a grófok előtt is fontos volt Écska. Attila hun király egyik nejét hívták Écskának – és innen a név. Most utánanézzve történelemkönyvekben inkább más feleségneveket találok (például Réka), de az internetes *Magyar Keresztnevek Tára* megerősíti, hogy Écskának hívták Attila valamelyik nejét. Szóval, ez az igazság. Gimnáziumi ismerőseim úgy tudták, hogy Attila násza Écskával éppen Écskán indult (ami logikus is). A párizsi *Le Figaro* sem hagyta ki a lehetőséget, hogy jelentős szerelmi színhelyként mutassa be Écskát. Igaz, nem Attilával kapcsolatban. 1900. január 2-án a *Le Figaro* arról értesítette a francia olvasókat, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös titokban frigyre lépett nagy szerelmével, Sophie Chotekkel (cseh eredetiben Žofie Chotková) – és ez Écskán történt, a Harnoncourt uradalmon. Később is – amikor már házasok voltak – a trónörökös és Chotková (akkor már Habsburgová) gyakran látogattak el Écskára. (1914. június 28-a után már nem, mert aznap Gavrilo Princip lelőtte mindkettőjüket Szarajevóban.)

Aztán, egy jó fél évszázaddal a trónörökös écskai látogatásai után, ismét jött valamilyen folytatás. A hatvanas években kortársaim között voltak már olyanok is, akiknek autójuk volt (vagy saját, vagy családi). Leginkább Fityó, Kragujevacon előállított kis FIAT kocsí. És Écska előtt (Belgrád felé menve), ha az útról jobbra lefordulunk, ott volt egy nagyobb vállalati parkoló, mely csak napközben szolgálta a vállalat szükségleteit. Este szabad területté vált, és ezt hamar felismerték, akik légyottok lehetséges színhelyét keresték. A kis Fityó hátsó ülésén ez nem volt kényelmes, de lehetséges volt. A parkolóba érkezők, ha volt már ott egy-két kocsí, igyekeztek azoktól tisztes távolságban megállni. Talán egy fél négyzetkilométernyi lehetett a parkoló. Volt hely a tapintatosság gyakorlására is. És közben többünknek is megfordult a fejében, hogy lehet, hogy korábban Attila is épp itt... (ahol most a parkoló van). Gondolhattunk volna talán arra is, hogy Ferenc Ferdinánd és Sophie talán szintén itt, de mi sem tudtunk mindent a múltból. Meg aztán az valószínű, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös és Sophie a kastélyban kényelmesebben érezték magukat – és a kastély legalább egy kilométernyire van a parkolótól.

Hogy pontosan mi minden történt a kastélyban és a kastély környékén, azt most már senki sem fogja tudni. De több részletnek nyoma maradt. Ezek a részletek gyakran össze is kapcsolhatóak. És a periratokból most már az is látszik, hogy a grófok, a grófok vendégei, a tanyai munkások, az uradalmi ügyintézők, a komornák, a bérlők, a szakácsnők tulajdonképpen regényeket követtek el.

KIS ÉCSKAI ÜGYEK – KÖZÖTTÜK EGY MOZGÓFÉNYKÉPES SZÍNHÁZ BELÉPŐJÉGYÉT MEGCÉLZÓ KORRUPCIÓ ESETE

Nagyapám ügyvédi pályájának legnagyobb perei a Harnoncourt családon belüli perek. De nem ezekkel kezdeném. Az écskai uradalomban mások is éltek, ezek is szembesültek kísértésekkel. Voltak viták bérekről, voltak sikkasztások (vagy vélt sikkasztások), voltak fonváltások is. A szerelmi kapcsolatok – melyeknek nyoma van több periratban – szintén nem korlátozódtak a nemesi családok sarjai között alakuló vonzalmakra. Az uradalmi alkalmazottak világában is alakultak közeledések. És voltak átkalandozások is a két világ között.

Az iratok között az első écskai vonatkozású levél 1889. május 9-ével lett keltezve. Csak közvetve kötődik Écskához. „Kedves Imre fiam!” a címzés. Dédnagyapám írta nagyapámnak, Nagybecskerekéről Pestre (ahol nagyapám akkor egyetemista volt). A levél elején fel lett róva nagyapámnak, hogy már hosszabb ideje nem írt. Aztán családi hírek következnek. Többek között az is, hogy a családi birtokon „sikerültnék mondható a répa, amit a víz megkímélt, és igen szép úgyszintén a búza is”. További jó hír, hogy két bérest fogadtak, „az egyik az András bácsinak a fia, ki eddig több éveken át az Étskai uraságnál mint béres szolgált”. Szóval, Écskáról jött hozzánk a béres. Nem tudom, ki lehetett András bácsi és a fia. Béreseket nem igazán ismertem meg. Hatéves voltam csak, amikor beköszöntött a kommunizmus, ekkor nem használták a „béres” szót, és családi birtokunk sem volt. A rendszerváltás utáni gazdasági életet pedig inkább csak választott bírósági perekben láttam. E perek porondján nem igazán voltak béresek. Igaz, a kommunizmus alatt több ismerősöm mesélte, hogy elődjei derék béresek voltak. Ebben az időben Bertrand Russellt is olvastam. Az emberi tudás terjedelméről és hatáiról, valamint az önéletrajzról elmélkedve az angol filozófus erre a következtetésre jutott: „bármennyire elokvensen ugat is a kutya, nem tudja közöl-

ni, hogy a szülei becsületesek, de szegények voltak”. Embertársaim elokvenciája sem volt mindig meggyőző. Viszont – megmaradva a béresek és egyéb „egyszerű emberek” témájánál – az utóbbi időben egyre gyakrabban jut eszembe, hogy milyen régen beszélgettem a „munkásosztály” valamilyen tagjával. Amikor iskolába indultam, legtekintélyesebb osztálytársunk egy Gáspár volt, akinek a szülei éjjeli váltásban dolgozó munkások voltak a cukorgyárban. Nem azért becsültem, mert ott sistergett a levegőben, hogy a munkásosztályt illik becsülni, hanem mert Gáspár valóban magabiztos volt. Talán azért is, mert egy évvel idősebb volt nálunk. Egy osztálytársunk anyjáról azt is tudta (és mondta), hogy azért kövér, mert a férje nagyon gyakran pumpálja. Ezt csak félig értettük. Talán ő sem tudta pontosan, hogy mit mond, de a bennfentesek biztonságával mondta. Lehet, hogy az előny úgy alakult, hogy környezetében a szülők és barátai nem váltottak témát, amikor gyerekek is megjelentek a szobában. Így Gáspár egy érettebb generáció meglátásait hozhatta közénk. (Azzal, hogy a szexuális háttér egyértelműsége a szülők társaságában maradt.) Egyébként templomba járt, és ezt – több más osztálytársammal ellentétben – nem rejtegette. Ezzel kapcsolatban egyszer az órán vitába keveredett az iskolaigazgatóval, aki tanított is. Az igazgató főlényes iróniával megkérdezte Gáspárt, hogy látta-e már azt az Istent. Gáspárnak azonban volt egy frappáns válasza: „És maga, igazgató elvtárs, látta-e már az eszt?!” Ezt a vitát egyértelműen megnyerte, és aznap az egész osztály a hit oldalán állt. Gáspár gimnáziumba már nem járt, inas lett, de gimnazista éveimben is többször találkoztam vele. Magabiztossága továbbra is töretlen volt, és én érdeklődéssel hallgattam a véleményét ilyen-olyan kérdésekben.

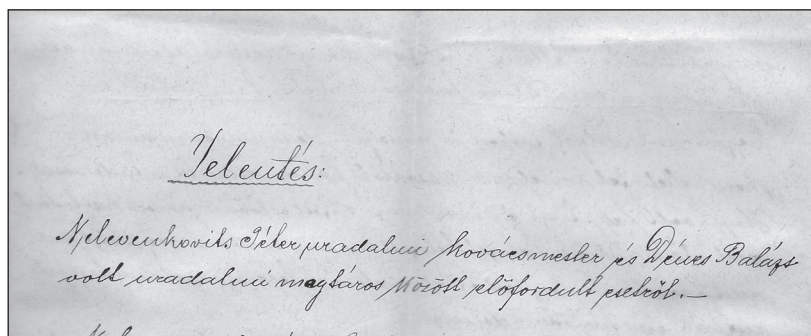
Nagyapám születésnapjára az ügyvédkollégák, írók, színészek, volt gyártulajdonosok és volt polgármesterek mellett, rendszeresen eljártak postások, varrónők, asztalosok, fodrásznők, virágáros asszonyok, kőművesek. Most itt lefékezek, mert amit írok, arra lejt, hogy lám, politikailag mennyire korrektek vagyunk én és a családom. Amit mondani akarok – de nem egyszerű megfogalmazni – az az, hogy körülöttem valami megváltozott. Többször jut eszembe egy délelőtt Atlantában – amikor tulajdonképpen nem történt semmi. Az Emory Egyetem campusában mentem egy orvosi vizsgálatról, gyalog a Jogi Kar felé. Szép áprilisi nap volt, és jóval melegebb, mint ilyenkor Becskereken, Újvidéken vagy Pesten. Mellettem a járdán tanárok, egyetemisták. Elmentem egy épület mellett, melyet munkások tata-

roztak. Beszéltek is egymás között, akkoriban jobb volt a hallásom (a kilencvenes években voltunk), értettem, mit beszéltek, csak azóta elfelejtettem. Viszont emlékszem, hogy felötlött bennem, és mellbevágott, hogy teljesen elképzelhetetlen, hogy ezek a bér munkások és a tőlük néhány méterre haladó tanárok és diákok valamiképpen szóba álljanak egymással. Voltak a kőművesek, ácsok és téglahordók között Gáspár-féle emberek?

Az uradalmi béresek, szakácsok, halászok, gazdatisztek száz évvel ezelőtti pereinek, sajnos, kevesebb nyoma maradt, mint a grófok jogi vitáinak. De valami megmaradt. Valamennyire embereket is látni lehet. A történelem nem ezeket az embereket igyekezett fényképezni, de csak odakerültek a képekre, a szélén vagy a háttérben. Most egymás mellé teszek néhány esetet, melyeket az köt össze, hogy écskai uradalmi alkalmazottak a főszereplők. A perek 1912 és 1915 között alakultak, tehát a háború küszöbén vagy elején – de a történetekben semmi nyoma a háborúnak. Tudták 1914-ben és 1915 elején az écskai uradalomban, hogy valamivel odébb egy világháború kezdődött?

A Koós-jelentés

Egy jelentéssel kezdem, mely az Écskai Uradalmi Igazgatóságnak íródott, 1914. július 14-én (két és fél héttel a szarajevói merénylet után). Egy intéző fogalmazta. Az aláírása csak részben olvasható. Egyértelműen azzal indul, hogy „Koós”, de tovább folytatódik, az „s” után egy „h” (vagy talán „k”) van hozzátéve, és utána értelmezhetetlen kanyarok következnek. Azt tartom a legvalószínűbbnek, hogy a vezetéknév csak Koós, és ezzel egybeírta a keresztnévét, de ez már olvashatatlan. (Talán Henrik?) Magát a jelentést el tudom olvasni. Azt is látom, hogy Koós (most már ennél az olvasatnál maradok) objektivitásra törekszik, és helyenként leírja, hogy nem tudta megállapítani a teljes igazságot. Egy verekedéssel kapcsolatban ez a fenntartás van lejegyezve: „Hogy kik és milyen mértékben vettek a verekedésben részt, arról tiszta képet az akkor fennálló fejtelenségben nem tudtam megállapítani.” A jelentés szerzője egy uradalmi kovácsmester és egy uradalmi magtáros „között előfordult esetről” tájékoztat, de megjelennek más szereplők is. A kovácsmester neve Nelevenkovits Péter. (Sohasem hallottam ilyen nevet. Petar Nelevenkovićként sem ismerném fel.) A magtáros neve Dénes Balázs.

Másfél oldalas a jelentés. Az áll benne, hogy Nelevenkovits „tilos úton való gabonaeltulajdonításon” kapta rajta Dénes Balázst. A dolgokat Kelemen Mari magtárban dolgozó napszámosnő is meg tudja erősíteni. Őt ugyanis Dénes Balázs felkérte, hogy „egy zsák darát vigyen ki és tegye az ablakába”. A jelentés igyekszik mindent pontosan rögzíteni. Ott áll, hogy Kelemen Mari nem nézte ugyan meg, hogy mi van a zsákban, de vélhető, hogy csakugyan dara volt benne. A verekedés ezután következett. Dénes Balázs tudta, hogy darasikkasztással vádolta őt Nelevenkovits, és nem hagyta szó nélkül a dolgokat. Tovább mérgesedett az ügy, amikor egy napon Dénes Balázs észrevette, hogy rossz egy kocsikerék, és ezért Nelevenkovits kovácsmestert okolta. Itt Dénes Balázs felesége is bekapcsolódott, egy löcsöt adva a férje kezébe, aki ezzel Nelevenkovitsot kezdte „bántalmazni”. Ezen a ponton jut el a jelentés az említett fenntartásig, mely szerint a kialakult fejetlenségben nem lehet tiszta képet alkotni arról, hogy kik és milyen mértékben vettek részt a verekedésben. Ez akkoriban további ténymegállapító lépéseket sugallt – de a jelentés szerint ezekre nem került sor. Az lett megállapítva, hogy fejetlenség volt, és tudjuk, hogy Dénes Balázs (neje segítségével) löccsel „bántalmazott”, de azt már nem tudjuk, hogy utána ki vert kit, és hogyan. Nem is fogjuk megtudni.

Fel van még jegyezve, hogy a verekedés után egy gazdatiszt elment Dénes Balázshoz, és ott talált egy zsák darát, de ez sem biztos, mert: „Ugyan a dolgot többen is mondják, de vallomásnak nem vehető fel, mivel mástól hallva vették tudomásul.” Egy elkötelezettséget érzek a jelentés hangvételében. Koós nem azt tartotta a legfontosabbnak, hogy mindenről tudjon és mindent megoldjon, hanem azt, hogy ne állítson olyat, amiben nem biztos – és így hiteles maradjon. Eszembe jut, hogy ez az, ami hiányzott azoknál, akik az iraki vélt tömegpusz-

tító fegyverekről írtak jelentést (mely ezután egy fenntartható háborút eredményezett). Koóssal ellentétben, Bush emberei nem vettek tudomást az akkor (is) fennálló fejetlenségről, mely gátolja a tiszta kép alakulását. Az embernek az is eszébe jut, hogy talán egy Koóst kellett volna bevonni a Soros-terv és az orosz beavatkozás vizsgálataiba is.

A jelentésben ott áll még az is, hogy Dénes Balázs – amikor szembesült a darasikkasztás vádjával – azt mondta, hogy „ő még a bíróság eszén is túljár, és ezen dologból ki fogja magát beszélni”. Könnyen el tudom képzelni, hogy Gáspár osztálytársam is mondott ilyesmiket. Csak ő nem sikkasztott darát.

Utána az történt még, hogy Dénes Balázst elbocsátották, ő pedig „mezőgazdasági cselédbér hátraléka iránt” indított keresetet Pallavicini Arthur örgróf ellen. Az örgróft nagyapám képviselte. Az ügyvédi akta száma 6241. A végén (már 1915-ben) egyezség született.

Csizmasikkasztás

Ez az ügy is békés úton rendeződött, aránylag rövid idő alatt. 1913 karácsonya tájt indultak az események, és 1914. augusztus 5-én zárta le az ügyet a Nagybecskereki Királyi Ügyészség. Az egyik szemben álló fél Harnoncourt Alice grófnő, aki valamivel korábban (1912 júniusában) férjhez ment Pallavicini örgrófhhoz. A rangjelzés is áthelyeződött. A Nagybecskereki Királyi Ügyészség határozatában nem Pallavicini örgrófnő (vagy örgrófné) a leírt név, hanem más a nyelvi sorrend: „örgróf Pallavicini Arthurné”. Az iratok között ott van a bűnvádi feljelentés kézzel írt (és több helyen javított) piszkozata. Ebben egy biztonságos és halmozott megoldás lett választva. Az aláíró:

Örgróf Pallavicini Arthurné
Harnoncourt Alice grófnő

A másik fél Paskuj Alajos écskai segédtsízt. Az ügyészségi megokolás első mondatában össze van foglalva, hogy mivel vádolta a grófnő (így mégis egyszerűbb) az uradalmi segédtsízt.

M e g o k o l á s :

Örgróf Pallavicini Arthurné sértett feljelentése szerint Paskuj Alajos écskai uradalmi gazdatiszt a reá bízott 1600 k. készpénznek egy jelentékeny részét továbbá 104 kg. uradalmi halat és 3 pár uradalmi csizmát elcsikkasztott.

Szóval, a sikkasztás tárgya 1600 korona „jelentős része” volt, 104 kiló uradalmi hal és 3 pár uradalmi csizma. Ez így áll a bűnvádi feljelentésben is, de jóval több részlettel. A grófnő szerint Paskuj 1913 karácsonya táján arra kapott megbízást (és pénzt), hogy Kolozsvárra menjen „nádvtágó oláh munkások szerződtetése végett”. Ő azonban nem ezt tette. Kolozsvár helyett Győrbe ment a menyasszonyához. A menyasszony neve nincs ott a feljelentésben, de le van írva, hogy Glassek Sándor főmozdonyvezető lányáról van szó. Győri tartózkodása alatt még több pénzt kért (és kapott is) az écskai uradalomtól. Így állt össze az 1600 korona.

Mivel a bűnvádi feljelentésben pontosan van dokumentálva, hogy mennyi pénzt vett fel Paskuj és milyen részletekben, az a kérdés ugrik be, hogy miért csak az 1600 korona „jelentős része” a vita tárgya, miért nem egyszerűen az 1600 korona. Továbbolvasva a feljelentésvázlatot, látom, hogy van magyarázat. Paskuj arra kapott pénzt, hogy Kolozsvárra menjen oláh munkásokat toborozni, de ő nem oda ment, hanem a menyasszonyához. Ez tény, és nem is lett vitatva. Tény viszont az is, hogy Győrben és Győr környékén nem csak menyasszony-vőlegény tevékenységekkel töltötte idejét. Munkásokat is toborzott, és azok meg is érkeztek Écskára január 4-én és 5-én. Szóval, nemcsak magáncélokra költötte az uradalmi pénzt, de számlákat nem nyújtott be. Egy igazolás van csak az iratok között, melyet utólag, 1914. február 26-án írt Vég Árpád. Sajnos, olvashatatlan, hogy honnan írta az igazolást (véltetően Győr környékéről). Le van írva, hogy Paskuj Vég Árpádnak 30 koronát fizetett toborzásra, írnokának pedig 4 koronát. Emellett egy küldöncnek 1 koronát. Ott áll még, hogy: „Ezen kívül adott az embereknek pálinkára valót, hogy mennyit – megállapítható nem volt.” Szóval, voltak igazolt racionális kiadások, de továbbra így kérdéses maradt, hogy az 1600 koronából mennyit költött uradalmi célokra, és mennyit sikkasztott. Akkor sem volt könnyű a korrupció és célszerű üzletvezetés megkülönböztetése (és szétválasztása).

Ami a halakat illeti (pontosabban: uradalmi halakat), itt inkább adományról volt szó. 1913. november 14-én és 1914. január 24-én, Paskuj segédtsízt utasítására, a halastó mellett alkalmazottak „oláh embereknek” osztottak halat. Écska környékén sok román élt és él. Egy darabig létezett egy „Román-Écska” és egy „Német-Écska”. A Paskuj névnek is lehetnek román gyökerei. A román kapcsolatot erősíti, hogy éppen Paskujt küldték, hogy „nádvágó oláh munkásokat” toborozzon. (Másképpen igaz az is, hogy Paskuj mégsem oláh munkásokat toborzott, hanem olyan munkásokat, akik Glassek Sándor főmozdonyvezető lánya közelében laktak.) Bonyolultak voltak a kötődések a Monarchia alatt (mint később is). Mindenesetre Paskuj Alajos úgy érezhette, hogy nem csak a grófnak van joguk arra, hogy elismeréssel és hálával nézzenek rájuk. Száznégyszáz kiló halat ő is e cél elérésére fordított (igaz, uradalmi halról volt szó). Feltételezem, hogy 1913 végén és 1914 elején Paskuj Alajos büszkén feszített Écskán és Győr környékén is. Valószínűnek tartom, hogy vadászkalapot is viselt.

Most rátérnék a csizmákra. Amikor a kezembe vettem ezt az aktát, először a végeredményt (az ügyészi határozatot) olvastam el – mert ez az egyetlen géppel írt szöveg. Itt különösen a „csizmasikkasztás” megjelölés tetszett, és ezt választottam címként. A csizmákról szó esik egy feljegyzésben, melyen számomra ismeretlen a kézírás, és nincsen aláírás. Valamilyen uradalmi belső ember fogalmazhatta meg. Ebben csak az áll, hogy: „Az uradalom contójára vásárolt zsiszmákból 3 pár zsiszmát jogtalanul másoknak adott.” (Nem tudom, hogy a „zsiszma” csak elírás, vagy ezt így is ejtette a feljegyzés nem tudom milyen nemzetiségű szerzője.) Valamivel (nem sokkal) több áll a bűnvádi feljelentés kézzel írt vázlatában. Itt azt látom, hogy a csizmák „nád munkások szükségleteire lettek volna fordítandók”. Ebből az következik, hogy gumicsizmákról volt szó. A képen, melyet az *Écska* szöveg elejére tettem, Harnoncourt gróf és Ferenc Ferdinánd trónörökös nádkötegek előtt állnak, szintén csizmákban. Viszont itt más a helyzet, a nád már előre le lett vágva, fényképháttérre alakult, nem a trónörökösnek és a grófnak kellett bemenni a pocsolába, ahol nádat lehet vágni. Az ő csizmáik – ez látható a fényképen – bőrcsizmák. (Gumicszímát legfeljebb halászáskor használhattak.) Paskuj Alajos uradalmi rangja szintén emeltebb volt. Uradalmi segédtsízt volt, és nem az volt a feladata, hogy nádat vágjon, hanem hogy nádvágó munkásokat toborozzon. Feltehetően bőrcsizmában

ment a menyasszonyához Győrbe. Mire kellett neki a három pár gumicsizma? A bűnvádi feljelentés szerint Paskuj „3 pár új gumicsizmát jogtalanul másoknak ajándékozott”. Tehát itt is az a kísértés lüktetett, mint a halak esetében. Paskuj Alajos uradalmi segédtsízt uradalmi segédfilantróp is igyekezett lenni.

A végén az történt, hogy a grófnő visszavonta a feljelentést. (Lehet, hogy előtte Paskuj valamit törlesztett is.) Nem volt többé magánindítvány. Maradt a kérdés, hogy lehet-e hivatalból folytatni az eljárást. A Nagybecskereki Királyi Ügyészség megállapította, hogy ha Paskuj Alajos elkövette volna, amivel őgróf Pallavicini Arthurné vádolta, akkor a Büntetőtörvénykönyv 355. §-ába ütköző, és „a 356. § szerint minősülő sikkasztás büntettének tényálladéka” lenne megállapítható. Hivatalos nyomozás feltétele viszont csak egy ennél komolyabb cselekmény lett volna. A Paskuj-féle „tényálladék” esetében csak magánindítvány alapján folyhatott nyomozás. Ezt pedig visszavonták. A jog a színpadon maradt, Paskuj cselekedetei már nem. Ezzel az ügy (6241. számú akta) befejeződött – és én is itt hagyom abba.

Mozijegy – sikkasztott halak ellenében, és szerelmi meggondolásból

Itt is bűnvádi eljárásról van szó. A feljelentést báró Strahlendorff Gyula tette, mint őgróf Pallavicini Arthurné écskai uradalmának jószágigazgatója. Hét vádlott ellen irányult a feljelentés. Hat esetben dr. Kovács Rókus királyi ügyész igen egyszerű és világos indoklással szüntette meg az eljárást 1914. július 14-én. Mák Pál, Maczedolyán András, Mészáros József, Kabák Mihály, Gedai János és Zónai István ellen megszűnt az eljárás, mert „tagadásukkal szemben bizonyíték nem merült fel arra, hogy a feljelentésben előadott bűncselekményt elkövették volna”. Jogászként hadd tegyem hozzá, hogy az ártatlanság vélelméből valóban ez következik. Becskerekiként azon is elgondolkodom, hogy elképzelhető-e, hogy ma Écskán bármilyen ügyben annyi magyar szerepeljen, amennyit ebben az 1914-es ügyben említ egy ügyészségi határozat. (A kérdés akkor is feltehető, ha Maczedolyán nem volt magyar.)

Volt egy hetedik vádlott is. Ez Kunics József, de az ő esetében bonyolultabb volt a helyzet. Kunics ugyanis elismerte, hogy 3 koronáért eladott 30 kéve uradalmi nádat. De nem ez volt a legfontosabb vád. Az ügyészi határozatban rögzítve van, hogy – amint ezt Tóth János és Makai Antal tanúk megerősítik – Kunics József „egy ízben,

mozgófényképes színházba szálló belépti jegyekért 4 és fél kiló halat adott”. (Pontosan másoltam az ügyész megállapítását, nem csökkentve az „l” betűk számát sem.) A tett ideje nincsen pontosítva, de annyi eligazítás ott áll, hogy Kunics tiltott cselekménye 1913. június 1-je előtt történt (és ennek az időpontnak perjogi jelentősége is lett). Az sem lényegtelen, hogy több mint egy mozijegyről volt szó (négy és fél kiló hal ellenében). Az a valószínű, hogy Kunics egy uradalmi szolgálóhölgyet is magával akart vinni.

Nem hiszem, hogy Écskán lett volna mozi 1913-ban. (Talán ma sincs.) Becskereken volt? Németh Ferenc kultúrtörténész segítségével megállapítottam, hogy igen. 1907-től kávéházakban voltak esetenként filmvetítések (ezekhez vélhetően nem kellett belépőjegyet vásárolni, a belépés jogát az italfogyasztás biztosította). 1909-ben (vagy 1910-ben) nyílt azonban Becskereken egy igazi mozi is, ahová már csak belépőjeggyel lehetett menni. A Magyar Királyhoz nevű szállodában működött, és külön neve és cégtáblája is volt: Modern Mozi. Azt is látom, hogy a cégtábla nyelvi frissességben maga mögött hagyta a királyi ügyészséget. Az ügyész „mozgófényképes színházat” említ. Ez a kifejezés egyszerűsödött utána (valamennyire) „mozgóképszínházra”. Aztán 1907-ben (ezt több helyen is olvasom) történt egy forradalmi változás, melyet Heltai Jenő ihletett. A pesti Vígszínházban 1907-ben bemutatták Heltai Jenő *Bernát* című darabját, és ebben Kálmán Imre–Heltai Jenő *Dal a moziról* című kuplóját. Ennek a refrénje így hangzott:

*„S mert a Berta, s mert a Berta nagy liba,
Hát elment a mozi-mozi-mozi-moziba.”*

Ezek után már csak bírák és ügyészek használták a „mozgófényképes színház” kifejezést. Aztán jóval később, amikor Becskereken (magyarul beszélő) bírák és ügyészek is már régóta a mozi szót használták, jött a német megszállás, és 1941. május 22-én a Katonai Parancsnokság külön mozirendeletet adott ki, melyben az ódivatú (de teljesen német) „Lichtspieltheater” megjelölést használták. A helyi németek nyelvét ez azonban nem befolyásolta. Ők a „Kino” szó mellett maradtak, melyet átvettek a helyi szerbek is.

Egyébként a Modern Mozi termében én is jártam. Igaz, akkor már nem a Magyar Királyhoz, hanem a Vojvodina Szállóhoz tartozott, és a neve is más volt. Mint ahogyan annak idején Kunicsnak

is, nekem és kortársaimnak is rendkívüli lépésekre volt szükségünk, hogy bejuthassunk. Az épületben volt a pénztár, de az utcán is kígyóztak a sorok. Kortársaimmal legtöbbször a váltott sorban állás stratégiáját választottuk. Valaki beállt a sorba, aztán egy óra múlva valaki felváltotta – és így tovább. A film vetítésére azután is várnunk kellett, miután jegyet és helyet kaptunk, és beültünk. Előbb hírek jöttek határozott politikai mondanivalóval, *zsrnāl* címen (szerbül „žurnal”, a francia „journal”-t követve). Szóval, komoly próbatételek után jutottunk csak el a valódi moziig. Talán ezért emlékszem még néhány film tartalmára. Volt egy olyan film is, melyre más miatt emlékszem. Arról volt szó, hogy szerelem gyulladt lángra egy szép fiatal fiú és egy szép fiatal leány között, és kezdetben minden a legjobb úton haladt. De aztán egy ármányos (és vélhetően féltékeny) barátnő azt mondta a szép leánynak, hogy a fiú félrelépett, egy másik nővel töltötte az éjszakát. Ez villámcsapásként hatott a főszereplő leányra, és elkeseredésében ő is félrecsókolózott. (Ez látható volt a képernyőn. A mozdulatok és arckifejezések azt is világossá tették, hogy nem szenvedély, hanem keserűség ihlette a nászt.) És most jött a drámai fordulat. Kiderült, hogy csak rágalom volt a fiú félrelépése. A leány keserűen zokogott, búbanata meggyőzően hatott. Egy sorral előttem egy diáklány, akit ismertem (bár nem eléggé) megértően könnyezett. Az jutott eszembe, hogy talán vele is történt már valami ilyesmi. De ezen a ponton megszólalt a mellettem ülő Siniša: „Posle jebanja nema kajanja” (Baszás után nincs bűnbánás). Az egész moziterem hallotta. És tapsolt is. Ma talán azt mondanák, hogy interaktív mozielőadáson vettünk részt.

Feltételezem, hogy 1913-ban nem kis esemény volt egy mozilátogatás. És logikus, hogy ezzel el lehetett kápráztatni egy uradalmi hölgyalkalmazottat. Kunics József uradalmi fővadász volt, és ez a titulus önmagában is vonzó lehetett, de az adott esetben, úgy látszik, olyan hölgyről volt szó, aki feljebb emelte az elvárt lovagiasság lécét. Kunicsnak lehettek tervei és habozásai. Feltehetően intim hangot is meg szeretett volna ütni az uradalmi hölgygel. Kinn elbizonytalanodott. De a moziban ehhez nem kellett külön bátorság, és nem volt kockázatos az intim hangra váltás, ott amúgy is csak suttogva lehetett beszélni. Ha belépünk egy szokásvilágba, esélyek is alakulnak. Egy kiskatona jut eszembe, akit valamikor a szocializmus utolsó éveiben láttam Újvidéken a Putnik hotel előtt. Egy virágcsokor volt a kezében, és magában többször is ezt mormolta: „Cveće bez osmog

marta” (Virág március 8-a nélkül). Azt hiszem, értettem, mire gondolt. Március 8-a a nők napja. A szocializmus alatt ez nagyobb esemény volt, mint később. Vállalatoknál a munkáról át lehetett váltani a nők ünneplésére. Nem csak ismerős nőknek nyújtottunk át virágot. Természetes volt bárkinek virágot adni. (Mint a moziban suttozni.) Április elején láthattam a kiskatonát. Vélhetően nem voltak Újvidéken ismerősei és ismerősnői. Így felvetődött benne a kérdés, hogy mit csináljon a virágcsokorral március 8-a nélkül.

Kunics mozilátogatására vélhetően sor került, mert a büntetőfeljelentés csak hónapokkal később íródott. Hogy mi történt a moziban, arról több részletet nem tudok. Valószínűleg sor került a suttogásra is. Lehet, hogy Kunics önmegtartóztatással, fokról fokra igyekezett haladni, és csak a mozgófénykép-esemény után várt elismerést. De lehet, hogy már a moziban rátette a kezét a lány térdére. (Könnyen lehet, hogy egy gróf is ezt tette volna, sőt egy őrgróf is.)

Ami a büntetőeljárást illeti, Kuniccsal kapcsolatban egy olyan jogi kanyar került előtérbe, mellyel a Hágai Nemzetközi Bíróság előtt találkoztam, a Jugoszláviával (volt Jugoszláviával) kapcsolatos perekben. A háborúk (és büntettek) idején nemcsak emberek és magatartások, de az országok is megtörttek, megváltoztak (többször is). Így felmerült az a kérdés, hogy melyik országnak róható fel egy tett (és melyik ország kérhet kártérítést), ha a tetthelyen más hatalom (és más ország) volt a tett idején, mint a per idején. Ez a kérdés más nemzetközi perekben is felvetődött. Csakúgy, mint Kunics József esetében – csak itt nem országok, hanem grófok váltakoztak. Az ügyészség megállapította, hogy a feljelentésben felsorolt cselekményeket, minden bizonyíték és tanúvallomás szerint, Kunics 1913. június 1-je előtt követte el (ha elkövette). Márpedig akkor „az écskai uradalom fellett való rendelkezés még Harnoncourt Félix grófot mint gyermekei törvényes képviselőjét illette, aki pedig Kunics József ellen nem tett bűnvádi feljelentést”. Szóval, ha sikkasztott is négy és fél kiló halat (mozijegyvásárlás céljából), ezt akkor tette, amikor az uradalom (és a feljelentés joga) Harnoncourt gróf (és nem őrgróf Pallavicini Arthurné) kezében volt. Így a Pallavicini-feljelentés nem érvényes.

Tudom, hogy nem könnyű követni ezeket a jogi kanyarokat. De megjegyzésre méltó, hogy az ügyész nem a szereplők társadalmi rangjához, hanem a saját szakmai hiúságához igazította az érvelést. Kunics pedig megúsza.

Egy báró és egy szakács pofoncseréje

Ebből az ügyből két levél maradt meg az iratok között. Előbb csak egyet találtam, melyet Klement János uradalmi szakács írt 1914. május 4-én, a címzés pedig „Méltóságos Őrgrófnő”. Egyoldalas levél, a stílus, a helyesírás, a kézírás művelt levélíróra utal.

Feltételezem, hogy az őrgrófnő (vagy őrgrófné) nagyapámnak továbbította az uradalmi szakács sorait, tanácsot kérve. Így kerülhetett az iratok közé a levél. Abban is majdnem bizonyos vagyok, hogy a nagyapám válaszolt is az őrgrófnénak, de a válasz másolatát nem találok.

A levélben Klement János szakács leírja, hogy báró Strahlendorff jószágigazgató fel akart neki mondani, felszólította, hogy adja át a konyhát, de ő nem fogadta el a felszólítást. Ehelyett azt mondta, hogy ebben a kérdésben csak a méltóságos őrgrófné döntését fogadja el. Ezután a levél így folytatódik:

„Erre Strahlendorff báró úr becsületesemet sértegette, és arcul ütött, amit én önvédelemből viszonzottam. Ezek után Báró úr engem csend-őrökkel N.Becskerekre kísértetett, ahol azonnal szabadlábra lettem bocsájtva, amikor visszajöttem Écskára és vendéglőben vagyok elszállásolva.”

Míg csak ez a levél volt a kezemben, a pofonokról töprengtem. Ki üthetett nagyobbat? Ha a jószágigazgató báró pofonnal egészítette ki az érveit, akkor valószínűleg nem először tette, de hát a szakácsnak is lehetett ebben gyakorlata. Visszafogottabb volt a szakácspofon (mert mégis báróról volt szó)? Vagy ellenkezőleg? Feltehető az is, hogy az alacsonyabb rangú résztvevő visszafogottsága csak addig tart, míg nem csatlakozik a tettelegességhez. De ha már ő is pofont oszt, akkor már nem segít később, hogy enyhe volt a pofon, úgyhogy egye fene, legyen igazi pofon. Megálltam annál a részletnél is, hogy Klement „önvédelemből viszonzta” a pofont. Ez arra utal, hogy akár saját tapasztalata nyomán, akár ismerősök tapasztalatain okulva, tudta, hogy ilyenkor mit előnyös mondani.

Klement azt is tudhatta, hogy az események után nincsen igazi esélye, hogy az uradalomban maradjon. Így a grófnőtől nem is ezt kéri. Ehelyett pénzt kért. Ma végkielégítésnek neveznénk. Részletezte is a dolgokat: 1 havi járandóság, útiköltség és 30 napra járó ellátás és lakbér. Összesen 293 korona. A levél végén ott áll még, hogy „Méltóságodnak kezeit csókolva maradok alázatos szolgája”.

Ala' norttal kérem Mltő'ságodnak azon mi
 pro intézkedését, hogy az alatt felsorolt jogos követel-
 lésem az országalmi pénztárból nekem mielőbb
 kifizetésért, és pedig.

1 havi járanda' díjazm K 118 —
 Mti Költő'ség K 25 —
 30 napra járó ellátásom és kasszá' á' 5 K. K 150 —
 összesen K 293 —

Mltő'ságodnak képeit s'vóvala maradvok alá' gátos
 szolgá'ja

Békes 1914. máj. 4. Klement János
 szakács

Aztán egy másik écskai iratcsomóból (6379. számú) előkerült még egy idetartozó levél. Ezt a másik pofozó fél, Strahlendorff báró írta. Lehet, hogy nem véletlenül került Strahlendorff báró levele (talán inkább beadványnak nevezhetnénk) a másik aktába. E másik ügyben is egy heves écskai vitáról van szó, melyben Strahlendorff az egyik fél. Itt azonban a másik félnek a szakácsnál magasabb társadalmi rangja volt. Hoch Oszkárnak hívták, és egyik beadványa így indul: „Tekintetes kir. Törvényszék! Tisztelettel alúlrít Hoch Oszkár okleveles gazdatiszt vagyok, oklevelemet a kolozsvári kir. gazdasági akadémián nyertem el 1904 évi június hó 25-én.” Strahlendorff neki is felmondott, és „sértő kifejezésekkel illette”. Hoch Oszkár megfogalmazása szerint a felmondást „szívtelen felsőbb tisztség tette, kinek útjában mint ellenőrző vetélytárs álltam”. Azt tartom valószínűnek, hogy valamilyen párhuzam követése miatt került Strahlendorff báró Klementről írt beadványa a Hoch–Strahlendorff-aktába.

De most visszatérek a szakács ügyére. Strahlendorff báró levele/beadványa 1914. május 13-án íródott, kilenc nappal azután, hogy Klement szakács az örgrófnéhoz intézett levelet. Strahlendorff levélének a „Tek. Kir. Járásbíróság” a címzettje. Ugyanazokról az eseményekről van szó, melyeket Klement levele is említ, csak a báró sokkal részletesebben ír (nyolc kézzel írt oldal). A megvilágítás is más. Nem ez az őszintébb írás, de többet mond el a báróról és a szakácsról is. Azért is, mert több a részlet, de azért is, mert az a lepel, melyet a félrevezetni igyekvő magyarázkodások száz évvel ezelőtt szabtak, azóta kifakult. Látni, mi van mögöttük. Biztos vagyok benne, hogy a szakács már az esemény előtt sem rokonszenvezett a báróval, és az

iratokból egyértelműen kiderül, hogy ezt kimutatta is. (Talán oka is volt rá.). A báró leírja, hogy „velem szembe találkozva, kihívó és fölötte bántó módon fixírozott, anélkül, hogy érdemesnek vélte volna a köszöntést”. Ezen túlmenően Klement párhuzamokat is érzékeltetett tüntető módon. És ez akkor történt, amikor az őrgrófék valahova elutaztak, és távollétükben nem volt magasabb hatalom az uradalmon, mint a jószágigazgató. Tehát ő (Strahlendorff báró) volt a csúcson. Ezt jogi érvekkel is alátámasztja. Hivatkozik az 1857. évi VIII. törvényerejű rendeletre, mely szerint (azaz Strahlendorff jószágigazgató értelmezése szerint), az őrgrófék távollétében ő a cselédtartó gazda, Klement pedig csak cseléd. A báró továbbá leírja, hogy épp ezekben a napokban ő egyszer a főkertésszel beszélgetett, és elhaladt mellettük Klement szakács. És mi történt? Strahlendorff szavai szerint, a szakács „Guten Morgen Herr Gärtner szavakkal igen tisztes módon köszönté a velem beszélő kertészt, míg engem egyáltalán semmire sem méltatott”. Ebből több dolog is látszik. Az egyik az, hogy Klement azt igyekezett kimutatni, hogy ő udvarias ember, szépen köszön – de csak annak, aki megérdemli. A másik az, hogy az écskai uradalomban az emberek tudtak magyarul és németül is (és nem kevesen románul és szerbül is). Strahlendorff báró és Klement szakács levelei – melyek az iratok közt vannak – magyarul íródtak, saját kezűleg, és megfelelő magyarsággal (ha nem is mai magyarsággal). Az is látszik, hogy annak idején – valamennyire – más világ volt. Strahlendorff báró és jószágigazgató nemcsak hogy fel volt háborodva, mert a szakács a kertésznek köszönt (és neki nem), de ezt le is írta a királyi bírósághoz intézett beadványában. És a dolgok tovább eszkalálódtak. Strahlendorff azt is panaszolja, hogy 1914. április 27-én: „Klement ismét csak fixírozott, de köszöntésre nem érdemesített. Egy ideig szembe néztem vele s azután nyugodt, sőt fojtott hangon mondtam: Én, mind a maga gazdájának jószágigazgatója és helyettese, tehát jelenleg gazdája is, igazán joggal elvárom, hogy köszönjön. Erre Klement pózba vágja magát, zsebre teszi kezeit, és azt feleli, hogy »minek köszönjek én magának, mikor maga csak éppen olyan alkalmazottja az uraságnak akár csak magam is«. Ez már kihozott a béketűrésből, na de kötelességből is (elvégre fegyelem és tekintély fenntartásáról volt szó) alaposan megdorgáltam...”

Szóval, a szakács azt merészelte mondani, hogy ő és a jószágigazgató (aki báró is, sőt pillanatnyilag a távol lévő gazdát is helyettesíti) lényegében egyenrangú emberek. Strahlendorffot ez kihozta a béke-

tűrésből. Az ilyen béketűrésihiány későbbi időkben is előfordult, csak a kifejezési formák változtak. Lehet, hogy a kommunizmus alatt, egy politikailag jól beágyazott igazgató elvtárs egy ilyen helyzetben ugyanígy vélekedett, fel is lehetett háborodva (mint Strahlendorff), kijöhetett a sodrából – ha nem volt tanú, esetleg egy pofon is elcsatant. De azt nem mondhatta ki, és pláne nem írhatta le hivatalos közeghez intézett iratban, hogy felháborító, ha egy szakács azt mondja, hogy ő is és az igazgató is ugyanolyan alkalmazottak, ugyanolyan emberek. És ma? Az egyenlőségigény nyomán gerjedt felháborodást nem illik nagydobra verni, de azt hiszem, Klement kidobása megoldható lenne. Persze, nem azzal a megindoklással, hogy egy cselédtartó gazda azt teheti a cseléddel, amit akar. Vannak munkahelyet védő jogszabályok, de ezek egyre „rugalmasabbak”. Most az van előtérben, hogy a gazda (vagy helytartója, a vezérigazgató) munkahelyteremtő is, és nagyobb mozgásteret igényel (és érdemel). Ahogy ezt mondani szokták, „flexibilitás” van.

Báró Strahlendorff Gyula más adatokat is közöl, melyek mutatják, hogy a szakács teljesen figyelmen kívül hagyta a szociális különbségeket. Ki van emelve, hogy: **„így például, egyszerűen beült az urasági szalonba zongorázni, olvasni, stb.”**. (Nem tudom, mi lehetett a „stb.” – viszont egyre érdekesebb kép alakul Klement szakácsról.)

És ezután jött még a pofoncsere. Az esemény 1914. május 1-jén történt (mely akkor még nem volt a munka ünnepe) reggel 8 és 9 között. Tanúk is voltak: Ronts Józsi inas és Höcker Betti főzőasszony. A pofonokhoz vezető lépéseket Strahlendorff báró részleteiben igyekszik mutatni (nem hagyva ki annak a közlését sem, hogy ő milyen kiegyensúlyozott és higgadt volt). Közben ott lüktet azonban a meghökkenés azon, hogy Klement a rangokat figyelmen kívül hagyja. A beadvány 5. (illetve V.) oldalán ez áll:

„Ekkor én rövidesen megmondottam (nyugodtan, de határozottan), hogy adjon mindent át s azután azonnal távozzék a szolgálatból. Erre Klement megtagadta az engedelmességet, kiabálva igényeket támasztott, és a szó legszorosabb értelmében úgy kiabált velem, mintha én volnék a vétkes szolga és ő a gazda. Erre természetesen megkísértem őt túlkiabálva rendre utasítani. Hogy mily szavakkal, arra már nem emlékszem, mert az indulat már túlságosan felszaporodott.”

Feltételezhető, hogy a túlkiabálás konkrét szavai nem hatottak volna előnyösen a Tek. Kir. Járásbírósághoz intézett beadványban.

32 Mit tesznek az emberek ilyen helyzetekben? Emlékszem, hogy ami-

kor Amerikában tanultam jogot, egy tanárom Yogi Berrát idézte. Yogi Berra híres, talán minden idők leghíresebb baseballcsillaga volt, és mondásai is híresek voltak. Azt hiszem, egy könyv is összeállt belőlük. Szóval, Yogi Berra szerint: „I really didn't say everything I said” („Én igazából nem mondtam mindent, amit mondtam”). Strahlendorff báró egy ennél körültekintőbb megfogalmazást választott. Nem emlékszik pontosan a szavaira, mert „az indulat már túlságosan felszaporodott”.

Most már csak azt a tényt kellett feldolgozni és kellő narratívába helyezni, hogy tulajdonképpen a báró ütött először. Strahlendorff magyarázata is az önvédelmen alapszik. Ezt egy kicsit nehezebb hitelessé tenni, ha a magyarázó fél ütött először, de ezt a problémát már sokan és sokszor megoldották. A mai nemzetközi hadikommunikáció leginkább a „preventive strike” (megelőző csapás) szókapcsolatra támaszkodik. Ezt a fonalat követte a báró is. Szerinte: „Klement kezét felemelve engem pofonnal kínált meg, amit csak egészen természetesen én megelőztem.”

A báró további körülményekkel is magyarázza tette kész voltát. Leírja, hogy abban az időben „Écskán az általam üldözött korruptio hívei gyilkossággal is fenyegettek”. Ezután, „nőm kérésének engedve hosszabb idő óta állandóan Browning pisztolyt hordok magamnál”. Mindezt tetézte, hogy egy feszült szembesülés alkalmával Klement „néhány lépést hátrálva hirtelen hátsó zsebéhez nyúlt”. A báró arra következtetett, hogy lelövással fenyegeti. Ezekből a fejleményekből a következő konklúzió lett levonva: „Ha tehát nem lennék annyira mérsékelt ember, Klementet életveszélyes fenyegetésére egyszerűen lelőttem volna.” (De nem lőtte le, mert mérsékelt ember.) Szóval, logikus volt (és egyszersmind mérsékelt és visszafogott) a megelőző pofon.

Strahlendorff báró beadványából válasz sejlik arra a kérdésre, mely akkor merült fel bennem, amikor még csak Klement levelét olvastam (mert csak arról tudtam): hogy ki ütött nagyobbat. Úgy látszik, Klement. Hogy a báró ütése mit okozott, azt nem említi sem a báró, sem Klement. (Talán nem is volt említésre méltó.) Viszont a báró szerint Klement ütése „15 napra is feltűnően látható testi sértést okozott”. (Itt nem állhatom meg, hogy fel ne hívjam az olvasó figyelmét, hogy a pofon május 1-jén csattant, a báró beadványa pedig május 13-án íródott. Tehát nem volt még igazolt tény, hogy tizenöt napig volt látható a testi sértés – feltehetően kék folt.) Lehet, hogy ez akkor is észbe jutott valakinek. – De hogy ne legyek részrehajló, megjegyzem:

lehetséges, hogy orvosi lelet állapította meg, hogy tizenöt napon belül gyógyul a sérülés (falt), mely Klement válaszlépése nyomán alakult a gróf arcán.

A felhozottak alapján a báró azt javasolta a Királyi Járásbíróságnak, hogy „súlyos testi sértés vétsége és életveszélyes fenyegetés” alapján tessenek Klementet „példásan megfenyíteni”. Klement pedig – amint ezt korábban leírtam – végkielégítést kért. Nem tudom, hogy mi volt a végkifejlet. Nem találok nyomát sem a megmaradt iratokban, sem a hivatalos irattárban.

Most még egyszer végignézzve, hogy mit is tett Klement János, valami forradalmi ihletést is érzek dacossága mögött. És osztálytagadást. (Igaz, az őrgrof és őrgrofné előtt mégis lefekezve.) Három évvel a szovjet októberi osztályforradalom előtt vagyunk. Viszont Leninékkal ellentétben, Klement nem igyekszik osztályösszefogást csíholni. Amit tett, és ahogy tette, azt inkább magánforradalomnak nevezném. Szeretném tudni, hogy mi lett Klement Jánossal. Sajnos, a magánforradalmaknak nemigen marad száz év után nyoma.

Pótinformációk Strahlendorff báróról

A báró egyszer elment vadászni. Ez is olyan ünnepnapon történt, melyet Écskán akkoriban nem ünnepeltek. A pofoncserére 1914. május 1-jén került sor, a vadászat időpontja pedig 1914. január 6-a, a pravoszláv karácsony szentestéjének napja. A pofoncseré kapcsán Strahlendorff báró tett feljelentést. Vadászat ügyén viszont őt jelentették fel, és ezúttal ő kérte fel nagyapámat, hogy képviselje. Míg ezt írom (2018 áprilisának elején), Magyarországon választások közelednek, és az egyik téma (több hasonló mellett) egy kormánypárti politikus svédországi vadászkalandja és az ezzel kapcsolatos eljárások. A Strahlendorff-ügy mellett maradok.

Az iratcsomóban ott van egy hivatalos idézés. Ebben Strahlendorff bárót felhívják, hogy jelenjen meg Nagybecskerekén, a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság épületében (Árpád utca 11.). Egy kihágásról van szó, melyért 40–200 korona közötti pénzbüntetés szabható ki (ami akkoriban nem volt kis pénz). Az idézésben ott áll, hogy 1914. január 29-én egy feljelentés érkezett a báró ellen. Nincs leírva, hogy ki a feljelentő, de ott áll az idézésben, hogy mi az állítás: „[...] az écskai uradalom területén 1914 év január hó 6-án és később rendezett vadászatokon Báró úr is részt vett a nélkül, hogy vadászati jegye volna”.

Szóval, azon az uradalmon vadászott, melynek ő volt a jószágigazgatója, de nem rendelkezett „vadászati jeggyel”. Vélhetőleg a feljelentő is ott volt a vadászaton, és az écskai uradalom alkalmazottai közé tartozott. Lehet, hogy Strahlendorff „az általam üldözött korruptio hívei” közé sorolta. (Igaz, ez nincsen kimondva a megmaradt papírokban.)

A papírok között ott van egy levél, melyben egy uradalmi számtartó (az aláírása sajnos olvashatatlan) felkéri nagyapámat, hogy járjon el ebben az ügyben. A számtartó elküldte az idézést és egy táviratot is, melyet Pallavicini őrgróf küldött Strahlendorffnak, felszólítva, hogy „Ma este utazzon egy napra Wienbe...”. (Látom, hogy Pallavicini őrgróf magyarul írta a sürgönyt – bár odáig mégsem ment el, hogy Bécset írjon Wien helyett.) E sürgöny kellett, hogy igazolja, hogy Strahlendorff nem tud személyesen megjelenni január 29-én. Viszont a báró az idézés hátlapjára leírta ceruzával, hogy mi magyarázza, hogy vadászati jegy nélkül vadászott. Ezt most idemásolom: „Azzal a feltétellel állok az uradalom szolgálatában, [hogy] az itt elharapódzott vadorzás könnyű meggátlása végett, én is úgy mint valamennyi többi tiszt a vadőri esküt letegyem. Tehát jogilag nem csak tisztak vagyunk, hanem vadőrök is. Ezeknek tudvalevőleg nem kell vadászati jegy. Még akkor sem, ha parancsra vadat lőnek le.

Én a jelzett vadászaton, tulajdon óhajom ellenére, gazdám határozott parancsára nem kedvtelésből, hanem kötelességből vettem részt. A kapott rendeletnek nem szegülhettem ellen; ez természetes. Továbbá, saját fegyverem nincs. A fegyverhordási engedélyt számomra hivatalból szerezték be és uradalmi fegyverrel láttattam el.”

Nem tudom, mi volt a végeredmény, de az a véleményem, hogy ezzel a jogi érveléssel ki lehetett evickélni. Olvasás közben sebtében megtanultam (ami tudvalevő), hogy aki vadőri esküt tett, annak nem kell vadászati engedély. Aki az esküt letette, az nemcsak tiszt (vagy politikus vagy író), hanem egyszersmind vadőr is. Ez talán másoknak is segíthetne. Csak azt teszem még hozzá, hogy – bár ezt a Pénzügyi Igazgatóság nem tudhatta – a Klement-ügy révén tudjuk, az olvasó is és én is, hogy a báró nemcsak uradalmi fegyverekkel, hanem egy saját Browning pisztollyal is rendelkezett.

A fiatal gróf meggyilkolása volt a cél, vagy a szeretői vetélytárs megfélemlítése?

Végeredmény ezúttal sincs az iratok között. Viszont arra esélyt adnak a megmaradt papírok, hogy belülről is lássuk az écskai kastélyt. A jogeset főszereplője Freyer Paula komorna. Ő harmincegy éves volt (1912-ben), és római katolikus vallású. Az iratok szerint „külföldi honos és illetőségű”. Először arra gondoltam, hogy osztrák, talán bécsi, de aztán az is eszembe jutott, hogy bár Écska Magyarország része volt, Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchiában volt. Tehát nem egyértelmű, hogy külföldi volt-e Écskán egy bécsi nő. Az is lehet, hogy Németországból vagy Svájcból jött. De nem ez volt az igazi kérdés Freyer Paulával kapcsolatban. Inkább az, hogy gyilkos volt-e.

A történetben felbukkannak udvari hölgyek és felügyelők, és a háttérben van bűn, van szerelem, van szerencsétlenség is. Az *Elegáns élet fiziológiája* című írásában Balzac ezt mondja: „A bűn, az udvaronc, a szerencsétlenség és a szerelem – mindezek csak a jelent ismerik.” A nagy francia író bölcsességét nem vonom kétségbe, de Balzac nem látta az écskai periratokat. Valószínű, hogy Freyer Paula és körülötte a szerelmek és a bűnök, egy távlat nélküli jelenben alakultak. De az is feltehető, hogy az écskai bűnök és szerelmek túléltek az akkori jelent, és ma is érzékelhetőek.

A büntetőeljárásban egyes körülmények tisztázódtak, mások kevésbé. Hogy mit csinált a komorna (a büntetőeljárás vádlottja), az nem volt igazán kétségbe vonható, mert Freyer Paula beismerte. Arról volt szó (és ez vastag betűket érdemel), hogy a komorna **„ifj. Harnoncourt Félix lakosztályának 4 ajtaját, valamint az ajtók előtt elhelyezett lábtörlőket terpentin szesszel leöntötte és égő gyertyával meggyújtotta”**. Az is ott áll, hogy ez mikor történt: „1912 évi szeptember hó 30-ról október 1-re menő éjjelen”. A tények közé tartozik még, hogy a tüzet gyorsan eloltották, senki sem sérült meg, az anyagi kár sem volt komoly. (Ez persze még nem zárja ki a gyilkossági kísérlet vádját.) A grófi lakosztályban több alkalmazott is lakhatott. Feltételezhetően Freyer Paula is, és azok is, akik a tüzet – amint ezt a vizsgálóbíró megállapította – kellő időben eloltották. Az iratokból kikövetkeztethető, hogy míg a lakosztály grófi szobáiban és más szobákban is folytak (vagy zuhogtak) a magánéletek, közben áthallások is lehettek a szomszéd szobákból (vagy olyan szobákból, melyek előtt valaki elhaladt). Így a rangkülönbségek tagadása nélkül is, valamilyen közösség alakult.

Ami Freyer Paula tettét illeti, a minősítés volt a leginkább vitatott. Az ügyész szerint a terpeningyújtás olyan gyilkossági kísérlet volt, melynek célpontja ifj. Harnoncourt Félix gróf. Paula viszont azzal védekezett, hogy „a tűz által nem ifj. gróf Harnoncourt Félix életét akarta kioltani”. Másról volt szó. A vizsgálóbírói indoklásban rögzítve lett a komorna magyarázata. Freyer Paula szerint: „[...] az esetet megelőzően közte és Troyer József százados az ifjú gróf felügyelője között történt összetűzés folytán erősen felindult izgatott állapotában követte el a tettet, mert azt hitte, hogy Horváth Ágnes, aki miatt az összetűzés történt, benn van a fiatal grófnál, s meg akarta ijeszteni.”

Tehát nem a gróf, hanem Horváth Ágnes volt a célpont, és nem is ok nélkül, mert miatta veszekedett a századossal. Az iratokban nem áll ott kifejezetten, de minden jel arra utal, hogy a komorna magáénak tudta a századost, de kiderült, hogy Horváth Ágnesnek is vannak igényei (sőt eredményei is). Ezután gyulladt a komorna haragra, majd következett a terpentin bevetése.

Visszatérve a kulcskérdésre (a minősítés kérdésére), ma valószínűleg a terrorizmus is ott lenne az asztalon. (Ezt a minősítést azonban gátolná az a körülmény, hogy Freyer Paula nem volt muzulmán.)

Az iratok között csak egy gépelt szöveg van, a vizsgálóbíró határozata, melyet 1912. október 12-én hozott (tíz nappal a terpentinbevetés után). A végzés hátlapján van egy kézzel írt szöveg is, melyet szintén a vizsgálóbíró írt alá, és ebben meg van állapítva, hogy a végzés kiadatik dr. Várady Imre ügyvédnek, akit „Freyer Paula gyanúsított védőjéül nevezett meg”. Freyer Paula fellebbezni akart az előzetes le tartóztatás ellen (mely tizenöt napra lett elrendelve, és 1912. október 24-ig tarthatott). A vizsgálóbíró azt is megállapítja, hogy a gyanúsított kívánja, „hogy védője a felfolyamodást írásban is indokolja”. Ez meg is történt. Hogy valóban megtörtént, azt levelekből tudom, melyek a szövegem írása közben bukkantak fel – maga az indoklás sajnos nem maradt meg az iratok között. 1912. október vége és december 21-e között Salzburgból írnak nagyapámnak Freyer Paula anyja, fivére és egy salzburgi ügyvéd. (Ebből most az is kiderül, hogy mégis osztrákként lehetett „külföldi honos és illetőségű” Freyer Paula.) Nagyapám válaszai is ott vannak a levelek között. Az anya és a fivér több érvet hoznak fel. Először is, hogy a lányuk olyan lány, aki ilyet nem tehetett. Aztán, hogy lehet, hogy csak „vak eszköze” (ein blindes Werkzeug) lehetett valakinek. Nagyapám megírja a salzburgiaknak, hogy a beadványt elküldte, és más lépéseket is tett. A salzburgi ügy-

védnek (Duschl – ha jól olvasom a nevét) elmondja, hogy ő sem lát semmit, ami arra utalna, hogy Paula meg akarta volna ölni az ifjú gróft. Jelzi, hogy jelentősége lehet a századossal való kapcsolatnak, hogy a tanúk kihallgatása is következik, és esetleg más személyekre is kiterjed a vizsgálat. Amikor elolvastam, hogy „más személyekre is kiterjedhet a vizsgálat”, még egyszer átlapoztam minden écskai iratot, mert innen egy izgalmas vonal indulhatott. Valami történt, és ezt onnan tudom, hogy 1912. december 21-én nagyapám lemondott Freyer Paula képviselőtéről. Az indoklás szerint olyan személyek is be lettek vonva, akik őt korábban alkalmazták ügyvédnek, és így érdekellentét alakulhatott volna. Nagyapám még megírja Freyer Paula anyjának, hogy dr. Löffler ügyvéd lép majd helyébe, aki „megbízható, és kész folytatni a német nyelvű levelezést”.

Azt sajnos nem találom, hogy mit is írt nagyapám Freyer Paulát védő beadványában, mielőtt lemondott volna. Így most rám hárult a feladat – de mivel a Királyi Ügyészség Vádtanácsa (melyhez a beadványt be lehetett terjeszteni) nem létezik már, az olvasónak nyújtom be a véleményemet.

A támpontok, melyeket az iratokban találtam, több irányba vezetnek, ezt-azt meg is magyaráznak. De sajnos nem tudtam meg semmit azokról a „más személyekről”, akiket talán bevontak az eljárásba. Azzal kezdem, hogy Troyer százados azért volt „az ifjú gróf felügyelője”, mert az ifjú Harnoncourt Félix gróf gyengeelméjű volt. 1891-ben született, tehát 1912-ben már huszonegy éves volt, de egy irat megfogalmazása szerint „tartósan kiskorú”. Szóval, szükség volt gondozóra, felügyelőre. Korábban Karl von Carstenn volt az ifjú gróf felügyelője, de ő lelépett a felügyelt gróf nővérével, Mária-Lujza grófnővel (és ebből később nagy perek alakultak). Karl von Carstenn nyomába Troyer lépett. Ő nem az uradalomban szerzett századosi rangot. Uradalmi katonaság nem létezett. A nagybirtok, a grófok és a feudalizmus hanghordozásai még ott vannak, de már megszűntek a magánkatonaságok és magánbörtönök is. Polgári jog is létezett már. (Igaz, a későbbi kapitalizmusban – manapság – több államban is visszatértek a magánkatonaságok és magánbörtönök is. Sőt, amint a napokban olvasom, Trump azt is kezdeményezi, hogy a Holdra történő utazás sem állami projektum, hanem magánvállalkozás legyen. Eljutunk a végén egy magánholdig is?)

Troyer korábban érdemelhetett ki (más szintéren) századosi rangot, és ezt fenntartotta. Mire Troyer József százados lett az ifjú gróf

felügyelője, férjezetlen grófkisasszonyok már nem maradtak a kastélyban. (Mária-Lujza Carstenn-nel távozott, Alice pedig Pallavicini örgrófhoz ment férjhez.) Viszont maradtak komornák. Nem igazán valószínű, hogy Freyer komorna a fiatal (és gyengeelméjű) gróft akarta volna meggyilkolni. Ehhez valamilyen indok is kellett volna, viszont az ügyész és a vizsgálóbíró nem neveztek meg semmilyen indokot. Az sokkal hihetőbb, hogy Troyer százados/felügyelő időről időre „melléfelügyelt”, előbb a külföldi honos Freyer Paulára, majd a belföldi honos Horváth Ágnesre összpontosítva. Innen sima út vezet addig a következtetésig, hogy a lángok célpontja nem az ifjú gróf, hanem a vetélytársnő volt.

Most jön a nehezebb kérdés, hogy a lángok révén a komorna ölni akart, vagy ráijeszteni. Itt az ügyésznek van egy megfontolandó érve. Állítása szerint, „a gyanúsított a gyűjtáshoz használt terpentint szeszt már 4-5 nappal korábban helyezte el a fiatal gróf lakása mellett levő closetben” (a „closet” az adott szövegkörnyezetben azt hiszem, kamrára utalt, bár a WC-ként való értelmezés sem zárható ki). A vizsgálóbíró szerint ez nem hirtelen felindulásra, hanem előre megfontolt szándékra utal. Ez nehezen vitatható, de nyitott marad a kérdés, hogy e szándék az ifjú gróf meggyilkolása volt-e. Mert lehet – sőt valószínű –, hogy Freyer Paula nemcsak a századossal való veszekedés után kezdett Ágnesre gyanakodni, hanem éppen azért veszekedett a századossal, mert már egy ideje gyanakodott. Más szóval, nem a veszekedés során tudott meg valamit Ágnesről, hanem azért veszekedett, mert már tudott valamit. A felindulás korábbi keletű volt. A válaszlépés is már korábban eszébe juthatott, ezért helyezett a kamrába terpentint. Az pedig, hogy kivárt, nem azért volt, mert várta, míg az ifjú gróf célkeresztbe kerül, mert Félix feltehetően mindennap a saját szobájában aludt. Csak nem mindig Ágnes volt az éjjeli ügyeletes. Amikor a századossal való összetűzés tovább fokozta az érzelmeket, Ágnes lehetett soron.

De mi volt a komorna szándéka? Lángra gyújtotta azt az ajtót (és előtte a lábtörlőt), mely mögött az ifjú gróf aludt, vélhetően Horváth Ágnes felügyelete alatt. Lehet, hogy Ágnes megijesztése volt a cselekmény célja (és következménye), és valószínűleg Ágnes sikoltozott is – de lehettek ezen túlmenő célok is. Az ügyész súlyosbító körülményként hozza fel, hogy Freyer Paula nemcsak az ifjú gróf szobaajtóját (és lábtörlőjét) gyújtotta lángra, hanem három másik ajtót és lábtörlőt is. De mire utal ez? Ha tényleg egy szoba lakóját akarta a komorna meg-

ölni (és nem csak nagy cirkuszt csinálni), akkor pontosan csak abba a szobába kellett volna irányítani a lángot, ahol az áldozat volt. Tehát az, hogy négy más szobaajtót (és lábtörlőt) gyújtott meg, biztos növeli a károkozó felelősséget – de nem erősíti a gyilkossági szándék feltételezését. Szóval, körülbelül ezt mondanám a „felfolyamodásban”.

Eszembe jut még az is, hogy az ügyésznek is voltak további lehetőségei. Átnyergelhetett volna. (Ezt persze akkor, amikor a nagyapámmal állt szemben, nem mondtam volna el az ügyésznek.) Le kellett volna szállnia arról a lóról, hogy Freyer Paula célkeresztjében az ifjú gróf állt. Ha leszáll erről a lóról, átnyergelhet arra a narratívára, hogy a célpont valóban Horváth Ágnes, de Paulát a lángoló indulatok annyira elvakították, hogy azt sem bánta már, ha más is áldozatul esik (ha éppen ott van). A megmaradt iratok szerint az ügyész nem nyergelt át.

Akármelyik lovon közelítünk is a dolgokhoz, mindig csak ugyanahhoz a nehéz kérdéshez jutunk vissza, hogy mi is volt Freyer Paula valódi szándéka. Tényleg a vetélytársnő halálát akarta? Vagy csak azt, hogy a vetélytársnő jól megijedjen, hisztérikus mozdulatokkal lépjen ki a folyósóra, és csinossgot felejtető eltorzult arcot mutasson? Lehet, hogy a nagyapám sem tudta biztosan, hogy mit is akart valójában Freyer Paula – lehet, hogy maga Freyer Paula sem.

Nem tudom, hogy mi lett a végeredmény. Azt biztosnak tartom, hogy Freyer Paula komornát elítélték. Gyűjtogatás nem maradhat büntetlenül. Remélem viszont, hogy az ügyvédi érvek annyit értek, hogy ejtették az ifjú gróf elleni gyilkossági kísérlet vádját.

Marad még az a nyitott kérdés, hogy az események után Horváth Ágnes vajon birtokába vette-e Troyer József századost. Ez már nem az ügyvéden múlt.

A Gézáék sírva nézik a hagymás vért

Tudták, hogy ez lesz a vége, a Gézáék most mégis meg vannak rendülve. Egy falat se megy le a torkukon, pedig amúgy imádják a hagymás vért, de hát az Esztike azért eléggé a szívükhöz nőtt az elmúlt évek során. Az Esztikét még a Géza félhülye sógora, a Tamás hozta ajándékba a Gézáéknak vidékről, és mivel nem akarták megsérteni a Tamást, mert nemcsak félhülye volt szegény, hanem túlérzékeny is, befogadták az Esztikét a kisszobába. A szomszédok eleinte persze állandóan panaszkodtak a szarszag miatt, de aztán megszerették az Esztikét ők is, mert az Esztikét egyszerűen nem lehetett nem szeretni, annyira szép volt és okos. Csak az Eta nem tudott az Esztikével megbékélni sehogy se, az a vén kurva, miatta kellett végül levágni. Az mondjuk igaz, hogy az Esztike mocskos egy jószág volt, mert tényleg összeszart mindent, de amúgy nem volt vele semmi baj, még a szemetet is megette, nélküle sokkal több munkája lett volna az Etának is. De ez az Etát egyáltalán nem érdekelte, mindig azt rikácsolta, hogy mégis mi a faszt keres egy disznó a lakótelepen. Tartsatok kutyát, basszátok meg, mint a normális emberek! Hiába mondták neki a Gézáék, hogy a gyerekek a testvérükként szeretik az Esztikét, az Etát ez nem hatotta meg, azt mondta, ha nem szabadulnak meg a disznótól, rájuk hívja az áentéeszt!

A Gézáéknak így aztán nem maradt más választásuk, mint megszabadulni az Esztikétől. Ezért az egyik péntek délután levitték a gyerekeket vonattal a Tamásékhoz vidékre. A Gézáék még aznap este vissza is jöttek, mert másnap korán kellett kelniük, hogy úgy istenigazából bebazhassanak a disznóvágáshoz, ami aztán annyira jól sikerült, hogy már csak a hagymás vér illatára tértek magukhoz. Ezért ülnek most sírva a konyhaasztalnál, az Esztikét ugyanis időközben

elintézték a szomszédok. Nemsokára kiszellőzik majd a szarszag is a lakásukból, a kolbászokat meg a hurkákat pedig majd nyilván meg-
eszi az Eta, hogy akadna a torkán a falat, merthogy a Gézáék nem
fognak enni az Esztikéből, az hótziher.

A Sári meg a Sári

A Sári meg a Sári a legjobb barátnők voltak, amióta csak az eszü-
ket tudták. A Sári alacsony volt és kövér, a Sári meg magas és so-
vány. A Sári képtelen volt lefogyni, pedig egyáltalán nem evett, a
Sári meg képtelen volt meghízni, hiába zabált egész nap. Se a Sári,
se a Sári nem kellett a férfiaknak, a Sári túl kövér volt, a Sári meg
túl sovány. Ez így nem mehet tovább, gondolta a Sári, ezért aztán
elővette a konyhakést, lenyesegette magáról a fölösleget, és odaadta
a Sárinak, mert rossz volt a Sárira ránézni. Erre a Sári fogott egy tűt
meg egy cérnát, magára varrta a Sári haját. Azóta a Sári az alacsony
és a sovány, a Sári meg a magas és a kövér. A Sári meg a Sári azóta is a
legjobb barátnői egymásnak, és a férfiak most már odavannak értük,
mert a Sári végre magas lett és sovány, a Sári meg alacsony és kövér.
Mert a férfiaknak ez kell. Hogy alacsony és magas legyél, meg kövér
és sovány egyszerre. Meg Sári.

A közért előtt folyik a vér

A Klári mindig is kurva volt, már akkor is, amikor még nem volt
kurva. Mielőtt hívatásos lett, csak unalmában feküdt le válogatás
nélkül mindenkivel, de aztán a Hiéna meggyőzte, hogy dolgozza-
nak együtt, a bevételt meg majd elfejezik. Ennyire nagyvonalú volt
a Hiéna. Amikor a Klárit kitagadták a szülei, a Hiéna rábeszélte,
hogy költözzenek össze, az egyetlen feltétele az volt, hogy a Klári a
testével fizessen a kisszobáért. A Klári nem kért gondolkodási időt,
miért is kért volna, se gondolkodni nem tudott, se a combjait ösz-
szezárni, ráadásul akkor még fiatal volt és viszonylag szép is, pénzre
meg szüksége volt, mert mindig is lélegzetelállító mellekre vágyott.
A Klári mellei végül annyira jól sikerültek, hogy az autók a mai napig

lelassítanak, ha végigvonul velük a főutcán, néha még karambol is van, pedig a Klári már nem fiatal, de a mellei szerencsére feszesek maradtak.

A Hiéna amúgy a világ legrendesebb embere, csak felbosszantani nem szabad, az idegei ugyanis nincsenek teljesen rendben. Ha felidegesítik, az ilyesmi pedig sajnos elég gyakran előfordul, elborul az agya. A múltkor is megkérdezte a Perverz Gyuritól, hogy milyen nap van, a szegény Perverz Gyuri meg mondta neki, hogy kedd, szerintem meg szerda, válaszolta a Hiéna, aztán már folyt is a vér a közért előtt.

A Hiénának amúgy nem voltak mindig ennyire rosszak az idegei, csak amióta leszokott a ragasztóról, nem találja a helyét a világban. A közért előtti balhét végül csak azért sikerült megúsznia különösebb következmények nélkül, mert meggyőzte a Klárit, hogy egy hétig meztelenül főzzön, mosson, takarítson a Perverz Gyurira. És a Perverz Gyuri egy ilyen ajánlatra hogyan is mondhatott volna nemet. Nem is mondott. A Klári viszont lassan már egy hónapja meztelenkedik teljesen ingyen a Perverz Gyuri lakásában, de erről a Hiéna egyelőre nem tud. Ha tudna róla, az kurvaélet, hogy kinyírná a Perverz Gyurit, és talán még a Klárit is, de hát a Klári nem eshet ki a munkából, mert akkor a Hiéna mégis miből fizetné be a csekkjeit.

Gloria Mundi

Rajslj Emese fordítása

Nézd, például, hogy mit csinálnak a zsidók,
nézd, mit csinálnak azok a szemét zsidók a palesztinokkal,
munkagépekkel tapossák szét őket,
de azok a palesztinok is, mind alkaidás
mocskos arabok, mind egyforma,
nézd, mit csináltak az amerikaiakkal,
repülővel bele a felhőkarcolókba, baszki.
De azok az amerikaiak is,
nézd, mit csinálnak azok a fölfuvalkodott amerikaiak az irakiakkal,
seggbe basszák őket a börtöneikben,
de azok az irakiak is,
nézd, mit csinálnak azok a bűdös irakiak a kurdokkal,
harci gázokkal nyírtak ki egymillió kurdot, hé.
De azok a kurdok is, mit csinálnak a németekkel,
azok szépen befogadták őket,
és az arab élősködők elveszik a munkahelyeket,
aztán meg burkában mennek dolgozni.
De azok a németek is,
nézd, mit csinálnak a törökökkel,
az építkezéseken bezzeg jó hogy ott vannak,
de aztán fölgyújtják a házukat.
De azok a törökök is,
nézd, mit csinálnak a görögökkel,
fél Ciprust megszállták, olyan az,
baszki, mint egy szerb krajina.
De azok a görögök is, az a csürhe,
nézd, mit csinálnak a macedónokkal,
nem ismerik el az országukat.

De azok a macedónok is,
nézd, mit csinálnak az albánokkal,
fölgyűjtják a falvaikat, ölnek, gyilkolnak,
baszom az anyjukat, olyanok, mint a szerbek.
De az albánok is, azok a siptárok,
nézd, mit csinálnak a szerbekkel,
no jó, a szerbekkel, de egész Európával,
szaporodnak, mint a nyulak,
fél Franciaország az övük,
kész maffia.
De azok a franciák is,
nézd, mit csinálnak a muszlimokkal,
látod, mindig visszatérünk a muszlimokhoz,
minden az olajról szól.
De azok a muszlimok is,
nézd meg őket, ember, mit
csinálnak egész Ázsiával,
nézd meg például a japánokat,
no jó, egykutyá, azok ott mind muszlimok.
Nézd meg a kis sárgákat, mit csinálnak,
mit csináltak a kínaiakkal.
De azok a kínaiak is,
ugyanaz a bagázs mind,
nézd, mit csinálnak Hongkongban,
mint valami sárga hangyaboly.
De azok a hongkongiak is,
mind angol szabadkőművesek.
Nézd az angolokat, mit csinálnak Afrikában,
még mindig tulajdonosként,
rabszolgatartóként basáskodnak,
az övük a fél Dél-afrikai Köztársaság,
primitív banda az mind,
meztelenül járnak, embert esznek,
nézd, mit csinálnak azok a négerék.
A hutuk megeszik a tutszikat,
a tutszik megeszik a hutukat,
a fél világot elfoglalták
azok a kibaszott négerék,
még Oroszországban is ott vannak,

Oroszországban, ember,
fél Moszkvát elfoglalták már, baszki,
na és az oroszok se jobbak,
komcsik, bolsevikok,
nézd, mit csinálnak,
ők mit csinálnak a csescsenekkel,
lassan kinyírják őket,
de azok a csescsenek is,
nézd, mit csinálnak,
körberakják magukat robbanóanyaggal
és beülnek egy moziba,
mind ballisták ezek, mudzsahedinek, fanatikusok,
nézd, mit csinálnak a zsidókkal,
beülnek a buszba egy bombával, aztán bummm és csá.
És persze a zsidók is,
nézd, mit csinálnak a bibsik a palesztinokkal,
munkagépekkel tapossák szét őket,
de azok a palesztinok is, mind alkaidás
mocskos arabok, mind egyforma,
ugyanaz a csürhe, piszkos arabok, egytől egyig,
a faszom tele van mindennel,
megbaszhatod az anyámat is,
csak mi, horvátok vagyunk normálisak.

Dalmácia édes hazám

Dolgozott nálunk egy kis zadvarjei srác
érzékeny lelkű a szentem
ezt hallgasd

Egyszer behoztak négy tartalékost
Popovo Poljéból valami
montenegrói figurákat az egyiket
fölhasított gyomorral kéz nélkül
őt mindjárt a hetesbe raktuk üvöltött
vinnyogott napokig

És ez a zadvarjei srác ezt
nem bírta hallgatni föl volt amúgy
baszódva hát betette a magnóba
Mišo Kovačot és tökig föltekerte
tudod azt a Dalmácia édes hazámat
csak hogy ne hallja azt a kibaszott
montenegróit a C blokkból ahogy
ordibál és jajgat egész álló reggel
baszki vinnyog a srác vinnyog a montenegrói
vinnyog Mišo Kovač

És akkor bejött Vjeko ismered Vjekót
látja a srác ott ül a padlón betapasztja a fülét
rinyál mondja neki mi a fene bajod van
a srác meg azt válaszolja nem bírom tovább Vjeko
nem bírom én ezt hallgatni, vinnyog az ember
egész éjjel egész reggel haldoklik bazmeg
csinálj valamit tegyél valamit hogy abbahagyja
nem bírom tovább a Vjeko meg
ezt hallgasd
előkapott egy skorpiót odanyújtotta
a srácnak elintézed te kérdezte a srác meg csak nézte
elszörnyedve nem bírom én ezt Vjeko
nem bírom hallgatni se
nem hogy lőni
na mondja Vjeko te is egy punci vagy
egyem az érzékeny lelkedet bazmeg
aztán töltött célzott
és bumm
szétbaszta azt a magnót
százmilliárd darabkára.

Hazám

Tele a faszom
a szerbekkel, a siptárokkal és a bosnyákokkal
a magyarokkal, a csehekkel és a szlovénokkal

az el nem kötelezett négekkel
és a macedónokkal
a zsidókkal, az arabokkal és a külföldi diákokkal
az afrikai diplomaták gyerekeivel
a japánokkal, a kínaiakkal és az ázsiaiakkal
az összes mocskos beduinna
akik miatt mi horvátok
valami primitív bandának tűnünk
mittomén sovínisztának
és kse
kszefő
hogya is mondják

na annak.

Himnusz

Aztán pucérra vetkőztettük
és lelocsoltuk petróleummal
ő meg beszart
úgy értem szó szerint

Aztán adtunk neki egy kiskanalat
hogya egye meg a szarát
de ő kihányt mindent

Aztán adtunk neki egy szívószálat
hogya igya meg azt a barna tócsát
de ő elbőgte magát
mint egy hülye picse
Aztán 12 colos csövekkel
láttunk neki
a veséjének
halljuk hogya énekelsz
majd bézbólütőkkel
a térdének
énekelj baszom az anyádat
de ő egy hang nélkül
eldőlt

Aztán leöntöttük vízzel
csak nézett ránk sárga szemekkel
mondani akart valamit
a nyelve hegyén volt
két foga
majd megfulladt
az idióta
Aztán az indukciós
telefondrótokat
rákötöttük a farkára
csipesszel
meg a tojásaira is
hívd Belgrádot mondtuk neki
egy egy a hívószám
már hogy lenne
a faszt egy egy
nulla nulla a kimenő
ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti
ordított rázkódott
ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti-ti
sírt
sírsz te picasa

Aztán lefektettük a betonra
széttártuk a lábát
szabadult volna a disznó
és benyomtuk az öteres kábelt
a seggébe
énekelj, baszom a csetnik
anyád
picsáját
mit
gurgulázod itt
a fogaidat
nem tudok én semmit
a gyerekeimre esküszöm
énekelj baszom a gyerekeidet

Ó nyönyörű haszánk
hallatszott halkan
hangosabban baszom az anyád
ó bátoV éf ivgalmaf
mit selypítesz
te ortodox
szardarab
atáink őfi difőféke
lény
övökké
bovdok
hallatszott

Vigyázzban álltunk
jobb kezünkkel a szívünkön
a tekintetünk bepárasodott
mint a hideg sörösüveg
Soha nem hallottuk
szebbnek a himnuszunkat

Füst

Állítólag a németek
a háború után azzal
védekeztek
nem tudtak a haláltáborokról
a népirtásról és a holokausztról
a München melletti városka
Dachau lakóinak például
fogalma se volt semmiről
semmit se láttak állítólag
semmit se hallottak állítólag
csak a füstöt érezték
de nem tudták
hogY az krematórium
hogY az emberi lelkek
szaga
Maguknak ez talán
nevetséges lesz de

én vagyok rá a tanú
hogy ez így van
én például kilencvenkettőben
végig Lorában voltam
a katonai rendőrség táborában
és ha hiszik ha nem
nekünk ott bent fogalmunk se volt
semmiről
semmit se láttunk
semmit se hallottunk
már hogy hallottunk volna
a jajveszékeléstől
bármeg
a saját hangunkat
se hallottuk.

A gödör

Úgy nézett rám az a lány
hogy is mondjam
mint az a kis vaddisznó
amelyet a nyáron lőttünk
valahol Likában
Isten az atyám ugyanaz a szem
ugyanaz a tekintet
ne nézz rám
a gödörbe nézz
mondtam neki
elfordítottam a tekintetemet
neki mondtam
inkább magamban
azt mondtam
baszki még én
teszek neked szolgálatot
mert
baszhatod az életedet
így
apa és anya nélkül

A mai napig
megjelenik álmomban
Isten az atyám ugyanaz a szem
ugyanaz a tekintet
és elmosolyodik
azt mondja
inkább magában
mondja
hogy
Köszönöm.

A német

Nézd má ember
a németjét
Nincs mit
ha egy német
megcsinál valamit
akkor az meg van csinálva
Tíz éve volt
a Vihar hadművelet
és a Grundig
még mindig úgy működik
mintha tegnap
szabadítottuk volna
föl Lapacot.

Isten

Néha könnyű
csak behunyod a szemed
és minden eltűnik
az egész világűr
egy üres barlang
És amikor kinyitod a szemed
magad vagy az isten
a teremtmő
és újrateremtéd

a világot.
És az Úr kezében
kalasnyikov
mennydörgés és villám
és golyók
mint sáskahadak

Boraja

Megálltunk az első út menti
kocsmában és leültünk
egy asztalhoz a Karlovaci sört
hirdető piros napernyők alá
leraktuk a fegyvereket
Izzadságra és gépolajra
bűzlünk
A tulajdonos pálinkát küld
a fölszabadító hadseregnek
a pincér megkérdezi mit kérünk
öt kiló báránysültet
és egy rekesz sört kezdetnek
Ennek a csetniknek meg mondtam
és a földön álló táskából
elővettem a fejet és
az asztal közepére tettem
neki meg hozz egy kis vörösbort
kicsit vérszegény lett
A pincér elnevette magát
mindenki nevetett
a tulajdonos azt mondta
az én számlámra ihat
ha szépen kér egy pohárral
Istenemre mondom válaszoltam
az utolsó amit mondott
az volt
Az Istenre kérlek

Horvát tragédia

És az nem tragédia hogy nekem
két év hadszíntér után
a saját lábamba
kellett lőnöm hogy
megkapjam a
rokkantnyugdíjat
Mondja már meg valaki.

Kereszt

Miféle Vöröskereszt
baszd le gyorsan a kapuról
basszon meg a Vöröskereszt
Egyáltalán miféle
Vöröskereszt ez
miféle bolsevik kereszt
mi a fene ez
Akkor van
horogkeresztes csillag is
Na mit szóltok
jó megmondtam neki.

Tábor

Ha ez ahogy mondják
tábor
akkor vegyétek úgy hogy
táborozásra jöttetek
Mint az amerikai filmekben
amikor a gyerekek nyári táborba mennek
mi is a címe
Igen
Péntek 13

People Have the Power

Azt kérdezi egy barátom
igaz mostanában már
nem vagyunk olyan jóban
néha találkozunk egy italtra
azt kérdezi
bármeg hogy van az
te bőrkabátban
mentél háborúba
walkmanodban Nick Cave-
és Patti Smith-kazettákkal
és az egyenruhára
JOY DIVISION címet
hímeztettél
miközben mások
kilencvenegyben
azt írták a szerb házakra
Független Horvát Állam
te azt írtad
The Shepherds
And the soldiers
Lay beneath the stars
Exchanging visions
And laying arms
és azt mondja hogy van az
hogy most turbofolkot hallgatsz
és tamburazenét
fogadóirodákból lógsz
nem iszol a nagybőjt idején
vidéki parasztokkal jársz össze
az autódban
a Međugorjei szűz
figurája
a lakásod ajtaján matrica
Ebben a házban
nem káromkodunk

Én meg azt válaszolom neki
látod barátom
ezt nevezik
érési folyamatnak.

Parancsnok

Jobban szeretem ha egy horvát ellopja a házam
mint hogy egy szerb az öngyújtómat lopja el
Jobban szeretem ha egy horvát megbassza az asszonyainkat
mint hogy egy szerb arcon csókoljon
Jobban szeretem ha egy horvát megátkozza a családomat
mint hogy egy szerb lebassza a macskámat
Jobban szeretem ha egy horvát elvágja a torkom
mint hogy egy szerb könnyebben megsebesítsen
Jobban szeretem
hogyan magyarázhatnám el
Jobban szeretem ha egy horvát csetniknek áll
mint hogy egy szerb legyen a parancsnokom.

Harminc év

Igen
én voltam a gyerekei keresztapja
igen
fölgújtottam a házát és
igen
megöltem őt
Harminc évig
a legjobb barátok voltunk
és harminc évig
lapított
a kutya
Harminc évig
fogalmam se volt róla
hogy szerb.

Theodornak

Azt írta a zsidó filozófus
hogy a koncentrációs táborok után
nem lehet több verset írni
Nem tudom ő hogy van vele
de nekem egyre jobban megy.

Dekonstruált hazafias versek

Fordítói jegyzet Boris Dežulović költeményeihez

Boris Dežulović spliti újságíró, a *Feral Tribune* egyik alapítója, író, költő. Nataša Bodrožić azt mondta róla, nála a világnézet, az intelligenciahányados, a gondolkodásmód és az az egyszerű tény, hogy „tökös gyerek” – harmonikusan kiegészítik egymást.

A *Lorai versek* (*Pjesme iz Lore*) című kötete 2005-ben jelent meg a zágrábi Durieux kiadónál, és a bemutató körüli interjúk egyikében a szerző hazafias verseknek nevezi a benne található szövegeket. Így folytatja: „Ez a gonosz költészete, mint a Romlás virágai. Hagytam, hadd szólaljon meg a gonosz a saját szavaival. Lora csak a gonosz szinonimája, amely előtt behunytuk a szemünket és leengedtük a rolókat. Ezért a verseim nemcsak a Loráról szólnak, hanem azt a mentalitást próbálják boncolni, amely a Lora tábort lehetővé tette – márpedig másoknak is megvan a maguk Lorája.”

Régebben a Jugoszláv Néphadsereg haditengerészete állomásozott a spliti Lora városrészben, ma a Horvát Haditengerészet kikötőjeként működik – 1992 és 1997 között viszont a Horvát Hadsereg katonai büntetőtábora volt itt, ahol szerb és horvát katonákat, de civileket is fogva tartottak, megsértve az alapvető emberi jogokat, kínzásnak és megalázó bánásmódnak téve ki a foglyokat. A 2001-ben indított és 2006-ig tartó perben a Split megyei Bíróság börtönbüntetésre ítélte a tábor nyolc őrét. A foglyok és őreik névsora, a sorsuk, a táborban alkalmazott módszerek ma már mind föllelhetők a neten – Lora mégis olyan seb Split és egyáltalán Horvátország testén, amelyet sokan (ott, helyben) megpróbálnak bagatellizálni, mások meg (a távolból) örvenyezni rajta: lám-lám, ilyen a testet öltött balkáni nacionalizmus – miközben (jól mondja a szerző) „másoknak is megvan a maguk Lorája”, csak éppen nem akarják beismerni, hogy ilyesmi náluk is lehetséges.

A kötet (amelyet több hónap próbálkozás után sem sikerült beszerezni, a verseket innen-onnan szedegtettem össze) öt ciklusból áll: Versek Lorából, Versek a címes füzetből, Versek a szívből, Versek a Parancsnok pizzériából és Versek a tárgyalóteremből. A ciklusok kronológiai sorrendben tárgyalják a történetet: a bűncselekményeket és azok társadalmi elfogadottságát majd későbbi marginalizálását, a résztvevőket, majd a bűnök tételes földolgozását a bírósági tárgyalásokon.

Szembetűnő, hogy a versek gyakran a gyilkosok vagy az érdeklődő szemlélők, azaz, de facto társtettesek szemszögéből íródtak. Egy-szerre ironikusak és pontos látéletet adnak a háborús bűnök elkövetőinek lelki életéről, annak patológiás állapotáról.

Vladimir Arsenić szerint ezt a nagyszerű könyvet osztogatni kéne, a naponta vásárolt tej és kenyér mellé, mint amolyan bevezetőt a balkáni mindennapok pszichopatológiájába.

Eddig jutottam a jegyzetírásban, eddig és nem tovább. Mert ha kilépek a műfordító szerepéből, akkor írnom kell az általam megélt lorákról. Azokról a diákjaimról a szabadkai Lazar Nešićből, akiket érettségi után elvittek sorkatonának, majd három hónap kiképzés után a frontra. Arról a lépéskényszerről, amelybe '92 novemberében kerültünk, mielőtt elmenekültünk volna Jugoszláviából. Azokról a táborokról, amelyekbe a kilencvenes évek elején barátaim és honfitársaim kerültek Magyarországon – és amelyekben az azóta eltelt évek alatt többször is dolgoztam. A Magyarország határán jelenleg fönntartott táborokról, a gyűlöletkampányról, arról, hogy – a civil szférában dolgozó kollégáimmal együtt – gyakorlatilag bűnözővé minősített a magyar parlament. A Szerbiában jelenleg létező táborokról, amelyekről ugyanúgy hallgat az állami média, mint a mostani Magyarországon... És én is csak dadogni tudok, ha Dežulović sorai nem állnak mögöttem. Mert hogyan lehet egy ennyire húsba vágó, mindannyiunkat érintő témáról szólni? Kétségtelenül a könnyebb utat választom, ha műfordítóként állok bele ebbe a helyzetbe, valamilye távolságtartásra törekedve, óhatatlanul is. Miközben nem valami távoli, egzotikus, magukból kivetkőző vadállatok hozták létre, működtetik, túrik el és igyekszenek elbogatellizálni Lorát, Bogovadát vagy a nevenincs konténereket a szerb–magyar határon. Hanem a szomszédaink. Mi magunk. Te meg én.

Koktélpardicsom és Bella ciao

Lenkes László fordítása

Tegnap vásároltam a Konzumban pagi sajtot, birkasajt, azt írta rajta, hogy akciós. Egyébként fogalmam sincs, hogy tényleg olcsóbb volt-e, vagy csak elcsábított a nagy, piros matrica a sajton. A Konzumot Szerbiában Ideának hívják. Igen rafinált idea elrejtőzni egy ekkora szó mögé, bort inni és vizet prédikálni. Szerbiában az emberek tehát ideás Konzumba járnak, rendszeres vásárlók, teljesen úgy, mint a horvátok, ugyanúgy tolakszanak a különféle leárazásokkor, függetlenül attól, hogy valódi vagy álagcióról van-e szó, ugyanúgy gyűjtik a kuponokat, különféle kis albumokba ragasztgatják őket, s ezzel aztán megint a legkülönfélébb kedvezményekhez juthatnak, például leárazott borospoharakat meg hasonlókat tudnak vásárolni. Eközben a kisboltok, mint a mécsesek, sorra alusznak ki, ahogyan az utak mentén áruló nének is elhullanak, mint a legyek. És őszintén, basznak rá a szerbek és a horvátok is, hiszen sokkal élvezetesebb pazar csomagolású pardicsomot vásárolni, ami valahonnan a Róma környéki falvakból származik, ahol buzgón szedik és csomagolják olyan emberek, akiknek semmilyen személyes dokumentuma nincs, de a szebb élet ígérete idecsábította őket az unióba, és feltehetően egy mukkot sem tudnak olaszul, ami végtére nem is fontos, mert csak biológiai szempontból számíthatók élőknek, túléltek a társadalmi halált, de minden joguktól megfosztották őket, csupán kötelezettségeik vannak, ki kell termelniük a csábító csomagolású kis pardicsomokat, amik a tányérunk szélén díszlegyen kielégítik minden vágyunkat.

A sajt nagyon finom, de nem éri meg az árát. Egyébként fogalmam nincs, hogy ezt egyáltalán ki tudja megvenni, kinek szánták, ki tudja megfizetni úgy, hogy közben ne jöjjön rá a hasmenés, amikor összehasonlítja ennek a kicsinyke, semmilyen darabka sajtnak az árát

a még annál is hitványabb jövedelmével, ha egyáltalán van neki fizetése.

Aztán vásároltam a sajt mellé koktélpardicsomot is, hogy szebb legyen a tányér.

A mama tudta a legjobban

Nálunk a falun viszont nem volt koktélpardicsom, csak ez az egyszerű, abból is csak kétfajta, az újvidéki almapardicsom és a bikaszív. Nagymamám a kertjében mindig ilyen almapardicsomot termesztett, hibátlan volt mind, egyforma és unalmas, nekem sokkal érdekesebb volt az a szív alakú, sőt, mi több, bikaszív alakú fajta, melynek barázdált termései mind különböztek egymástól. De a mama tudta a legjobban.

Mindig pontosan meghatározott időpontban locsolt, tudta, hogy mikor kell, és azt is, hogy mikor nem szabad, mert peronoszpórás lesz a pardicsom, vagy kiég, elkezdi hullajtani a leveleit, lentről felfelé a szívéig, és kész, vége. Mindig július végén kezdtük szedni a pardicsomot, majd kifőztük és üvegekbe öntögettük a pardicsomlét, az üvegeket előzőleg az udvarban mostuk és szárítottuk, több tucat üveg volt, néha közel száz is, hogy maradjon télire is. Mert bizony a vajdasági telek hosszúra tudnak ám nyúlni, és olyan könyörtelenek, komorak és kimerítőek, hogy minden túlélő vajdasági tél diadalszámba megy. Ezeket az üvegeket aztán pokrócokba bugyoláltuk, és úgy hagytuk őket egy éjszakára, majd másnap elraktároztuk a pincében vagy az éléskamrában. Mindig nagy örömet szerzett nekem a sok üveg látványa, jól van, megmenekültünk, mindig ez jutott róluk eszembe. A pardicsomleves iránti szenvedélyem a mai napig tart, bár az utóbbi években ez inkább a szegénység egyféle mutatója, de nem gond, ha olykor egy kicsit becsapjuk magunkat valamivel.

Bella ciao

Néhány nappal ezelőtt először utaztam a tengerpart mentén Rijekából Šibenikbe. Ha tájékozatlan szárazföldi ember vagy, a tenger teljesen másként hat rád. Megigéz a látványa, majd kissé eltompulsz. Én is ilyen állapotban ültem az ablak mellett, majdnem hét órán át, és úgy bámultam mereven a tájat, mintha hipnózis alatt lennék. Figyeltem Pag szigetét, és nem gondoltam a Konzumban látott méregdrága sajtra. Ezek azok a ritka pillanatok, amikor megfeledkezik az ember mindenféle konzumálásról.

Ugyanebben a percben a pazini Emléktthonban Tito mellszobrát cipelik a színpadra, miközben zeng a Bella ciao. Én ekkor valószínűleg éppen Karlobagban vagyok, szüneten. Jól elkerültük egymást!

Furcsamód nagyon szeretem énekelni a Bella ciaót, és épp itt, Isztrián énekelem a leggyakrabban, itt a legkönnyebb, mert az emberek bekapcsolódnak az éneklésbe. Horvátországban és Szerbiában is ritkán énekelnek veled együtt, a legtöbb ember csak hallgat, úgy tesz, mintha nem ismerné a dalt, egyesek meg úgy vélik, hogy kiment már a divatból.

Úszok egyet Šibenikben, május kilencedike van, ami ott nem ünnep.

Šibenikben ragyog a nap, kávékat kortyolgotok, fagylaltokat nyalogatok, napozok, kedves emberekkel társalgok, de a május kilencedikének nyoma sincs itt.

Ha valamilyen ösztöndíj által tartózkodik itt az ember, akkor a végtelenségig sétálghat, literszámra iszogathatja a finom kávékat, bámulhatja és kihallgathatja az embereket, hogy miről beszélnek. Ösztöndíjjal kiváltságos helyzetben vagy, elszökhetsz a valóságtól, kiskanállal adagolt gondtalan élet. De holnap úgyis véget ér az egész.

Joso az én május kilencedikém

Josóval beszélgetek Šibenikben, a piacon árul, zöldséges. Joso hatvan év körüli, kint van mindennap, munkanapokon és ünnepnapokon is, azt mondja, muszáj, másképp nem tudna megélni. Régebben egy vállalatban dolgozott, amit időközben felszámoltak, aztán valami mást csinált, most pedig ez van. Csak a legjelentősebb vallási és állami ünnepeken tart szabadnapot. Nincs merszem megkérdezni, hogy mennyire nehéz neki így. Amikor elbúcsúzunk egymástól, ad nekem egy kis vrgorcai szamócát, sütőtököt és uborkát. Mondom neki, hogy erre nincs szükség, mert az ösztöndíj... ő csak elmosolyodik és annyit mond: Sok szerencsét, és gyere máskor is! Ennyire egyszerű és ennyire emberi, nem válaszolok neki semmit, csak elmosolyodok és távozom. Joso az én május kilencedikém. Visszafelé két órát állunk Rijekában, betérek a Bračához egy burekra.

A nagy, usztasa könny

Pazinban mindent áthat a bodza- és az orgonaillat. Igazából fogalmam sincs, milyen az élet itt, hogy éneklík-e a Bella ciaót a különleges alkalmakon kívül is. A rádióból zeng az isztriai népzene,

a főmotívumok: olajbogyó, ház, bor, szerelem és nap. Unalmas, egy kaptafa minden dal. Ugyanazok a motívumok, amiket Marina Tucaković is használ a slágerszövegeiben. És bizony itt is hallgatják ám a Marina-féle slágereket, ugyanúgy mint otthon.

Sütőtökös rizottót eszem pagi sajttal, majd malváziával öblítem. Klisé. Giccs.

Közben Szerbiában Draža Mihailovićot rehabilitálják, egyesek orgazmikus örömmámorban rikoltoznak, Bleiburgban mintegy harmincezer horvát egyetlen nagy usztasa könnyet alkotva, a nagymama már nem jár ki a kertbe, öregkorára kicsit lelassult, a Róma körüli falvakban éjjel-nappal csomagolják a koktélpardicsomokat, itt megállás nélkül gyűjtik ügyesen az akciós kuponokat, Joso pedig továbbra is árulja a zöldséget a šibeniki piacon...

Én pedig kitartok amellett, hogy bizony van értelme énekelni a Bella ciaót, és nem csendben lenni, és nem megjátszani a hülyét. Nem beletompulni a ránk erőszakolt szegénységbe.

Félelem a kötéstől

Gyerekkori emlékeink között mindig vannak olyan történetek, amiket valamiért elnyomunk, vagy állítólag elfelejtünk, mert kvázi nem érdekesek, de valójában elhallgatjuk őket – éppen azért, mert valamiért fontosak. Az elmúlt években előkotortam néhány ilyen kis történetet az emlékesládikóm aljáról, szétgöngyölítém őket szép sorjában haladva, és próbálok belőlük egy kerek történetet összegyűrti. Ugyanígy mások kis történeteit is megfigyelem, összehasonlítom őket az enyéimmal, és furcsamód, a legtöbb ilyen történet valahogy hasonlít egymásra.

A tízéves kisfiú

Tízéves koromban nagyon szerettem volna megtanulni kötni. A nyári szüneteket a nagyszüleimnél töltöttem egy Zombor melletti faluban. Nagyszüleimnek hatalmas kertje volt, és az udvar tele volt háziállatokkal. Ezeket nevelgettük, etettük őket, majd vágunk is le belőlük, és készítettünk belőle aztán mindenféle ínycsiklandókat *a la parasztkonyha*. Jó zsíros, fűszeres és kalóriadús étkek voltak ezek. Rettenetesen egyszerű logika mentén haladt a dolog, jól bezabálni és

ennyi. Senki sem filozofált, hogy ez jó-e így, vagy esetleg valahogy másként kellene csinálni. Imádtam etetni a tyúkokat, összeszedni alóluk a tojásokat, és nem okozott gondot az sem, ha olykor meg kellett fogni a kisbaltát, és a búslakodó, tarka tollú tyúknak le kellett suhintani a fejét. A kopasztást már nem szerettem, mindig nagyon bűzlött. Az a nagymama dolga volt. Nagyapa és én inkább a baltás ügyeket végeztük. Megtanultam kecskét fejni is, nem volt könnyű, sok türelmet igényelt, de végül sikerült. Két kecskéjük volt, a fehérét Cecának, a barnát Brenának hívták. Én a Brenát szerettem jobban.

A fehérfejű rétisas

A mama mindig korán kelt, bekapcsolta a kazettás rádiót, és már is fröcsögött a národnyák. Kicsit felhangosította, majd neki is kezdett az ebéd készítésének. Az elejében elkerülte a figyelmemet, hogy a mama mindennap iszik, hisz ő volt a nagymamám, az alkoholizmus gondolata meg sem fordult a fejemben. Nagyapámnak megtiltották az italt, mert már vagy harminc éve cukorbeteg volt. A nagymamának volt egy zöld üvege, aminek a tetejét egy fehérfejű rétisas díszítette. A pálinkát a szétnyitott csőréen keresztül lehetett inni. Először mindig egy kis kupicába öntött magának, aztán, ahogy közeledett a dél, már egyenesen az üvegből húzogatta, mert azt gondolta, hogy nem látja senki, pedig láttuk. Mivel mindennap korán kezdte, dél felé már rendesen kész volt, dúdolgatni kezdte a slágereket, amik a rádióból bömböltek. Minél hangosabb volt a mama, annál halkabb lett a nagyapa. Aztán mindannyian ebédeltünk, majd ebéd után ők ketten lepihentek. Nagymama mindig jajgatva ébredt, panaszkodott, hogy mindene fáj, és hogy milyen nehéz az öregkort elviselni. Majd megitta a kávéját, és kezébe vette a tűt és a fonalat.

Fürge öreg ujjak

Ültem mellette és figyeltem, hogy milyen gyorsan köti a sorokat. Lenyűgöztek azok a kötőtűk, a fonallal és a fürge öreg ujjakkal együtt. Egyszer megkérdeztem tőle, hogy megpróbálhatom-e én is. A mama csak rám nézett, majd folytatta a mondókáját, aminek semmi köze nem volt a kérdésemhez. Én kitartóan rákérdeztem mindennap, hogy megpróbálhatom-e én is. Aztán egyik nap lementünk a hátsó udvar végébe, feltehetően azért, hogy senki ne láthasson bennünket, majd a kezembe nyomta a tűket, és kezdődhetett az élvezet. A sima-

ferkelt technikát rögtön elsajátítottam, kisfiú-ujjaim gyorsan és ügyesen dolgoztak. Jól emlékszem ma is, a fonal zöld volt, és rögtön el is határoztam, hogy kötök magamnak egy sálát. A mama csak figyelte, aztán megdicsért, hogy „hihetetlenül simán” kötök fiú létemre, ilyen simán még Jelena, a nővérem sem tud kötni. Jelena pedig akkoriban az idegeimre ment, mivel idősebb volt nálam, és folyamatosan osztotta az észet.

Így múltak a napok, délutánonként ott ültem a mama mellett és együtt kötöttünk, vagy a félig megkötött dolgokat fejtettük ki. Nem tudok róla, hogy valaha valamit be is fejezett volna, egy sálát vagy egy pulóvert, lehet, hogy volt is ilyen, de legvalószínűbb, hogy a mindennapos kötés inkább azzal a rétisas fejjel hozható kapcsolatba. Sasfej délelőtt, kötőtű délután.

Haza kell menni

Augusztus vége van, haza kell menni, mert hamarosan kezdődik a tanítás. Összecsomagolok, kiülök az udvarba és sírok, a szüleim már úton vannak, jönnek értem. A mama és a nagytata is sír, de álcázzák. A rádióból ömlik a národnyák, *Az ősz sírt veled, hetvenvalahány őszén, amikor utoljára sétáltunk a folyóparton te és én.* Ettől a daltól mindig elszomorodom.

A kapu kitárul, látom anyut és aput, örülnek, hogy értem jöttek. Ahogy közelednek, egyre hangosabban sírok. Anyut ez nagyon idegesíti, odaér hozzám és azt mondja, hogy akár most rögtön visszafordulhatnak, nekem egyáltalán nem muszáj hazamennem, ha ennyire nehezemre esik. Én nem válaszolok, csak sírok. Felveszem a kis bőrtáskát, a mama fel-alá jár a házban, ellenőrzi, hogy bepakoltam-e mindent. Elbúcsúzunk egymástól, és a következő pillanatban máris száguldunk a bácskai rónán keresztül, ami arany színekben pompázik, mert bőséges volt az év.

Mossál kezet, megyünk vacsorázni

Jelena vár bennünket a ház előtt, már két hónapja nem láttam, teljesen megváltozott, valami tarka blúz van rajta, lófarokba kötötte a haját és fontoskodik. Elkezdett szórakozni, szerintem van fiúja is, csak titkolja. Odaköszönök egy szia-t és elhaladok mellette.

Amikor elkezdek szétcsomagolni bent a szobában, az első dolog, amit észreveszek, a zöld sál, amit én kötöttem, egészen szép. Mellette

ott vannak a tűk és egy gombolyag fonál, ezeket a mama dobta bele a táskámba titokban. Jelena bejön a szobába, megpillantja a tűket, és elkezd rajtam nevetni. Én elhaladok mellette és kimegyek a konyhába. Anyu faggat, hogy milyen volt a mamáéknál, mondom neki, hogy okés, és megmutatom neki a sálát. Én magam kötöttem. Anyu csak rám néz és annyit mond, hogy „Menj és mossál kezet, megyünk vacsorázni.”

A vacsora után azt mondja nekem, hogy jó lenne, ha olvasnék már valami könyvet, kicsit eltompultam ott a falun, csak azokról az állatokról mesélek folyton.

Másnap elmegyek a másik mamámhoz. Már rég látott, biztos megőrül nekem, amikor belépek hozzájuk a verandán át. Köszöntjük egymást, a mama törkölypálinkára szaglik, a tévéből ugyanazok a národnyákok bömbölnek, énekelgetni kezdek. Elmondom neki, hogy van egy meglepetésem. Fontoskodva csomagolom ki a sálát: Nézd, ezt magam kötöttem! A mama adta a kötőtűket, nézd csak, milyenek, meg fonalat is adott, most már együtt köthetünk mi is! A nagyfi erre csak bámul rám, majd a sálát nézi, de nem szól semmit, elveszi tőlem a tűt és a fonalat és annyit mond, hogy: Jól van, gyerünk, menjél ki játszani, várnak a gyerekek, hagyjad ezt a fenébe, menjél. Amire azt válaszolom, hogy nekem most nincs kedvem azokkal a gyerekekkel játszani, inkább kötnék itt. A nagymama pedig újra: Hagyjad már, gyerünk, menjél, várnak rád kint.

Egymást lőjük

Véget ért lassan a nap, kint vagyunk hárman az utcán, háborúsdit játszunk, egymást lőjük. Én vagyok a partizán, és alig várom már, hogy lelőjem Petart, aki németet játszik. Aztán végül le is lövöm, és minden rendben lesz.

A nagymamám közben eldugta a sálát, a tűket és a fonalat, sőt, lehet, hogy el is dobta. A lényeg, hogy attól kezdve soha, senki nem kérdezett tőlem semmit a kötéssel kapcsolatban. A Zombor mellett nagyszüleim nem sokkal később elhunytak, meghalt a Ceca és a Brena is. Jelena beiratkozott az egyetemre és elköltözött egy másik városba. Most már nem idegesít úgy, mint régen.

Azóta elmúlt vagy húsz év, talán épp itt az ideje, hogy megint elővegyem a kötőtűt, és kössek magamnak egy sálát télire. A tévéből továbbra is bömböl a národnyák, van, amelyik mellett dúdolgatok, mások mellett nem.

Egy marék cseresznye

A Cote d'Azuron a vasárnap a templomlátogatás napja, és természetesen a családi ebédké. Egy Toulon melletti falucskában sétálok, kis utcácskákban, sikátorokban kószálok, nézegetem a házakat, figyelem a spalettákat, jobban tetszenek azok, amelyek kicsit repedezettek, kopottasak, és ilyenekből van több, jól van, könnyvelem el, nem sminkeltek ki még mindent. Ezek a spaletták kékek vagy zöldek, de van szürke is meg piszkosfehér, és van vas zsalugáter is, ezeket mind kikezdte a rozsda már. Nincs kedvem itt lenni, el szeretnék menni innen, de ekkor eszembe jut Isztria, és máris jobban érzem magam.

Vasárnap délelőtt van, az utcák tele járőkelőkkel, amerre csak a szem ellát, a boldog munkás nép élvezi a szabadnapját. A kulturáltabbak a templomba igyekeznek, egyenletes tempóban halad mindenki, nem túl gyors léptekkel, de iparkodva az Úrral való *rendez-vous-ra*. *Imádkozzunk, adjunk hálát az Úrnak.*

Velük tartok én is, felveszem a tempót, rohanok, habár nincs előre megbeszélt találkám az Úrral. A templom egyszerű, komor betonépület kevéske márvánnyal, bent Kisjézuska, szent szűz és így tovább. Semmi különös.

Álldogálok még egy kicsit a túloldalon, nézelődöm, aztán elunom magam és elmegyek.

Hogy mindenki ki legyen elégítve

Három temploma volt annak a falunak, ahol a gyermekkoromat töltöttem. A legkisebb egy római katolikus, aztán volt egy másik valami furcsa csillaggal a templomtorony tetején, volt egy református, és még egy, amit a felszabadulás után silóvá alakítottak. Pravoszláv templom nem volt. A szomszéd faluban pedig akkoriban nem volt egyetlen templom sem. Ezt a történelmi igazságtalanságot aztán igyekeztek jóvátenni körülbelül tíz évvel ezelőtt. Most már két pravoszláv templom is van a szomszéd faluban, egy szerb és egy montenegrói. Hogy mindenki ki legyen elégítve. Abban a faluban, ahol a gyermekkoromat töltöttem, az engedelmesség, a reményvesztettség, az istenfélelem magja tovább él, halkán, észrevétlenül duzzadt a jugoszláv szocializmus aranykorában is, amelyet ma sokan kommunizmusnak neveznek tévesen, és bőszen kritizálják – mert bizony az nagyon utá-

latos volt, minden, ami létezett, a legrosszabb volt akkor –, miközben mindenki csak az esztétikát játszta. Ezért, amikor a szocializmust elfojtották és a nacionalizmus erőre kapott, a vallás magja, természeténél fogva, felfelé kezdte engedni a kis szikleveléit, az Úr irányába, és nem a nép felé. A szomszéd faluban először a szerb pravoszláv, majd a montenegrói pravoszláv templom épült fel. Ennek a falunak a lakosai kevésbé félik istent, mint a mi falunk népe, sokkal jobban lármáznak (főként ok nélkül), és cinikusabbak a saját, burjánzó szegénységükben, ezért a templomba, illetve a templomokba is csak a nagyobb vallási ünnepeken járnak – legtöbbször lakmározni, mert az egyház sem ma jött le a falvédőről, rájött régen, hogy az éhezőket a hasuknál fogva, azaz szendvics, *fast food* által lehet odacsábítani, ezért időnként nyársra is húz egy-egy ökröt, ha szükségeltetik (amit az adófizetők pénzéből vásárol, tehát a kiéhezettek pénzén, mert ugye ő, az istenimádó egyház, mentesül az adófizetés terhe alól). Amikor a sült ökröhús illatozni kezd, a friss hívők lassan odaténferegnek az adagjukért.

Krisztusban kedves testvérek

Arrafelé nagyon sok házban az a felirat várja a vendégeket a bejárat ajtó felett, hogy: *Istenem, áldd meg azt, aki belép ebbe az otthonba!* stb. stb. Ezek Nikolaj Velimirović szavai, aki ugye bizonyítottan nacionalista, rasszista és antiszemita. Ám ezekben a házakban ez az idézet megkérdőjelezhetetlen tény, axióma. *Nincs kedvem vitatkozni veled!*, főmed rád mindjárt mindenki, ha említést teszel az idézett ember habitusáról.

A katolikusok ugyanilyen orgazmikus örömeiket színlelnék a pápa említésére, zihálnak, nyögnek vagy nyihognak, de az egyház bűneit egyik sem ismeri, nem hallott róla soha semmit, *Az mind hazugság, hazugság és hazugság!*, rikoltoznak kárörvendően. A legtöbb itteni házban a vatikáni szerződéseknek szintén axiomatikus értéke van. *Imádkozzunk, adjunk hálát az Úrnak... vagy zarándokoljunk el Medjugorjéba, hogy megjelenjen előttünk...* stb.

Így válnak eggyé a katolikus és a pravoszláv hívők némaságukban, amikor pedig megszólalnak, akkor mindegyik tagad mindent. Krisztusban kedves testvérek.

Egy montenegrói alak, aki évfolyamtársam volt az egyetemen, azt mesélte egyszer, hogy alig tudta elmondani az anyjának, hogy van fiúja. Lévé, hogy ez a család, a törzs szempontjából irdatlan szé-

gyen. Rettenetesen szenvedett, hónapokig gyötrődött, töprengett, vívódott, hasmenést kapott, éjszakákon át hideg verejtékben úszva riadt fel, de miután összeszedte a bátorságát végre, mégis sikerült elmondani a dolgot az anyjának. Válaszul az anyja csak ránézett, és ennyit kérdezett: *De fiam, nem muzulmán, ugye?*

J'ai faim

Süt a nap délelőtt a Cote d'Azuron. Lesétáltam a magamét, lassan kifelé haladok a központból. A templom melletti mézszárszék előtt ül egy középkorú férfi, piszkos ruhában, lehorgasztott fejjel, előtte egy műanyag pohár. Kéreget. A túloldalon egy lány ücsörög a következő feliratú táblával: *J'ai faim*. Éhes.

Közeleg az ebédidő, az emberek kijönnek a miséről, sietnek haza, mindenkinek ragyog az arca. Iparkodnak az ebédre. Hamarosan mindenki harapni fog, csontozni, rágni, cuppogni, szürcsölni és bőfőgni... elégedetten. Egy szokásos nap.

Cseresznye, cseresznye

Tegnap, Valizzából Pazinba stoppolás közben, Krsica faluban, épp zápor előtt, az út néma, a távolban kirajzolódik a tenger. Amikor arra leszek figyelmes, hogy egy asszony felém integet. Odanézek, elmosolyodok és visszaintek neki. *Cseresznye, cseresznye, gyere ide, szedd magad tele cseresznyével, gyere...* Cseresznyezés az Isztria-félszigeten, az ifjúság napja előtt, közhelyes, giccs. Megismerkedhettünk volna, beszélgethettünk volna egy jót, kipakolhattuk volna egymásnak életeink nagy történeteit, mindet sorban, de nem tettük meg. Egy márék cseresznye és viszlát. Sok szerencsét az ifjúság napja alkalmából! Isztria.

Szia, szomszédasszony

A minap meghalt a szomszédasszony a másodikról, Končar volt a vezetékneve. Úgy tűnik olykor, hogy ebben a tömbházban, csupán néhány év leforgása alatt, majdnem mindenki meghalt vagy öngyilkos lett. Končar szomszédasszony a nagymamámmal volt egyidős, 1931-ben született. Amikor ideköltöztünk, a vasút mögé, a tranzíció veszteseinek a városnegyedébe (amiről akkor, egy évtizede kb., még nem tudtunk semmit), háborogtam is ellene, de csak magamban.

Semmi sem tetszett itt, mintha mindentől távol laknánk, közvetlenül az út mellett a másik oldalról nézve pedig a temető szomszédságában, egy olyan helyen, amin át kell csak rohanni, és egy istenért sem szabad megállnia az embernek. De később elmúlt ez az érzésem. Olyan városnegyed ez is, mint a többi, lehet, hogy egy kicsit veszélyesebb, kicsit szegényebb, de végtére is mindegy hol élsz, ugyanúgy vesztes vagy – egylófasz.

Končar szomszédasszony volt az első ember, akit megláttam a tömbházban. Alacsony, ősz hajú, nagy, kék szemekkel, talán az első, aki mosolygott rám, miközben cipeltem befelé azokat a dobozokat vagy zsákokat, vagy mindkettőt. És én nagyon szeretem, ha valaki rám mosolyog, mert rögtön én is vissza szoktam mosolyogni, és nem is olyan műmosoly ez, hanem szívből jön. Ez a legkevesebb, amit egymásnak adhatnak az emberek manapság. Akkor még nem szoltunk semmit egymáshoz. Később jött az a bizonyos „jó napot”, esetleg egy-egy „hogyan van” olykor, de ennyi volt az egész. Majdnem tíz évig mindennap, egy soványka üdvözlés és egy mosoly, de mosoly – az mindig. Azt hiszem, Katarinának hívták. Legyen Katarina. A Katarina szép név.

Katarina sokszor nyitva hagyta a lakása ajtaját, ahol mindennap főzött valamit, ellenben sohasem áradt a lakásából semmilyen káposzta-, csülök- vagy egyéb ételszag, sőt – az ő lakása sosem szaglott, ellentétben a mi lakásunkkal, ahonnan igen gyakran árad a borsófőzelék, a savanyú káposzta vagy a fokhagyma szaga. Én, ha nekiállok főzni, akkor mintha egy hadseregnek főznék, mind a mennyiség, mind a tartalom tekintetében.

Az idős emberek iránt különös rokonszenvet érzek. Amit viszont a fiatalabbak vagy a gyerekek iránt sosem éreztem. Eltartott egy ideig, mire rájöttem, hogy a legkevesebb szeretetet éppen a gyerekek iránt érzek, és amit eddig éreztem és kimutattam, hazugság volt, mivel ugye így tanítanak bennünket, hogy a gyerekeket szeretni illik. Ne adj isten, hogy ne szeresd a gyerekeket; milyen ember vagy te, ha nem szereted a gyerekeket stb. Hát tessék, ilyen. A gyerekeket úgyis mindenki szereti, könnyen meglesznek az én szeretetem nélkül. Tehát, az öregek.

Már a kora gyermekkorom óta lenyűgöztek, mert általában tele voltak mindenféle mesékkel a régmúlt időkből, amik vagy megtörténtek, vagy épp nem, úgyis mindegy, de általában olyan időkről volt szó, amik sokkal jobbnak és tartalmasabbnak tündek a mi korunknál.

Imádtam a nagyszüleimhez menni, imádtam hallgatni a meséiket, amelyek részben emlékek, részben pletykák és részben olyan hazugságok voltak, amikben ők hittek. Mindenesetre határtalan szenvedéllyel mesélték ezeket a történeteket. Ezekben a mesékben minden létező történet keveredett, kezdve a montenegrói kőházakkal, melyekbe nem volt bevezetve a víz és az áram, a kígyókkal, a korai és hirtelen elhalálozásokkal, a szinte szürreális, hegylakós mesékkal, a sáros, vajdasági történetekkel együtt, amikben már volt televízió meg autó is, és így sorban mindenféle, egészen a facebookig. A nagymamám által kapcsolódtak mindezek a szájak történetekké, még a facebook is, amit egyszerűen csak számítógépnek nevezett.

Nagymamám, akit Jelónak hívnak, nem hasonlít Katarinára. Az én mamám egy tipikus falusi nagymama, idő előtt megvénült, mert ez a dolgok rendje. Amikor a régi fotókat böngészem, ő ugyanúgy néz ki a nyolcvanas évek elején, mint a mai képeken. Állandóan ott feszül az arcvonásában valamilyen görcsféleség, valamilyen kő, valami, ami sosem változik. És általában nem mosolyog, mert miért is nevetne egy falusi nagymama, a mosoly megbocsáthatatlan. Katarinán nem volt látható ez a görcs, ő is ráncos volt, de nem túlságosan. Hogy a tömbházban való élettől, az út mellett való lakástól, vagy valami mástól volt ilyen, ez már nem is fontos. Volt neki egy kutyája is, kicsi kutya, Linának hívták.

Lina vékony, csipogós hangon ugatott, ami egészen biztosan fölbőszített néhány szomszédot, mert ugye vannak ezek az emberek, akiket az égvilágon minden létező idegesít. A fenébe az ilyenekkel. Lina néha kiszökött a lakásból és a folyosón szaladgált, ilyenkor Katarina megállás nélkül hívogatta. Egy alkalommal sétálni vittem a kutyánkat, ami úgy ugat, mint egy agyalágyult, néha még egy legyet is megugat; és amikor találkoztak, Lina és ő, ó, hát az egy nagyon érdekes sztori volt. Azt hiszem, azok a szomszédok, akiket mindig minden zavar, infarktus előtti állapotba kerültek biztos. Aztán szétválasztottuk őket, és üdvözöltük egymást, megint szó nélkül, csak mosollyal, ahogy szoktuk.

Tehát, nincs már Končar szomszédasszony sem. A múlt hónap végén pedig az alattunk lévő szomszéd, Hussein is eltávozott az élők sorából, akit mindenki csak Vörösnek hívott, mert mindig mérges volt, és ezért folyton bevörösödött. Hirtelen halt meg, bár később kiderült, senkit sem lepett meg a halálhíre. És meghalt Gordana is az első emeletről, aki rákos volt sokáig, halála előtt viszont táncolt

egy óriásit egy roma lakodalomban itt lent, a tömbházak között. Úgy kólózott, mint aki az utolsót járja. És az utolsót is járta, sajnos. De a lakodalom iszonyatosan jó volt, emlékezetes maradt mindörökre. Aztán Eisenberger asszony a hatodikról, aki valószínűleg a legidősebb volt a tömbházban, és folyton le-fel utazgatott a lifttel, amiben folyamatosan zihált, és ez elviselhetetlenné tette. És aztán Jovo és Smilja, az alattunk lévő lakásból és a többi és a többi. Tehát a tömbház lakóinak több mint fele meghalt vagy öngyilkos lett az utóbbi tíz évben, a negyvenévesektől kezdve a századik életévükhöz közeledő aggokig.

Ezek közül az öregek közül a legtöbbel abban az üzletben találkoztam, ahol mindannyian vásároltunk, és amit Univerexportnak hívnak. Együtt tolakodtunk az akciós áruk körül, lökdöstük egymást a joghurt és kukoricagríz előtt. Váltottunk is egy-két szót, főleg a drágulások és a nincstelenség volt a téma. Egyedül Katarinával nem találkoztam a tömbház folyosóján kívül soha. És nem is tűnt olyan, aki nem tudott volna lemenni a boltba valamiért. Lehet, hogy egyszerűen csak nem akart, lehet, hogy könnyebb volt neki elviselni, ha nem nézett szembe a tranzíciós lúzerek városnegyedével, a mind jobban burjánzó nincstelenséggel, a sárral, ami már a torkunkig ér. De ez sem fontos most már.

És az én anyám is az egyik azok közül, akik már nem élnek velünk a tömbházban sajnos, ő az a harmadik emeletről, a hirtelen, az idő előtt stb. Nem várta meg, hogy megvénüljön. Kikerülte a nyomasztó öregkort, vagy az öregkor őt. Néha azon töprengek, vajon ő is nyitott ajtó mögött főzőcskézne, és mosolyogna-e kedvesen a szomszédokra. Kétlem. Vagy tolongana-e leárazásokkor a többiekkel. Az azért lehetséges. Vagy sötétedés után lemenne-e csendben a szemétkukákhoz, és körbeszimatolná-e, mert az aggkor nagyon kínos és éhes tud lenni. Megdermedek, amikor erre gondolok.

Holnap már át is lesz húzva a következő név a listán a házitanács elnökének egyetlen kézvonásával. Katarina.

A holtakat majdnem soha nem emlegetjük, mert az élők maradnak itt, mert ilyen az élet.

Különös könyv¹

A pénzérme

A kereskedő hazatért. Az asszonya nem akart ajtót nyitni. Azonnal világossá vált számára, hogy mi folyik itt. Berúgta az ajtót, és volt mit látnia. A szeretőt! Előrántotta a szekrényből a fegyverét, az ijedt férfit szegelte és csak nézte, szótlanul. *Ne vedd el az életem!* Könyörgött a szerető. A kereskedő továbbra is csak hallgatott és nézte őt. A neje a szoba sarkában remegett a félelemtől. A szerető másra se tudott gondolni, csak arra, hogy úgy, ahogy van, anyaszült mezeletlenül kikerül az utcára. *Kérlek, ne tipord el a becsületedet,* könyörgött a szerető. *Egy dinárt kell hogy adj nekem,* mondta a kereskedő. A pénztárcájából kivett egy egydinárost, és az asztalra tette. *Egy dinárért nem vehetsz semmit, csak a nejemet,* mondta a kereskedő, és intett a szeretőnek, hogy elhagyhatja a házat... A kereskedő megjavította a bejárati ajtó zárát, a feleségének nem szólt egy rossz szót sem. De mindennap, ebéd és vacsora közben, a kapott dinárt forgatta ujjai között, nézegette, az asztalhoz ütögette, törölgette. A kereskedő fiai megkérdezték tőle, miért játszik állandóan azzal az érmével. *Ezt én magam kerestem meg,* mondta a kereskedő titokzatosan. Napokig játszott vele, forgatta, pörgette. Egy idő után az asszony mérget ivott. Eltemették. Nem sokkal ezután a kereskedő találkozott a szeretővel az utcán, és visszaadta neki az egydinárost.

Erdős Lehel fordítása

¹ Erdős Lehel fordítása második díjat nyert az idei Középiskolások Művészeti Vetélkedője szerb irodalmi fordításainak versenyén.

Hősiesség

Remko, az általános iskolai zenetanárom, úgy hazudott, mint a vízfolyás. Minden órán, akárhányszor csak alkalma adódott rá. Egyszer azt hazudta, hogy a garázsában egy Ferrari parkol, amelyet azért nem vezet a városban, nehogy felkeltse vele a tolvajok figyelmét. Máskor meg azt, hogy Münchenben nekitámaszkodott egy épület falának, és az elmozdult a helyéről, *mert ennek az épületnek bizony kerekai voltak*. Mindezek ellenére azonban jó ember volt. Remko volt az egyetlen tanár, aki megkövetelte a diákoktól, hogy napi szinten tanulják a zeneművészetet. Sohasem szerettem a zenét, de a zenetörténetet igen. Zeneszerzők, operák, szimfóniák... mindet kívülről kellett tudnunk. Meg még ennél többet is. Emlékszem, mikor Remko Pietro Mascagni *Cavalleria Rusticana* című operájáról beszélt. Ahogyan Alfio meggyilkolja Tirudut. Még azt is elmesélte, hogy egy alkalommal előadás közben az egyik énekes ténylegesen meggyilkolta a másik énekest, és a nézők azt hitték, hogy valóságghű színészi játékot látnak, pedig valódi halál volt. Több mint húsz éven át emlékeztem erre a különös színpadi halálra. Mindig szerettem az irodalmat, így nem csoda, hogy a drámában történekekről eszembe jutott Iaszon, aki idős korában az Argó hajón lelte halálát. Fejemben ezek a szavak forogtak:

*Hol szerezted dicsőséged,
ott kell hagynod fejed.*

Elmentem az iskolába, és megkérdeztem Remkótól, melyik könyvből tudhatom meg az operaénekes nevét, aki életét vesztette a színpadon. Hallgatott. Biztos voltam abban, hogy igazat mond, hiszen a zeneművészetről sohasem hazudott. Megígérte, hogy utánanéző. Egy idő után találkoztunk, mentegetőzött, hogy nem találta meg a könyvet, amelyben a tragikus eseményről olvasott. Ekkor elhatároztam, hogy utánajárok, hazudott-e ezúttal is. Fölhívtam Marija Kneževićet, az írónőt, akinek a szülei zenészek voltak. Nem tudtak róla. Azt javasolták, kérdezzem meg Stefan Milenković hegedűművészt. Avval kapcsolatban, hogy tényleg történt-e haláleset a *Cavalleria Rusticana* előadásán, ő sem tudott segíteni. De volt kinek írnia... Ám még Stefan Milenković barátja, Andrea Bocelli, a híres olasz tenor sem tudott semmit az esettel kapcsolatban. Viszont az ügy

felkeltette az érdeklődését, ezért kérdezősködni kezdett olasz operatörténeti körökben... Bocelli küldött is nekem egy levelet, melyben az állt, hogy a *Cavalleria Rusticana*t 1890. május 17-i premierjétől Pietro Mascagni 1945-ben bekövetkezett haláláig több mint tizen- négyezerszer mutatták be, és csak a jó ég tudja, hogy mi minden történt ennyi fellépés alatt... Nem sokkal később összetalálkoztam Remko tanár úrral. Elmeséltem neki, mennyi helyen érdeklődtem, és hogy senki se tud semmilyen részletet a színpadon történt rejtélyes halálesettel kapcsolatban. Remko tanár úr közelebb hajolt hozzám, és csak annyit mondott: Ne vesztegesd az időd ilyen dolgokra. A zene egy nagy hazugság.

Amiről nem lehet beszélni – arról írni kell

Az egzisztenciális és lelki szegénységről¹

Barnás Ferenc író Debrecenben született (1959), Magyarországon és München egyetemén tanult, majd az ELTE-n (Budapest) tanított esztétikát. Viszonylag ritkán jelenik meg kötettel, ám egyre nagyobb sikerrel. *A kilencedik* (2006, 2014) című kötete több nyelven, németül, angolul és legutóbb cseh nyelven is megjelent (*Protimluv*, 2017, fordította: Marta Pató). Többször járt Csehországban, Ostravában és Prágában, ahol a Könyvvásáron, illetve a Fra Irodalmi Kávézóban mutatták be a kötetet 2018 májusban. A beszélgetést ez alkalommal készítettük.

– „Hogyan lesz valaki író?” – Egy beszámoló szerint az egyik jeles professzor Budapesten azt válaszolta a kérdésre, hogy „Az nem megy csak úgy!” Ez vajon a Te esetében hogyan volt? Hogyan és miért kezdte regényt írni? Miért éppen regényt?

– Valóban, egy általam igen nagyra becsült, ma már nem élő professzor mondta nekünk, egyetemistáknak annak idején, hogy regényíró „csak úgy nem lehet lenni”. Poszler Györgynek hívták ezt a professzort, és többet tudott az irodalomról, mint én valaha is fogok. Ugyanakkor a professzor úr nem *gyakorló író* volt, helyesebben mondván, nem *gyakorló széppíró*. Ő az irodalmi „küzdőtér” másik oldalán állt. Tanulmányokat, esszéket írt, és csodálatosan tisztán beszélt az irodalomról, a művészet és filozófia nagy kérdéseiről.

Az íróvá válás azonban sokkal gyötrelmesebb, egyszersmind bonyolultabb, mint azt az esztéták és irodalomtörténészek gondolják. Hogy valaki íróvá váljon, nyilván kell hozzá tehetség. De azt hiszem,

sokkal nagyobb szerepe van a munkának, mint a tehetségnek, legalábbis egy bizonyos pontig. A tehetség persze nem megspórolható. Azonban a tehetségnek is megvannak a maga határai, korlátai. Rengeteget kell dolgozni ahhoz, hogy rájöjjünk, mely területeken vannak még hiányosságaink. Az önkritikus író rendre azzal szembesül, mennyire nem képes kifejezni, megjeleníteni az elképzeléseit.

Le kell szögezmem, hogy én nem akartam író lenni. Az életem, az életkörülményeim kényszerítettek rá, hogy írással foglalkozzak. Mondhatnám úgy is, hogy a problémáim körüljárása közben tettem szert egyfajta íráskészségre. De azt hiszem, egyfajta butaság is szerepet játszott íróvá válásomban. Az okos és intelligens emberek hamar átlátják a problémáikat. Én nem. Lassú felfogású vagyok. Rengetegszer kell körüljárnom az adott kérdést ahhoz, hogy azt átlássam. Nekem ez a folyamat írásban jobban ment, mint fejben. Írás közben időnként meglepetések értek. Nemcsak dolgoznom kellett a mondatokon, de a mondatok olykor megajándékoztak a felismerés örömeivel is, amire az „egyszerű gondolkodás” közben nem jöttem volna rá. Az írás egyfajta mágia. Veszélyes így fogalmazni, ugyanis az írás mágiájára csak nagyon kevesen képesek. De kezdő íróként is átélheti az ember – persze kicsiben – ezt a különös és titokzatos érzést.

Én a problémáim katalogizálása miatt kezdtem el írni. Regényt pedig azért, mert egy időben meglehetősen sok problémám volt, és ezeket a problémákat valahogy meg kellett oldanom. Később jöttem rá arra, hogy a problémáimat nem feltétlenül tudom megoldani, az írás viszont egyfajta segítséget jelentett a problémák kezelésében. Ugyanakkor mialatt az ember a saját problémáival foglalkozik, az alatt a világ problémáival is szembesül, és idővel az ember azt veszi észre, hogy már az irodalom világában időzik. Az irodalomnak több nagy hagyománya van. Az egyik hagyomány a létezés sötét oldalaira, az élet drámaiságára kérdez rá. Íróként én – több minden miatt – ez utóbbi területen mozgok.

– Ha már a kezdeteket firtatjuk: a család egyik tagja Kolozsváron komoly zenész volt, és a Te életedben is fontos (volt) a zene. Milyen szerepet játszik az esztétika és a zene az írás számára?

– Ez a bizonyos családtagom hegedűs lett, bejárta az egész világot. Nemrégiben kapta meg az egyik legnagyobb francia művészeti kitüntetést, időközben ugyanis francia állampolgár lett. A családomban egyébként többen is muzsikusok. Egy időben én magam is gyakorkló zenész voltam, de már legalább húsz éve nem praktizálok.

Vannak zenészek, akiknek abszolút hallásuk van. Vannak olyan zenészek, akiknek egyszerűen csak jó a fülük. Az író esetében, azt hiszem, a belső hallást kell kiemelni. A belső hallás furcsa dolog. Mikor érezzük azt, hogy jó egy mondat, hogy milyen a ritmikája, milyen a dallamíve? Nehéz kérdés. Nem konkrét zenei megfelelésekre gondolok, hanem a nyelv saját zeneiségére. Mert a nyelvnek is van saját ritmikája, összhangzattana, ellenpontozása, klasszicitása, aritmikája, disszonanciája, kromatikája stb. De ez a zeneiség főként a kívánt tartalom, vagyis az értelem–konnotáció felől közelíthető meg. Ha csak zenei szempontból komponálok meg egy mondatot, az nem feltétlenül hibás, de nem is feltétlenül jó. A mondatnak jelentése kell hogy legyen. Persze vannak olyan mondatok is, amelyekben a jelentés mint olyan nehezebben érhető tetten. „*’Brth9hbñfdnx’*, *mondta elkese-redetten.*” Általában azonban mégiscsak olyan mondatok létrehozására törekszünk, amelyekben a jelentés(ek) megfejtése nem ütközik különösebb nehézségbe. Ezen mondatok „zenei aláfestését” megcsinálni mégsem egyszerű. Nem mondanám, hogy mindig tudatos döntésekről van szó. Sokszor ösztönös megoldásokra kényszerülünk. Röviden: formaérzékre van szükségünk. A *zenei zene* nagyon sokat segíthet minket abban, hogy az irodalmi értelemben vett formaérzékenységünk finomodjon, „fejlődjön”. Sajnos csak ilyen homályosan tudok reagálni az általad feltett kérdésre.

Az esztétika ügye már egyszerűbb dolog: számomra annyiban egyszerűbb ez a kérdés, hogy igyekszem elfelejteni mindazt, amit egyetemista koromban az esztétikával kapcsolatban tanultam, amit olvastam, illetve amit később a hallgatóimnak tanítottam. Azt hiszem, nem szerencsés, ha az író túl sokat foglalkozik esztétikával. Ezt úgy mondom, hogy második regényem tulajdonképpen egy kalandtörténetbe ágyazott esztétikai olvasókönyv. A *Bagatell* (ez a regény címe) ugyanis majd minden művészeti ágat érint, mindenekelőtt a zenét. A narrátor egy vándormuzsikus kalandjain keresztül beszél a művészet fontos kérdéseiről. De ez már a múlt. Ma már nem mernék egy regényen belül ennyire sokat beszélni művészeti kérdésekről. Főképp azért nem, mert ez unalmas. Főként az olvasónak. Az is igaz, hogy a művészet iránt érdeklődők meg szeretik az ilyen jellegű könyveket.

– A kilencedik kötet részben *fiktív*, ugyanakkor számos *életrajzi elemet* tartalmaz. Az egyik *hangsúlyos motívum* a család mindennapjait különböző módon meghatározó *katolicizmus*. Például a család egyik megélhetési forrása, pontosabban az új családi ház egyik forrása a *katolikus képek*

közös szériagyártása. Másfelől a szegénységet terhelő megbélyegzettség, a periférián élés és a bűn összefüggései, a büntudat is jelen vannak. Mindez részben megterhelő a gyermekek számára, ugyanakkor bizonyos jelentést, értékeket hordoz. Milyen jelentőséggel bír a keresztény éthosz az írás számára? Vagy éppen ellenkezőleg, a kritika célja a katolicizmus?

– Hú, rengeteg mindent érintesz egyszerre. Igen, *A kilencedik* fiktív történet, miközben tele van önéletrajzi elemekkel. Én magam is egy 11 gyerekes családból jövök. Bizonyos szempontból tehát nem volt nehéz beleképzelnem magamat a regényben szereplő család életébe... A keresztény éthosszal kapcsolatos kérdésed nagyon érdekes. Ha egy mondatban kellene válaszolnom, ezt mondanám: a keresztény éthosz nagyon nagy jelentőséggel bír bizonyos írók számára. Gondoljunk csak Dosztojevskij műveire. A keresztény éthosz szinte az összes olyan kérdést érinti, amely az ember számára fontos, kérdéses, ellentmondásos, megoldhatatlan, drámai, transzcendens, metafizikus stb.

A kilencedik című regény világában az általam említett ügyek összekeverednek. A főhős-gyerek számára a bűn mint tanítás felfoghatatlan (lásd hittanóra), mégis, van annyira összetett az ő világlátása, hogy különbséget tudjon tenni jó és rossz között. Többek között a lelkiismeret kialakulásának folyamatát is le lehetne írni a Biblia egyes történeteivel. Ez azonban messzire vezet. Nem akarok blaszfémikus lenni, de a Biblia sok történetére leginkább olyan irodalmi alkotásként kellene tekintenünk, melyek a lelkünkben és tudatunkban zajló roppant bonyolult folyamatokat *drámai eseményekként* ábrázolják. A katolikus egyház ezeket a történeteket persze mint Isten törvényét értelmezik-tanítják-prédikálják...

A kilencedikben a legdirektebb vallási megközelítés is benne van (lásd bűnbeesés), de benne van a katolicizmus kritikája is. Az olvasónak kell kihámoznia az összes lehetséges értelmezést. De hisz az életünkben is ugyanez történik, vagy nem? Mindenkinek magának kell megfejtenie azt, hogy miről is van szó az életében.

– *A család egyik meghatározó motívuma a talajvesztettség, a háború és aztán az 1956-os forradalom után deklasszált család igyekezete az otthonteremtésre. Ugyanakkor mintha ez a történelmi-társadalmi körülmény háttérrel nyújtana egy másfajta szegénység, a lelki szegénység számára. Mi több, nem egy statikus ábrázolást látunk, hanem fejlődésregényt olvasunk. Vajon valóban fontos ez a különbségtétel a szociális és a lelki szegénység között? És ha igen, milyen írástechnikai nehézséget jelent a lelki szegénység ábrázolása?*

– Minél idősebb leszek, annál fontosabbnak tartom az ember történelmi-társadalmi meghatározottságának a kérdését. A háború utáni, majd az 1956 utáni társadalmi-politikai helyzet a magyar társadalom túlnyomó többsége számára a kiszolgáltatottságról és a szegénységről szólt.

Korábban hajlottam arra, hogy idealizáljam az ember életét, és például a lelki kérdéseket többre tartsam sok más alapvető emberi kérdésnél, például az egzisztenciális körülményeinél. Úgy gondoltam, a lelki-spirituális tisztaságunk mindennél előbbre való. Ugyan a lelki-spirituális meghatározottságunkat továbbra is létezésünk egyik legfőbb tényének tartom, az előbbi kijelentésemet ma már fenntartásokkal (is) szemlélem. Ennek ellenére kicsit most is igazat adok a valamikori magamnak. Hisz amennyiben a társadalmi-történelmi meghatározottságunktól teszek függővé mindent, megint leegyszerűsítsem az emberi létezés összetettségét. Azt hiszem, nem tudunk elég okosak lenni ezen a területen. Folyamatosan a „tyúk volt-e előbb, vagy a tojás?” dilemmájához jutunk.

Ezzel együtt hajlok arra, hogy akik egzisztenciálisan veszélyeztetettek, azok sokkal inkább kerülnek be azoknak a táborába, akiket lelki szegényeknek hívunk. Megjegyzem, a mai napig nem tudjuk, mit értett Jézus Krisztus lelki szegénység alatt. Maradjunk annál a meghatározásnál, hogy azok a lelki szegények, akik nem rendelkeznek elég „lelki javakkal” ahhoz, hogy megvédjék magukat az egyre brutalizálódó társadalmi jelenségekkel, kihívásokkal szemben. Igen, a lelki szegénység jóval gyakrabban figyelhető meg a társadalom periferiáin élő emberekben.

Egyetértek azzal, hogy fejlődésregényt olvasunk. De kis hőszám sorsa nem fut ki egy radikális változásba, legfeljebb a lelki dimenzióban. Igaz, a bűntudat tudatosulása kétségtelenül radikális fordulat egy gyermek életében.

Az egzisztenciális szegénység és lelki szegénység közötti összefüggések bemutatását tartom fontosnak. Annak ábrázolását, hogy az egyik a másikból jön. A negatív társadalmi-egzisztenciális viszonyok, ha nem is kényszerítik rá az embert arra, hogy minden szempontból – így erkölcsileg is – lecsússzon, de azt hiszem, erősen hajlamosítják őt arra, hogy ez történjen vele. De nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy egyeseket a nehézségek megacéloznak, megerősítenek lelkiileg és erkölcsileg is. *A kilencedikben* is van példa erre.

A lelki élet ábrázolása mindig nagyon rázós feladat az író számára. Annyi ellentmondás, önellentmondás, illogikus és megmagyarázhatatlan jelenség zajlik egyszerre bennünk, hogy ennek valós ábrázolása az író egyik legnagyobb szakmai kihívása. Én csak annyit tudok mondani a kérdésedre, hogy megpróbáltam a kilencéves hősőm belső világát konzekvensen ábrázolni. Igyekeztem nem sematikus lenni, és igyekeztem olyan, látszólag jelentéktelen motívumokat is behozni a történet egészébe, amiről első látásra azt gondolnánk, hogy nem annyira érdekesek. Csakhogy minden érdekes, ami velünk történik. Ebben a regényben tíz gyerek és két szülő él együtt egy húsz négyzetméteres házban. A köztük lévő érzelmi viszonyok bonyolultak annak ellenére, hogy a cselekmény egy-egy momentumtól eltekintve látszólag nem annyira felkavaró. De csak látszólag. A dráma ugyanis a lélekben történik. A lélek viszont rejtőzködni szeret. Az elfojtások, a hallgatások, az elhallgatások mögött van belső történetünk egy jó része.

– Az adott magyarországi körülmények a regény gyermekszereplőjének világa, amelyben viszont sokan magunkra, saját gyermekkorunkra ismerhetünk, bárhol is nőttünk fel. A regény túllép az adott ország viszonyainak keretein, éppen azáltal, hogy a gyermek reflektálatlan világát sikerül belülről rekonstruálni. Ugyanakkor ezt a világot mégis a felnőtt, nagyon is reflektáló író dolgozza ki. Hogyan lehet feloldani ezt a feszültséget? Ha szabad, segítségül idézném a tőled származó Wittgenstein-parafrázist: „Amiről nem lehet beszélni, arról írni kell.”

– A feszültséget nem feloldani kell, hanem tartani, fenntartani, megtartani. Felnőtt író-énem megpróbált bejutni egy gyermek, illetve több gyermek világába. Nem akarom azt mondani, hogy részben azért sikerülhetett neki ez, mert az író saját maga mintha egy kicsit osztozna, vagy valamikor osztozott volna ezen gyerekek sorsával, miközben nem is akarom tagadni: nemcsak az olvasóim éltek át hasonló dolgokat, de én magam is.

Kérdésed beleér a tudat-öntudat, az öntudatra ébredés problémájába, ami engem mindig is érdekelt. Mi a tudat? Miképp jön létre a tudat? Kitűnően kérdezel: a belső világ rekonstrukciója. Mi miből építkezik? Mi miből lesz? Hol történnek bennünk az igazán fontos dolgok? Amikor ezek a dolgok megtörténnek, mi játszódik le bennünk? Mindig utólag kérdezzük. Egy gyerek is kérdez. Nem reflektál, hanem kérdez. Íróként én sem reflektálok az eseményekre ebben a regényben, hanem kérdezek, állítok és fantáziálok. A felnőtt

is hasonlóan tesz. A legtöbb felnőtt azonban profi. Profin kérdez. A profizmust azonban meg lehet, sőt, meg kell kérdőjelezni. A gyereket sohasem jellemzi a profizmus. A gyermek egy másik világban él. A gyermek a tudat és az öntudatra ébredés mezsgyéjén van folyamatosan, egy olyan határon, ahol bármi lehetséges. Egy gyerek számára ezért tud a legkisebb dolog is olyan borzalmasan konkrét és valóságos lenni. A gyermek mindent végletesen él meg.

Igen, persze hogy arról kell írni, amiről nem tudunk beszélni. Ezzel talán belekerülünk egy más tudatfolyamba, ahonnan a dolgok esetleg érthetőbbek, felfoghatóbbak és főképp átélhetőbbé válnak. Ez valahol gyönyörű, de egyben borzalmas is... Miért van az, hogy mi emberek ezekbe a furcsa „játékokba” kényszerülünk, ahelyett, hogy csak élénk?

– És végül: Vajon meg van írva minden? Lehet-e, szabad-e elárulni valamit a következő regényről?

– Hát már hogy lenne megírva minden?! Nagyon kevés dolog van/lett megírva. Az ember törekszik arra, hogy valamit elkapjon, megragadjon, például egy fontos történetet, és azt egy saját nyelven elmesélje. A narráció módja sohasem lehet elég jó. Sok minden kicsúszik a kezünk közül. Ezért is van olyan nagy szükségünk az olvasókra, az ő képzeletükre. Szeretném, ha a „küzdőtér” másik oldalán ők is elvégeznék a saját munkájukat. Ezáltal az ő képzeletük is gazdagodik majd.

Ami a másik kérdéset illeti: nem szoktam elárulni semmit az éppen készülő munkámról. Ez nem titokzatoskodás. Inkább babona és félelem. Az ember soha nem tudhatja, hogy képes lesz-e egyáltalán valaha még egyszer megírni egy regényt, hogy a minőségről és a színvonalról most ne is beszéljünk.

Pató Attila interjúja

Bonyolult kérdések olvasóbarát megközelítésben

Deczki Sarolta: *Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*. Műút, Miskolc, 2016

Irodalomtudományi berkekben az utóbbi években, évtizedekben egyre inkább szitokszónak, kirekesztő mantrának számít az, amikor valakinek a munkáját/munkásságát esszéisztikusnak titulálják. Ennek az ironikus kvalifikálásnak gyakran az a célja, hogy az ilyen tudóst kizárják a „komoly irodalomtudósok”, az avatott szakemberek klubjából. Saját, majdnem két évtizednyi egyetemi oktatói tapasztalatomból tudom, hogy az irodalomtudomány a hallgatók többségének néha olybá tűnik, akár egy szigorú szülő vagy egy felsőbb tekintély, aki egy idő után azt mondja, „na, most már elég volt a szövegek élvezetéből, fiam/lányom, mostantól kezdve úgy olvasol, úgy értelmezel, ahogy azt én megszabom neked”, más szóval megköveteli még egy idegen nyelv feltétel nélküli és uniformizált elsajátítását: a saját intellektuális bikkfanyelvét. És ez szigorúan vett szakmai tanulmányok esetében valóban gyakran így is van, főleg a magyar irodalomtudományban. Az ezzel a problémával való szembesülés még drámaibb méreteket ölt akkor, amikor olyan diákokkal kellene megszerettetni a magyar irodalmat (mert úgy vélem, hogy a mai egyetemi oktatásnak nem annyira a tények tanításáról, mint inkább a tananyag megszerettetéséről kellene szólnia), akik idegen nyelvként igyekeznek elsajátítani a magyart.

Szerencsére azonban vannak még olyan, az irodalomtudományhoz közel álló műfajok, amelyek a tágabb olvasóközönségnek szólnak, és ilyenén módon szinte megkövetelik az esszéisztikusságot, az olvasóbarát hozzáállást mind magához az irodalmi szöveghez, mind annak elemzéséhez. Ilyen például a kritika. Deczki Sarolta filozófus, irodalomtudós és kritikus, a kiváló Tar Sándor-kutató kritikákat és tanulmányokat magába tömörítő kötete, a *Fordított világ* épp ilyen

stílusban íródott: vaslogikával vezeti végig a gondolatmenetét, szinte tetten lehet érni a formálódó gondolatot. Azt azonban, hogy valójában milyen pokolian nehéz így, közérthetően írni rendkívül bonyolult problémákról, csak az tudhatja, aki már megpróbálkozott vele, és nemegyszer beletört a billentyűzete.

Már a bevezető szövegben, amely a *Fordított világ* címet viseli, a szerző igyekszik kijelölni azt a koordináta-rendszert, azokat a fő csomópontokat, amelyek a kötetben összegyűjtött szövegeket egybetartják. Rejtő Jenő *Piszkos Fred, a kapitány* című regényének híres késeléses jelenetét idézi és elemzi, rátérve a vicc, a humor, a groteszk társadalmilag felszabadító erejére világunkban, amelyben egyébként – és ezt tudjuk nagyon jól – igen redukáltak az örömszerzés formái. Természetesen a szerző tudatában van annak, hogy, ahogy írja, „[a] kötetben található írások korántsem ennyire viccesek, ám oly korban születtek, amikor a világunk a feje tetejére állt, és jobban hiányzik az a nagy nevetés, ami felszabadíthat a törvényessé lett bornírtság és embertelenség alól. Olyan világban élünk, melyben a Fülig Jimmyhez és Piszkos Fredhez hasonló, az uralkodó rendet kigúnyoló és megkérdőjelező emberek képviselik a humánumot, a moralitást; akik számára a szabadság nem szitokszó, hanem akár az életüket teszik rá.”

Nem tudom, mennyire tudatos krisztusi szimbolikáról van szó, hogy Deczki Sarolta kötete, a bevezető szöveget leszámítva, pontosan 33 írásból áll, amelyek hat, elég szigorúan elválasztott tematikus egységbe rendeződnek.

Az első tematikus egység, amely a *Csak ami kell* címet viseli (Kántor Péter-idézet), az utóbbi évek magyar lírai termékeiről szól, konkrétan négy verseskötetről: Kemény István *A királynál*, Kántor Péter *Köztünk maradjon*, Térey János *Átkelés Budapesten* (amelyet azonban csak nagyon erőltetett olvasatban lehetne igazi „verseskötetnek” titulálni), illetve Kabai Lóránt (kabai lóránt) *avasi keserű* című könyveiről. A legmélyebbre hatoló, egy magát tanulmányyszerű kritikává kinövő írás dominál ebben a tematikai egységben, mégpedig az, amely a „*Csak ami kell*” címet viseli, és amelyben a szerző Kántor Péter *Köztünk maradjon* című verseskötetét elemzi. A tárgyakhoz, illetve a tárgyak kaotikusságához való ragaszkodásban (mai szóval ezt akár *boarding*-nak is lehetne nevezni) Deczki a huszadik századi *condition (in)humaine* elleni lázadásnak egy formáját látja, egy olyan világ elleni lázadásnak, amelyben szétrombolódott, végérvényesen felszámolódott az egykori világ (addig feltételezett, vagy inkább vélt) otthonossága (Heidegger),

érdekes és izgalmas párhuzamot vonva a tárgyak státuszáról Kántor Péter verseskötetében és Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma* regényében, amelyben az érdektelen tárgyak teljesen esetleges és eleve reménytelen összeillesztési kísérlete zajlik.

A második, talán legkomplexebb tematikai egység, amely a *Vonat a semmibe* címet viseli, nem friss művek kritikai bemutatását/elemezését célozza meg, hanem rendkívül izgalmas tanulmányok sorában próbál, egy-egy prózapoétikai vagy egzisztenciális problémát megragadva, rámutatni kortárs és klasszikus magyar prózaírók nagyra tartott műveinek eddig kevésbé vagy egyáltalán nem elemzett momentumaira. Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című nagyregényéről elmélkedve arra a kérdésre keresi a választ, miképpen tud és tud-e egyáltalán az irodalom kifejezni bármit is a testi létezésről, hozzá tud-e vajon fenomenológiai értelemben nyúlni ahhoz a „reflexió előtti érzéki szférához, melyet még nem dolgozott meg semmiféle nyelvi jelentéstulajdonítás”. Külön elidőzhetnénk Deczki Rejtő-elemzésén: P. Howard regényeinek narrátora egy sajátos, pozitív antivilágot teremtet meg, elegáns humorral: olyan figurákkal népesíti be ponyvának vélt regényeit, akiknek az ethosza, egyfajta ügyefogyott lovagiassága szöges ellentétben áll az akkori (de akár a mai) Magyarország sivár, gyáva, polgári kurázsit, bármiféle heroizmust nélkülöző, megalkuvó világával. A *Vonat a semmibe* írás *A 6714-es személy* című, kulcsfontosságú Tar-novellából kiindulva a szociográfia és a fikció bonyolult viszonyát elemzi egy olyan prózában, amely a margóra szorultaknak, a kirekesztetteknek, kisemmizetteknek, a „rendszerváltás lüzereinek” próbál hangot adni. És akkor visszatér a rég elfeledett klasszikusokhoz: Körmendi Ferenc három, a maga idejében igen népszerű regényének társadalomkritikai aspektusait vizsgálva többek között arra is rámutat, hogy a népszerűség igenis lehet pozitív dolog, nem kell benne sznob módjára mindig a szellemi prostituálódás vészjósló jeleit látni. Ennek a tematikai egységnek az utolsó szövegében, amelyben Szabó Dezső, Wass Albert és Nyíró József regényeire tér ki, azokat valóban *elolvasta*, s arra a következtetésre jutott, hogy bizony a nagy „fajvédők” regényeiben semmi poétikai innováció, semmi eredetiség nincsen, épp ellenkezőleg, az erdélyi idillt megjelenítő narratívák mögött a rosszabb indiánregények sablonjai állnak.

A harmadik, terjedelmileg leghosszabb és a legnagyobb anyagot felölelő tematikai egység (*Olümposz Mucsán*) tíz magyar (Tóth Krisztina, Papp Sándor Zsigmond, Péterfy Gergely, Závada Pál, Borbély

Szilárd, Györe Balázs, Mosonyi Aliz, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Esterházy Péter) és egy külföldi (Sofi Oksanen) egy-egy újabb regényének kritikáját nyújtja. Jellemző rájuk a kritikus társadalmi érzékenysége, elkötelezettsége, a hamis, sajnos egyre inkább elharpódzó mítoszok rombolásának égető szükségességének kihangsúlyozása. Ebben a kontextusban ezek közül az írások közül külön kiemelném Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényének elemzését, amelyről – amellett, hogy valóban nagyon fontos regénynek tartja – Deczki azt mondja, hogy „[a]kár a magyar társadalom afféle terápiás regénye is lehetne, ha olvasnának ilyen irodalmat azok, akiknek kissé hiányosak az ismereteik az úgynevezett népről. Arról a népről, melynek az élete nem a karikás ostor csattogtatásából, nótázásból és dévaj tréfából áll, hanem szegénységből, szegénységből és szegénységből.” A nagy sikerű finn–észt író, Sofi Oksanen *Mikor eltűntek a galambok* című regényével kapcsolatban pedig azt mondja Deczki, hogy Oksanen regényei már tematikai szinten is sok életbevágóan fontos kérdéssel és hazai történelmi párhuzammal szembesítenék a hazai (a magyarországi) olvasót, már ha azt a hazai olvasót érdekelnék finn regények magyar fordításai.

A negyedik egység a *Beszél hozzánk* címet viseli, és kortárs filozófusok, irodalomtörténészek, irodalomtudósok (a névsor a szakma igen nagy neveiből áll: Bárány Tibor, Havasréti József, Szilágyi Zsófia, Imre László, Dávidházi Péter) újabb köteteit, monográfiáit elemzi, illetve egy Mészöly- és Nádas-életművel foglalkozó tanulmánygyűjteményt helyez görcső alá. Deczki kritikus nagyvonalúságát, előítéletmentességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olyan szerzők műveiben is megtalálja a pozitívumot, akikkel egyébként sok mindenben nem ért egyet: példa erre Bárány Tibor *A művészet hétköznapijai* című könyvének boncolgatása. Amikor pedig Havasréti József Szerb Antal-, illetve Szilágyi Zsófia Móríc Zsigmond-monográfiáit méltatja, legnagyobb pozitívumként a jó struktúrát, az áttekinthetőséget, illetve a klasszikusok (re)aktualizálását emeli ki. Hogy a rég elfeledettnek-elvetettnek hitt szellemtörténeti módszert is lehetséges újrahasznosítani, azt Imre László Barta Jánosról szóló könyvének példáján igyekszik megmutatni a kritikus.

Az ötödik egység, amely a *Béka a fazékban* címet viseli, mindössze három, ám annál „ütősebb” írást tartalmaz, a szerző konferenciákon elhangzott tanulmányaiból áll. Az első a Monarchia-mítosz veszélyeiről, a második a kis különbségek nárcizmusáról Kelet-Közép-

Európában, a harmadik, a *Béka a fazékban – Weimar, Berlin, Bonn* című pedig a lassú ideológiai „beetetés” veszélyeiről szól. Egyszóval, a veszélyről szólnak ezek a tanulmányok. Figyelmeztető jellegű, komoly történelmi tudásra támaszkodó intések. Mert igaz ugyan, hogy a katasztrófába torkollás veszélye minden időben és minden társadalomban fönnáll, de Kelet-Közép-Európában és a Balkánon ennek az oddsai mintha egy picit mindig magasabbak lennének. Talán ki lehet jelenteni azt, hogy ez az egység, a másodikkal karöltve, az egész kötet legizgalmasabb része.

A hatodik egység, a kötet zárófejezete (*Megszabadulni önmagunktól*), a „kemény filozófiának”, Deczki Sarolta szűkebb szakterületének van szentelve: olyan szerzők (Cseke Ákos, Miklós Tamás, Sutyák Tibor, illetve egy szerzőpáros, Olay Csaba–Ullmann Tamás) esszé-, illetve tanulmányköteteiről szól, akik kortárs filozófiai problémákkal foglalkoznak. A szerző azonban stílusban és megközelítésmódban is hű marad itt önmagához: a rendkívül bonyolult kérdéseket képes szépen, közérthető nyelven, finom, visszafogott humorral (meg)tárgyalni, ám a banálisba, a leegyszerűsítésbe való lecsúszás bármilyen veszélye nélkül. És szerintem ez a kritikaírás, főleg a filozófia-kritikaírás művészetének csúcsa.

Egyáltalán nem túlzás tehát azt állítani, hogy Deczki Sarolta vas-kos, szerteágazó, ám csöppet nem fárasztó, sőt, üdítően jó stílusban megírt, mélyreható, finom humorral átszőtt, bátor kritikakötetével olyan nagy magyar kritikusok, mint Balassa Péter, Bán Zoltán András, Margócsy István, Báthori Csaba vagy Bányai János nyomdokaiba lépett.

Happy end a disznóólból

Vladislava Vojnović: *Kecskefűl*. Fordította Rajsli Emese.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2018

Varázsliget – így hívják a falut, ahol a *Kecskefűl* játszódik. Két-szer kellett megnéznem, biztosan jól olvastam-e, amikor a szövegben láttam. Ez a közhelyes, sőt, giccses helységnév sehogyan sem illik egy fájdalmasan realiztikus, a szociografikus ábrázolástól sem berzenkedő író regényébe. Gondoltam legalábbis, amíg rá nem leltem a térképen Varázsligetre a Dél-Bánságban, a fehértemplomi körzetben, ahonnan Vladislava Vojnović is származik. Ezen a mesébe illő nevű településen él tehát főhősünk, Stojanka, a vajákos öregasszony, aki persze valójában se nem vajákos (noha bizonyos esetekben szívesen hiteti el ezt magáról), se nem öregasszony (mindössze hatvankét éves, hiába néz ki többnek és tűnik *dzsalopának*, vagyis vén csotrogánynak), csak nő, anya és nagymama, ennek minden nyűgével és örömeivel. Csontkovácsolásból jut némi jövedelemhez, amit időnként szarvasgomba-ásással és nyúl vadászattal egészít ki, a falubeliek ezért boszorkánynak hiszik, pedig csupán egyetlen célja van: menni, mint a *šnelcug*, és közben felnevelni a fiáék által ráhagyott unokáit. Hát igen, csupa közhely és giccs, kész szerencse, hogy az élet, a sors vagy az Isten, hívja, ki hogy akarja, nincs tekintettel arra, mi számít megfelelő nyersanyagnak a szépirodalom számára. Ahogyan egyébként a szerző sincs, erre néhány fejezetnyi ironikus kiszólásában hivatkozik: egy kortárs regény ugyanis nem kezdődhet azzal a szóval, hogy hajnalhasadás; nem lehet olyan női elbeszélője, aki nem hazudik; és végképp nem játszódhat falun. Találják ki, igaz-e ezek bármelyike a *Kecskefűlre*!

Stojanka neve azt jelenti, szilárd, és ő, miként a nagymamája, aki-ről elnevezték, ennek megfelelő funkciót tölt be a családjában: a gyökérzetet biztosítja, az erőt, ami a földben tartja a történelem viharai

által megtépzott, düledező fát. Márpedig viharokból errefelé kijutott a második világháború után született generációknak. Stojanka a huszadik születésnapján a belgrádi egyetemista tüntetések sodrában találja magát. A tette nem lázadás, nincs mögötte ideológia, politika vagy elhivatottság, egyszerűen csak tanult a nagymamája kecskegidáról és farkasról szóló meséjéből. Azt, hogy mindig a nyáj közepén kell maradni. 1968. június 3-a van, illatoznak a hársak, ő pedig szerelmes, méghozzá a vörös burzsoázia egyik bokszüdvöskéjébe, a vele együtt fizioterapeutának készülő Zoranba. A tömegben hányinger kerülgeti, de azért segít egy ájulás közeli állapotban lévő, Arsenije nevű idős úrnak kikecmeregni a tüntetők közül. Később aztán róla nevezi el a gyermekét, hiszen az ő szavai döbrentik rá, hogy várandós. Az egyetlen, amit tud, hogy nem akarja a senjaki villába beköltöző parasztlány életét élni. Kiválik tehát a nyájból, az outsider-létet választja, a mesei Szenvedke maszkja mögé rejtőzik, és később róla nevezi el természetlennek vélt kecskéjét is.

A 68-as nemzedék szabadosságba torkolló szabadságvágya így vált át nála önkéntes mártírságba: hazautazik a szülőfalujába, és a nagymamája tanácsára feleségül megy a kőműves Radoslavhoz, azután pedig reménykedik, hátha megszereti. Ezt azonban nehezíti, hogy a férje részeges, és hogy Arsenije tízéves korában, egy vakbélműtét kapcsán kiderül, hogy egyikük vércsoportja sem egyezik a fiúéval. A dolgot egy ügyvéd simítja el, aki azt hazudja Radoslavnak, hogy a gyerek akár a Goli otokon elvérzett anyai nagyapja nullás vércsoportját is örökölhette. A gyanú viszont még több muníciót biztosít a férfinak ahhoz, hogy kedvére verje Stojankát, míg Arsenije el nem éri azt a kort, hogy vasvillával szorítsa a falhoz erőszakos apját. Egyetlenegyszer nem képes megvédeni az édesanyját: amikor az huszonhárom éves korában egy baltával két helyen eltöri a lábát, hogy felmentsék a kötelező sorkatonai szolgálat alól, az apja pedig közben beront a fészerbe, és úgy ellátja a felesége baját, hogy megrepednek a bordái és a kulcscsontja. „Az élet fáj, fiam. A halál nem fáj” (59) – rándítja meg a vállát Stojanka, és amikor a férje beáll önkéntesnek, kér egy beutalót a verseci gyógyfürdőbe, a lányának azt mondja, hogy jól kiáztatja magát, azután leutazik Radoslavhoz a frontra, és egy M48-assal öt méterről mellbe lövi.

Miután Szlovénia kilép a laza föderációból, Stojanka is kiszabadul: a délszláv háború az ébredést hozza el neki egy majdnem negyed évszázadig tartó rémálomból, a házasságából. A kilencvenes évek

a háborús háterszág megváltozott viszonyaival és a kétezres évek Arsenije és a felesége, Svetlana Ausztriába való elvándorlásával az előző időszakhoz képest a friss levegőt jelentik a számára. Különbösen is, „akik egész életüket a lét peremén töltik, akiknek mindig rossz, azoknak soha nem annyira rossz a krízishelyzetekben, mint azoknak, akiknek előtte jobban ment. A szegény embernek mindegy, hogy bomba vagy eső hullik” (54).

Új nap, új *nafaka*, mantrázza Stojanka, amit a faluba vetődött, Boszniából menekült tanítónőtől hallott. És tényleg: mindig más kihívás következik, és neki egyetlen feladata van, hogy felnevelje az unokáit, a tizennégy éves Sofiját és a nyolcéves Stevant. Ha pszichologizálni akarnánk, nevezhetnénk ezt öncsalásnak is, de vészterhes időkben nem szokás hosszadalmas lélekelemzéseket végezni. Olyankor a túlélésre játszva kell cselekedni, Stojanka pedig az élete nagyobbik részét ezzel tölti. Lételeme a harc, állandóan küzd, nem csupán a felénk néphagyománynak számító patriarchátussal, hanem a gonosszággal, a kicsinyességgel meg a képmutatással is. Kisszerű hőroza azonban a külvilág, sőt a családja szemében is félelmetessé avatja. A regény elején egy gyerekrajzot látunk az asztalon felejtve: „Az ő házukat ábrázolja, színesben, mellette az unokái nagyobbak, mint a fia és a menyé. Ő maga, Stojanka feketében, hatalmasan, mindenki fölé magasodva. Nem pusztán hatalmas, de valahogy mindent elborít a feketesége” (21). Ez a feketeség rémiszt el minden körülötte éltől, hogy jobban megismerje, emiatt old kerekét Amerikába a lánya úgy, hogy tizenhét évig nem hall felőle, emiatt kerülnek még a Skype-beszélgetést is a fiáék. „A férfiak, de a nők is, aligha tanulnak meg valamit az előző nemzedéktől. Az eggyel idősebb nemzedék elnyom. [...] Vagy láthatatlanok. Mint Stojanka szülei” (140).

A jugoszláv 68-asok évtizedek munkájával saját maguk szaggatták szét a fiatalkorukban festett szebb jövő képét. Stojanka ilyen szempontból anti-68-as: az ő jövője még húszévesen eldőlt, és amíg a tüntetésen mellette haladó nemzedéktársai egész vagyonokat harácsolnak össze revolúció címszóval, ő hozzáidomult a varázsligeti boszorkány szerepéhez. Ami azokból az esztendőkből megmaradt, az a sóvárgás a sosemvolt helyek és a sosemvolt emberek iránt, vagyis a nosztalgia egy nem létező világ iránt. Jól példázza ezt a ripityára tört lemez esete: „A kredenc felé fordul, a sóért nyúl, de aztán a só helyett, ami gyógyszer is, meg mérég is, a kredenc záródó rekeszéből elővesz egy elnyútt, a sarkainál számárfüles, kisméretű lemeztokot.

A kredencéből, amelynek most még vanília- és fahéj- és borsillata van, de csak napok kérdése, mikor kezd el áporodott gyógyszerzagot árasztani, Stojanka elővárásolja a Beatles *When I'm Sixty Four*-ját. A tokból kirázza a törött bakelitdarabokat, és a kredenc márvány-lapján, mintha egy számtalanszor összerakott kirakós játék darabjai lennének, gyorsan és ügyesen összeilleszti őket egy fekete koronggá. A törött lemezt nem lehet lejátszani, de a kör akkor is kör. A tökéletesség része. Az elveszett paradicsom része. A soha nem létező paradicsom része. És nem csak azért, mert Stojankának soha nem volt gramofonja. Nem csak azért, mert a lemezt 1968 júniusában hozta Belgrádból, amikor az egész világ kinyílt, ő meg bezárkózott. Hanem azért is, mert ezt a kislemezt soha nem vették föl. McCartney korai, együtt-öregedős zsenijéről Lennon, nem kevéssé megvetően, az egyik utolsó interjújában azt nyilatkozta, hogy neki magának soha eszébe se jutott semmi hasonlót írni. Azt tervezték ugyan, hogy a *When I'm Sixty Four* a *Strawberry Fields Forever* vagy a *Penny Lane* kislemez B-oldalán jelenne meg, de végül arra jutottak, hogy ez a két szám elég jó McCartney kispolgári, vigasztalóan vidám, »Öregedjünk meg együtt!«-típusú kesergője nélkül is. A kesergő aztán 1968-ban fölkerült a Grammy-díjas *Sgt. Pepper Lonely Hearts Club Band* nagylemezre, és csak ekkor látta meg végre a napvilágot, de a reflektorok, vakuk és egyéb mesterséges világítás hírekre vetülő fényét is. Nem volt tehát semmiféle kislemez” (189).

Ami Stojankát megkülönbözteti a szintén nemzedéktárs Vadásztól, akit először a nyúlcsapdánál pillant meg, és akit a Hágai Törvényszék körözőlevelén lát viszont a tévében, hogy képes magát kívülről megfigyelni, a viselkedése kongruens, nem keres mentséget a tetteire. A tetőjavításra kényszerített, fogvatartója által Ionnak hívott Vadász – akit a Traianus császáréhoz hasonló kecskefüle buktat le, ebből a jellegzetes testrészéből ismer rá ugyanis a menekülő háborús bűnösre Stojanka – disznóólbeli rabságában ugyan alig szólal meg, de kevés beszédéből is kitűnik, hogy igaz rá, ami a könyv mottójául választott Borislav Pekić-idézetben foglaltatik: „Ha valaki az országa, a pártja, a mozgalma, az eszméje iránti szerelmet elvben a róla szóló igazság fölé helyezi, legyen az akármilyen, az nem igazi hazafiság, és ő nem igazi harcosa az eszmének. Hanem alibi után kutató erkölcsi nulla.” Amíg át nem adják őt a hatóságoknak, a Vadász továbbra is háborúzik, hiába nincsenek már hadszínterek, a fejében mégis dúlnak a harcok, márpedig – ahogyan Stojanka elmagyarázza a gyerekek-

nek – „a háborút az nyeri meg, aki több ellenséges katonát öl meg, és akkor magától abbahagyja. Már nem gyilkol tovább. Aki pedig katonákat is meg civileket is öl, és nem tudja, mi az elég, hanem másoknak kell őt megállítania, na, az veszíti el a háborút, még akkor is, ha ő az erősebb” (139).

Egy, a kötetben is megelevenedő történet szerint Ludwig Wittgenstein egy ízben az urbánus közeg és a hiúság elől menekülve falura költözött, és azt írta onnan tanítómesterének, Bertrand Russelnek, hogy a falusiak gonoszak. Russel pedig azt válaszolta neki: „Minden ember gonosz.” Stojankának is ez a jelmondata, mégsem mondható megkeseredett embernek: hiába a sok rosszindulat, bosszúvágy és bűnbánat, mindig olyan tudatossággal és valamiféle karneváli humorral kezeli az érzelmeit, mintha csontkovácsként nemcsak a test, hanem a lélek titkait is kiválóan értené. Akárhány bálvány is dőljön le körülötte, alapvető attitűdje nem változik, a tragédiákban komikus elemeket leleplező mosolya továbbra is az arcán ül. Vladislava Vojnović írói bravúrja, hogy egy ilyen, a kataklizmák közepette is bölcs asszony portréját képes volt hitelesen megformálni. Ezáltal pedig megértette az én generációm képviselőivel, hogy talán az az abszurdba hajló világ, amelyben a nagymamák élni kényszerültek, és amelyet ők normálisként fogadtak el, mégsem volt olyan kártékony, hiszen az emberségesség olyan dimenzióit nyitotta meg, amelyek nélkül ma aligha boldogulnánk. Ők tették számunkra otthonossá ezt a helyet, minden banális szörnyűségével együtt. Ahogyan Stojankának, úgy nekik is kijár a happy end lehetősége. Ha máshogy nem, általunk.

Silling István

Korszerű vajdasági nyelvjárási értéktár

*Nyelvjárási szöveggyűjtemény Vajdaságból. Összeállította és szerkesztette:
Rajšli Ilona. Verbi Nyelvi Kutatóműhely, Szabadka, 2017*

A rendszeres vajdasági magyar dialektológiai kutatások kezdetét az 1960-as évekre tehetjük, amikor Penavin Olga, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tanára az akkori Jugoszláviában élő magyarok között nyelvjárási és egyben néprajzi felfedezőútra indult. Munkálkodásának eredményét fémjelzik az akkori ország minden, magyarok által is lakott területén készült nyelvjárási atlaszok, amelyek felhívták a hazai és az anyaországi nyelvészek, valamint más országokban tevékenykedő kollégáik, a nyelvjárástan iránt érdeklődő szakemberek figyelmét az itteni magyar nyelvhasználat sajátosságaira. Az ő kutatásával egy időben történtek *A magyar nyelvjárások atlaszá*nak gyűjtései, köteteinek kiadásai. A muravidéki, a szerémségi, a baranyai, a bánáti székely, a bácskai, a horvátországi (szlavóniai) és a bánáti nyelvatlászok, valamint a háromkötetes *Szlavóniai (kórógyi) szótár* lettek a mi nyelvjárástudományunk alappillérei. Ezekhez igazodva, ezt a munkát folytatva nőttek/nőttünk fel mi, a tanárnő tanítványai, akik a magunk szűkebb hazájában, avagy szülőföldjén vállaltuk a munka további részét (Matijevics Lajos, Pénovátz Antal, Markovics Radmila, Silling István, Rajšli Ilona stb.). E sorok írója munkálkodásának eredményeként készült el a *Nyugat-bácskai magyar nyelvátlasz* (2012) és a *Vajdasági magyar nyelvjárási olvasókönyv* (2010) is. Ez utóbbi már egyetemi segédletként, hiszen az újvidéki Magyar Tanszék idevágó tárgyai mellett a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon is megjelent – fakultatív tárgyként – a nyelvjárástudomány. Az említett olvasókönyv anyagának összegyűjtésében az a cél vezérelt, hogy a Vajdaság minél több településéről kapjunk a 21. század elejéről való élőnyelvi vajdasági magyar nyelvjárási szöveget, s így dokumentál-

hassuk a magyar nyelvhasználat recens állapotát. Az említett könyv a tartomány mintegy kilencven településéről tartalmaz anyagot.

A vajdasági nyelvjáráskutatás újabb, igen impozáns eredménye az újvidéki Magyar Tanszéken dialektológiát is oktató dr. Rajsli Ilona hallgatói által gyűjtött és lejegyzett jelen kiadvány, melyben ugyan kevesebb anyag szerepel (huszonkét településről harminckét szöveg), s amelyet a tanárnő szerkesztett hallgatói részére és honi tudományosságunk gazdagítására. A kötetben tizenhat bácskai és hat bánáti szöveg található. A bevezetőben kellő információkat kapunk a gyűjtés módszertanáról, a témák szabadon történő kiválasztásáról, majd egy-egy résztéma lejegyzéséről. A hallgatók a népelet több területéről is gyűjtöttek élőnyelvi szöveget, például a lakodalomról, a népviseletről, az állattartásról (birka, disznó, nyúl, selyemhernyó), a falusi életéről, a szokásokról és hiedelmekről, a település történetéről stb. Sok értékes anyag található a könyvben „általában a folklór, illetve a népi foglalkozások” területéről, többek között a néprajzkutatók számára is, amit nagyban segít a szövegek előtti úgynevezett *fej*-ben jelzett témamegjelölés. A sokrétű anyagban így könnyebben eligazodik az olyan olvasó, aki nem csak magára a nyelvjárási anyagra kíváncsi. Az adatközlők nevét, az aktuális szociolingvisztikai elvárásoknak megfelelően, nem közli a gyűjtemény, pusztán nevük iniciáléit, valamint születési évüket és foglalkozásukat. Azonban ezekből az adatokból és magukból a szövegekből is majdnem pontosan ki lehet deríteni, hogy jóval több nőt sikerült kikérdezniük (tizenhét nőt és tíz férfit tudunk beazonosítani), akik közül a legidősebb 1928-ban született háziaszszony, míg a legfiatalabb 1968-ban született kupuszinai mesemondó, akit Vajdaság-szerzte ismernek. A legtöbb adatközlő az 1930-as években született (tizennégy személy), őket pedig az 1940-es években születettek követik (kilenc személy). Megállapíthatjuk tehát, hogy az idős generációhoz tartozók vállalták a beszélgetést, s így a szövegek is még jobban őrzik az adott település máig élő nyelvjárási sajátosságait.

Sokszor azt hinné akár egy kutató is, hogy a nyelvjárási szöveget a legnehezebb gyűjteni. Személyes tapasztalatból írom, hogy ez nem így van. Ugyanis a nyelvjárási anyag hallás utáni lejegyzése sokkal több odafigyelést, jó hallást és jól elsajátított lejegyzési módot igényel még akkor is, ha anyanyelvjárásán elmondott szöveget kellett lejegyeznie a gyűjtőnek. Ennek kitűnő példáját látjuk az új *Nyelvjárási szöveggyűjtemény Vajdaságból* könyvben. A fonetikus lejegyzés – bár a szerkesztő elnagyolt fonetikus átírásnak nevezi –, de ennél jobbat és a

mi nyomdatechnikánk ismeretében tökéletesebbet nem is várhatunk. A hangzáshű árnyalatok lejegyzését, avagy a „fonetikai pozitívizmust” nem tekinthetjük negatív előjelű minősítésnek, ugyanis sokszor ezek a jelenségek a nyelvi megjelenés attitűdjét is tükrözik, s így nem csupán a téma iránt érdeklődők, hanem éppen akiknek készült, a nyelvhasználat életét, a vajdasági magyar nyelv változásait is vizsgáló és tanulmányozó nyelvészhallgatók jelentik a legfontosabb elemzési anyagot. A lejegyzés, avagy átírás a hangzó anyag minden rezzenését jegyzi (szünet, közbeszólás, torokköszörülés, öö-zés, magyarázatra szoruló szó), s jólesik látni, hogy a félhangok, a diftongusok, a nazálisok, az ejtéskönnyítők, a zöngétlenné vált zöngések is jól látható módon kerültek az olvasó elé.

Nagy örömünkre szolgál a könyv mellékleteként kiadott hangzó anyag is, amely hitelessé teszi a szövegeket, és jól illusztrálja a vajdasági magyarok körében gyűjtött és átírt élő nyelvjárási korpuszt. A vajdasági magyar nyelvtudomány hasznára, a hasonló vagy társtudományok művelőinek kedvére válik majd a Rajsli Ilona által összeállított és szerkesztett igényes nyelvjárási szöveggyűjtemény.

Számunk szerzői

BERÉNYI Emőke (1986) szerkesztő, kritikus
BÍRÓ Tímea (1989) költő
ČUDIĆ, Marko (1978) műfordító, egyetemi tanár
DERES Kornélia (1987) költő, szerkesztő
DEŽULOVIC, Boris (1964) író, költő
FERDINÁND Zoltán (1980) író
HALILOVIĆ, Enes (1977) költő, író, drámaíró
KORPA Tamás (1987) költő, szerkesztő
KRIVOKAPIC, Bojan (1985) író, szerkesztő
PATÓ Attila (1967) filozófus
RAJSLI Emese (1966) műfordító, szerkesztő
ROGINER Oszkár (1986) irodalomtörténész
SILLING István (1950) néprajzkutató, nyugalmazott egyetemi tanár
VÁRADY Tibor (1939) nemzetközi jogtudós, jogász, író